

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİ İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE
BEDAVACILIK SORUNU VE DSÖ'NÜN ROLÜ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

RUMEYSA KAPICI

BURSA-2022

T.C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİ İKTİSAT ANABİLİM DALI

COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE
BEDAVACILIK SORUNU VE DSÖ'NÜN ROLÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rumeysa KAPICI

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ufuk SELEN

BURSA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim / Ana sanat Dalı, Mali İktisat Bilim Dalı'nda 702012013 numaralı Rümeyza Kapıcı'nın hazırladığı "Covid-19 Pandemisi İle Mücadelede Bedavacılık Sorunu Ve DSÖ'nün Rolü" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 20.... günü ..... - .....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı / başarısız) olduğuna ..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “*Covid-19 Pandemisi İle Mücadelede Bedavacılık Sorunu Ve DSÖ’nün Rolü*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Rumeysa KAPICI

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Rumeysa KAPICI

Öğrenci No: 702012013

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Maliye

Statüsü: Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Rumeysa KAPICI

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Maliye

Bilim Dalı: Mali İktisat

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: 171 + xii

Mezuniyet Tarihi : ... / ... / 2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ufuk SELEN

Covid-19 Pandemisiyle Mücadelede Bedavacılık Sorunu ve DSÖ'nün Rolü

Küresel kamusal mallar, tüketiminde rekabet olmayan, bireylerin bu mal ve hizmetlerin tüketiminden mahrum bırakılmadığı mal grubudur. Fayda ve zararları yayılım itibari ile ulus aşırılığa sahiptir. Sağlık, barış, güvenlik vb konular ulus aşırı etki gösterdiğinden küresel kamusal mal kategorisinde değerlendirilmektedir. Küresel kamusal malların tüketiminde dışlamanın mümkün olmaması durumu bedavacılık probleminin oluşmasına neden olmaktadır. Bedavacılık sorunu, bireylerin kamusal mal tüketiminde bedel ödemediği faydalanancağı güdüsünden kaynaklanır.

Günümüzde tüm dünya ülkeleri Covid-19 salgını ile mücadele halindedir. Covid-19'un etkileri tüm dünyayı ilgilendirdiğinden küresel kamusal mal olarak nitelendirilir. Çalışmanın amacı bireyler üzerinde gözlenen bedavacılık sorununun salgınla mücadelede ülkeler düzeyindeki yansımasını ve etkisini incelemektir. Konunun inceleme alanı Dünya Sağlık Örgütü ve üye ülkeler arasındaki ilişkiler temelinde belirlenmiştir. Çalışmanın temel hipotezi, "DSÖ üyesi ülkelerin salgınla mücadele konusunda DSÖ'ne finansal anlamda destek olmaktan uzak durmaktadır" biçiminde belirlenmiştir. Hipotezimizin geçerliliği DSÖ ve diğer uluslararası kurumlarca yayınlanan sayısal verilerden yararlanılarak test edilmiştir.

Birinci bölümünde, kamusal mal kavramı ile türleri incelenecektir. Kamusal mal kavramı ışığında küresel kamusal mal kavramına giriş yapılacak ve küresel kamusal mallara ilişkin üretim teknolojileri hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde, sağlık hizmetlerinin küresellik özelliği hakkında bilgilendirmeler ile sağlık hizmetlerinde bedavacılık sorununun hangi noktalarda ortaya çıktığı incelenecektir.

Üçüncü bölümde Dünya Sağlık Örgütü ve ülkelerin pandemi ile mücadele sürecinde çalışmalarına değinilecektir. Mücadele kapsamında Akçal Denkleştirme sorunu açıklanıp görev ve yetki paylaşımı sırasında yaşanan çatışmalar incelenecektir. Tüm bu açıklamalardan sonra pandemi sürecinde bedavacılık tutumu sergileyen ülkeler ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Kamusal Mal

Küresel Kamusal Mal

Bedavacılık Sorunu

Sağlık Hizmetleri

Covid-19

Dünya Sağlık Örgütü

ABSTRACT

Name and Surname: Rumeysa KAPICI

University: Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Maliye

Branch: Mali İktisat

Degree Awarded : Master

Page Number: 171 + xii

Degree Date : ... / ... / 20...

Supervisor: Prof. Dr. Ufuk SELEN

The Problem of Free Rider and The World Health Organization's Role in Combating The Covid-19 Pandemic

Global public goods are goods in which there is no competition in consumption and individuals cannot be deprived of their consumption of these goods and services. It has transnationality in terms of spread of benefits and harms.

Since issues such as health, peace, security, etc. have transnational effects, they are considered in the category of global public goods. The fact that exclusion is not possible in the consumption of global public goods causes the problem of free ridership. The problem of free-riding is that individuals are motivated to benefit from the consumption of public goods without paying a price.

Today, all countries of the world are struggling with the Covid-19 epidemic. Since the effects of Covid-19 concern the whole world, it is considered a global public good. The aim of the study is to examine the reflection and effect of the free-riding problem observed on individuals at the level of countries in the fight against the epidemic. The study area of the subject was determined on the basis of the relations between the World Health Organization and its member countries. The main hypothesis of the study is, "WHO member countries stay away from financial support to WHO in combating the epidemic." format has been determined. The validity of our hypothesis has been tested by using numerical data published by WHO and other international institutions.

In the first part, the concept of public goods and its types will be examined. In the light of the concept of public goods, the concept of global public goods will be introduced and information will be given about the production technologies of global public goods.

In the second part, information about the globality of health services and the points at which the free-riding problem in health services arise will be examined.

In the third part, the work of the World Health Organization and countries in the fight against the pandemic will be discussed. Within the scope of the struggle, the problem of Akçal Equalization will be explained and the conflicts experienced during the sharing of duties and powers will be examined. After all these explanations, countries that exhibit a free-riding attitude during the pandemic process will be revealed.

Key Words:

Public Goods

Global Public Goods

Health Service

Covid-19

World Health
Organization

Free Rider Problem

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL MAL KAVRAMI VE KÜRES EL KAMUSALLIK

1. KAMUSAL MAL-KÜRES EL KAMUSAL MAL KAVRAMLARI.....	5
1.1.KAMUSAL MAL KAVRAMI VE TANIMSAL ÖZELLİKLERİ.....	5
1.1.1. Kamusal Mal Tanımı.....	5
1.1.2. Kamusal Malın Tanımsal Özellikleri.....	6
1.1.2.1. Arzın Siyasal Talebe Bağlı Belirlenmesi.....	7
1.1.2.2. Tüketimde Rekabet Olmaması.....	8
1.1.2.3. Dışsal Ekonomiler (Dışsallık).....	9
1.1.2.4. Tüketiminden Mahrum Edilememe.....	9
1.1.2.5. Bölünemezlik ve Fiyatlandırılmazlık (Bedavacılık).....	10
1.1.2.6. Talebin Zorunlu Olması.....	12
1.2. KAMUSAL MALLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	12
1.2.1. Fiyatlandırma Kriteri Açısından Kamusal Mallar.....	13
1.2.1.1. Fiyatlandırılmaz Kamusal Mallar: Tam Kamusal Mallar.....	13
1.2.1.2. Fiyatlandırılabilir Kamusal Mallar.....	13
1.2.1.2.1. Yarı Kamusal Mallar.....	14
1.2.1.2.2. Erdemli/Erdemsiz Mallar.....	16
1.2.1.2.3. Kulüp Malları.....	17
1.2.2. Dışsallığın Yayılma Alanına Göre Kamusal Mallar.....	18
1.2.2.1. Yerel Kamusal Mallar.....	18
1.2.2.2. Ulusal Kamusal Mal.....	19
1.2.2.3. Küresel (Uluslararası) Kamusal Mal.....	19
2. KÜRESEL KAMUSAL MALLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	23
2.1. GELENEKSEL KÜRESEL KAMUSAL MALLAR- YENİ KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	23

2.2.	ÜRETİM ZİNCİRİNDEKİ YERİNE GÖRE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	24
2.3.	TEMEL VE TAMAMLAYICI KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	25
2.4.	SEKTÖRLERE GÖRE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	27
2.5.	FAYDA TÜRÜNE GÖRE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	32
2.6.	KAMUSALLIK DERECELERİNE GÖRE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR.....	34
3.	KÜRESEL KAMUSAL MALLARIN SUNUMU VE FİNANSMANI.....	36
3.1.	KÜRESEL KAMUSAL MAL SUNUMUNDA TEORİK ÇERÇEVE	36
3.1.1.	<i>Optimal Sunumu: Samuelson Koşulu</i>	36
3.1.2.	<i>Mali Tevzin (Akçal Denkleştirme)</i>	37
3.1.3.	<i>Küresel Kamusal Mallara Dair Üretim Teknolojileri</i>	38
3.1.3.1.	Toplama Teknolojisi	39
3.1.3.2.	Ağırlıklı Toplama Teknolojisi	40
3.1.3.3.	En İyi Vuruş Teknolojisi	41
3.1.3.4.	En Zayıf Halka Teknolojisi	42
3.2.	KÜRESEL KAMUSAL MALLARIN FİNANSMANI	42
3.2.1.	Dışsallıkların İçselleştirilmesi	44
3.2.1.1.	Uluslararası Vergileme	44
3.2.1.2.	Pazar Oluşturma ve Güçlendirme	48
3.2.2.	Kamu Kaynakları.....	49
3.2.2.1.	Ulusal Kamu Kaynakları	49
3.2.2.2.	Uluslararası Kamu Kaynakları	51
3.2.3.	Özel Kaynaklar ve Ortaklık Kaynakları	54
3.2.3.1.	Kâr Amacı Güden Kuruluşlar	54
3.2.3.2.	Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar	55
3.2.3.3.	Bireyler	56
3.2.3.4.	Ortaklık Kaynakları	56

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK HİZMETLERİ

1.	SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE SINIFLANDIRILMASI	57
1.1.	SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖZELLİKLERİ	58
1.1.1.	<i>Sağlık Temel İnsani Haklardan Biridir</i>	58
1.1.2.	<i>Sağlık Uluslararası Bir Sorundur</i>	59
1.1.3.	<i>Sağlık Hizmetleri Piyasasında Eksik Rekabet Mevcuttur</i>	60
1.1.4.	<i>Sağlık Hizmetleri Sosyal Bir Sorumluluktur</i>	61
1.1.5.	<i>Sağlık Hizmetlerinin İkamesi Mümkün Değildir</i>	62
1.1.6.	<i>Sağlık Hizmetleri Piyasası Tekelleşmeye Elverişlidir</i>	62
1.2.	SAĞLIK HİZMETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	63
1.2.1.	<i>Koruyucu Sağlık Hizmetleri</i>	64
1.2.2.	<i>Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri</i>	65
1.2.3.	<i>Rehabilitasyon Hizmetleri</i>	67
2.	KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK HİZMETLERİ	67
2.1.	SAĞLIK HİZMETLERİNİN KÜRESELLİK ÖZELLİĞİ	68

2.2.	SAĞLIK HİZMETLERİNDE KÜRESEL KAMUSALLIK	69
2.3.	KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÜRETİM VE SUNUMU	71
2.3.1.	<i>Sağlık Hizmetlerinde Toplama Teknolojisi</i>	72
2.3.2.	<i>Sağlık Hizmetlerinde Ağırlıklı Toplama Teknolojisi</i>	73
2.3.3.	<i>Sağlık Hizmetlerinde En İyi Vuruş Teknolojisi</i>	74
2.3.4.	<i>Sağlık Hizmetlerinde En Zayıf Halka Teknolojisi</i>	74
3.	SAĞLIK HİZMETLERİNDE BEDAVACILIK SORUNU	75
3.1.	SAĞLIK HİZMETLERİNDE BEDAVACILIK SORUNU VE ORTAYA ÇIKMA SEBEPLERİ	76
3.1.1.	<i>Tüketimde Rakip Olmama ve Bireylerin Gerçek Tercihlerini Saklaması</i>	76
3.1.2.	<i>Tüketimden Dışlanamama</i>	77
3.1.3.	<i>Fiyatlandırmanın Mümkün Olmaması</i>	79
3.2.	TOPLULUK İÇERİSİNDE RASYONEL BİR DAVRANIŞ OLARAK BEDAVACILIK EĞİLİMİ	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDE BEDAVACILIK SORUNU VE DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜNÜN ROLÜ

1.	KÜRESEL SAĞLIK SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ	82
1.1.	<i>Dünya Sağlık Örgütü'nün Örgütsel Yapısı</i>	82
1.2.	<i>Dünya Sağlık Örgütü'nün Görevleri</i>	84
1.3.	<i>Dünya Sağlık Örgütü'nün Finansman Yapısı</i>	85
2.	COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE BEDAVACILIK SORUNU	87
2.1.	<i>COVID-19 Pandemisinin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı</i>	88
2.2.	<i>COVID-19 Pandemisi ile Mücadelede Bedavacılık Eğilimleri</i>	90
3.	COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE DSÖ'NÜN ROLÜ VE ETKİSİ	91
3.1.	<i>Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Yolları</i>	92
3.1.1.	Toplumsal Bağışıklık Kazandırma	92
3.1.1.1.	Doğal Yolla Bağışıklık Kazandırma: Önlem Almama	92
3.1.1.2.	Aşılama Çalışmaları	94
3.1.2.	Ar-Ge Çalışmaları: İlaç Geliştirme	96
3.1.3.	Yasaklama ve Kontroller (Regülasyonlar)	99
3.2.	<i>Covid-19 Pandemisinde Akçal Denkleştirme Sorunu</i>	100
3.2.1.	Mücadelede Hizmet Alanının Belirlenmesi	106
3.2.1.1.	Ülke Bazında Mücadele (Hâkimiyet Alanı Yaklaşımı)	106
3.2.1.1.1.	Küresel Kamusal Mal Üretiminde Hâkimiyet Alanı Yaklaşımı	108
3.2.1.1.2.	Hakimiyet Alanı Yaklaşımına Örnek Ülke Çalışmaları	109
3.2.1.2.	Uluslararası Ortak Mücadele	118
3.2.1.2.1.	DSÖ Dışındaki Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar	119
3.2.1.2.2.	Dünya Sağlık Örgütü Çalışmaları	125
3.2.2.	Covid-19 Pandemisi İle Mücadelenin Finansmanı	133
3.2.2.1.	Özel Finansman Çabaları ve Bedavacı Yaklaşımlar	134
3.2.2.2.	Kamusal Katılım: DSÖ'ye Yapılan Finansal Destekler	143
3.2.2.2.1.	Ülke Katkıları	144
3.2.2.2.2.	DSÖ Dışındaki Uluslararası Kurum ve Kuruluşların Katkıları	149
	SONUÇ	152
	KAYNAKÇA	159

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Küresel Kamusal Malların, Sektörlere, Temel ve Tamamlayıcı Faaliyetlere Göre Sınıflandırılması	27
Tablo 2. Sektörlere Göre Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması	31
Tablo 3. Küresel Kamusal Malların Fayda Türlerine Göre Sınıflandırılması.....	33
Tablo 4. Kamusallığın Derecesine Göre Kamusal ve Küresel Kamusal Mallar	35
Tablo 5. Küresel Kamusal Mallara Yönelik Toplam Sunum Teknolojileri	39
Tablo 6. Fazla Vaka Sayısı olan 10 Ülke	89
Tablo 7. Seçilen Ülkelerde Covid-19 İle Mücadele Çerçevesinde Merkezi Yönetimlerin Rolü.....	102
Tablo 8. Seçilen Ülkelerde Covid-19 İle Mücadele Çerçevesinde Yerel Yönetimlerin Rolü.....	104
Tablo 9. Ülkelerin Salgının Başında Covid-19 ile Mücadele İçin Attığı Adımlar	118
Tablo 10. 2020 Yılından İtibaren AB Dayanışma Fonu'ndan Yaralanan Ülkeler	121
Tablo 11. Zaman Çizelgesine Göre Kategorilerin Sayısal Olarak Paylaşım Sıklığı ...	130
Tablo 12. 29 Kasım 2021 Tarihi İtibariyle COVAX'a Bağışlanan Covid-19 Aşıları (Milyon)	133
Tablo 13. Salgın Öncesi ve Salgın Döneminde Ülkelerin Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payları % (2019-2020)	135
Tablo 14. Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu'na Destek Veren Kuruluşlar (Milyon\$)	141
Tablo 15. Pandemi Döneminde COVID-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'na Ülke Katkıları (Milyon\$)	143
Tablo 16. Salgın Döneminde Ülkeler Tarafından DSÖ' ye Ödenen Katkı Payları (2020-2021) Milyon \$.....	145
Tablo 17. Salgın Döneminde Ülkelerin DSÖ' ye Yaptıkları Gönüllü Katkılar 2020-2021.....	147
Tablo 18. Salgın Döneminde Kurum, Kuruluş ve Fonlar Kapsamında DSÖ'ye Yapılan Gönüllü Katkılar 2020-2021 (Milyon \$)	151

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kamusal Mal Tüketiminde Rekabet Olmaması Durumu	8
Şekil 2. Yarı Kamusal Malda Fayda ve Marjinal Maliyet	15
Şekil 3. Aşılama Oranı En Yüksek Ülkeler	96
Şekil 4. Salgın Öncesi ve Salgın Döneminde Ülkelerin Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payları % (2019-2020).	137
Şekil 5. Covid-19 Tedarik Zincir Sistemi Köprü Fonu	139
Şekil 6. Covid-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı Fonu Mevcut Durumu.	141
Şekil 7. Salgın Döneminde Ülkeler Tarafından DSÖ'ye Ödenen Katkı Payları (2019-2020) Milyon \$	146
Şekil 8. Ülkelerin DSÖ Sağladıkları Desteklerin Taahhüt Ödeme Oranı.	148

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e: Adı Geçen eser

A.g.m: Adı Geçen Makale

A.g.t: Adı Geçen Tez

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

Br: birim

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda VE Tarım Örgütü

FED: Merkez Bankaları Sistemi

GAVI: Aşı ve Bağışıklama için Küresel İşbirliği

GEF: Küresel Çevre Fonu

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IFPMA: Uluslararası İlaç Üreticileri ve Dernekleri Federasyonu (International Federation Of Pharmaceutical Manufactures & Associations)

NATO: Kuzey Atlantik Paktı

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Organizasyonu

UNİCEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

WEP: Dünya Gıda Programı

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

vb: ve benzeri

yy: Yüzyıl

GİRİŞ

Tarihi süreçte insanların bireysel olarak karşılayamadıkları ihtiyaçları var olagelmış ve bu ihtiyaçların giderilme gereksinimi insanları bir arada yaşamaya zorunlu kılmıştır. Ortak ihtiyaçların karşılanması durumu da kamusal mal ve hizmetlerin üretimini gerekli hale getirmiştir. Kamusal mallar tüketimde rekabetin olmadığı, bireylerin tüketiminden mahrum edilemediği mal ve hizmetler şeklinde tanımlanabilir. Kamusal mallar kamusalite derecesi ve dışsallıklarının yayılma alanı gibi kriterler açısından farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Dışsallıklarının yayılma alanı açısından kamusal mallar ulusal ve küresel (uluslararası) kamusal mallar olarak sınıflandırılmaktadır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte toplumlar arası ilişkiler nicelik olarak artarken, nitelik olarak da değişmiştir. Bu süreçte küresel kamusal mallar daha belirgin bir hal almıştır. Fayda ve zararlarının tüm ülkelere, nesillere ve nüfus gruplarına, herhangi bir ayırım yapmaksızın etki eden mallara küresel kamusal mallar denilmektedir. Küreselleşme sürecinde çevre ve sağlık öncelikli olmak üzere bilgi, barış ve güvenlik kavramlarını öncelikli sağlanması gereken küresel kamusal mallar olarak ön plana çıkmıştır.

Çeşitliliği ve niceliği artan küresel kamusal malların üretilmesi ve sunumu doğası gereği önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bireylerin kamusal malların tüketiminden mahrum bırakılmaması ve bireyin kendisini tüketimden uzak tutmasının da mümkün olmaması özelliği bedavacılık sorununu gündeme getirmektedir. Diğer bir ifadeyle kamusal malların dışlanamazlık özelliği, yerelden küresele, her kamusalite düzeyinde bedavacılık sorununa neden olmaktadır.

Piyasa ekonomisinde arz ve talep düzeyine göre belirlenen fiyat, tahsis işlevini yerine getirmektedir. Fiyatın tahsis işlevini yerine getirebilmesi için bireylerin arz ve talep miktarlarını beyan etmeleri gerekmektedir. Ancak, kamusal mallar piyasasında bireyler bedavacı yaklaşımla talep miktarlarını doğru beyan etmedikleri için etkin bir fiyatlama da mümkün olmamaktadır. Bu noktada bedavacılık problemi, bireylerin kamusal mal ve hizmetlerden bedelsiz bir şekilde faydalanmaları olarak tanımlanabilir.

Kamusal mallarda etkin fiyatlama yapılabilmesi için hizmetin bedava sunumu zorunludur. Pareto etkin fiyatlama marjinal maliyet düzeyinde yapılmalıdır. Kamusal mallar $MM=0$ koşulunda üretilebildiği için bedava sunumu gerektirir. Ancak bireylerin tüketimden mahrum edilememesi bedavacılığı beraberinde getirmektedir.

Bedavacılık, kamusal malların arzı ve finansmanı konusunda önemli sorunlara neden olmaktadır. Kamusal malların arzı asimetrik ve eksik bilgi altında gerçekleştirilmektedir. Yararlanıcılar, bedavacı motivasyonla taleplerini doğru beyan etmedikleri için gerçek talebi algılayamayan tedarik otoritesi talebi sahip olduğu bilgiler üzerinden belirleyip, arzı ona göre planlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla eksik bilgi altında belirlenip planlanmaya çalışılan arz ve talep kamusal mal piyasasında aşırı veya eksik kaynak tahsisine neden olmaktadır.

Bedavacılığın neden olduğu bir diğer sorun ise kamusal malın finansmanına kimin, ne oranda ve nasıl katılacağına belirlenememesidir. Bu durum küresel kamusal malların zorunlu finansman modeli ile üretim ve sunumunun beraberinde getirmektedir. Zorunlu finansman modelinin kullanılması halinde yararlanıcılar açısından fedakarlıklar farklılaşmakta ve mali rant/mali sömürü sorunları yaşanabilmektedir. Tüm bu sorunlar yerelden küresele uzanan tüm kamusal mallar düzeyinde yaşanmaktadır. Küresel kamusal mallarda bunun tipik örneğini Covid 19 pandemisi ile mücadelesinde görmek mümkündür.

Tüm Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile mücadele uluslararası bir kurum olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından planlanıp yürütülmektedir. Bu süreçte DSÖ, kamusal malların üretim ve finansman süreçlerinde yaşanan sorunlarla doğrudan karşılaşmaktadır. Buradaki temel sorun zorunlu finansmanda zorlama yetkisini kimin ne ölçüde kullanabileceği meselesidir. Burada devletler üstü yaptırım gücüyle desteklenmiş bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Aslında bu mesele küreselleşme sürecinin hız kazandığı dönemlerde “küresel yönetim” arayışını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Organı gibi kuruluşlar küresel yönetim organları olarak nitelenmiştir. Çoğunluğu Birleşmiş Milletler bağlantılı uluslararası örgütsel yapılar küresel yönetim oranları gibi kullanılmasına ilişkin arayışlar halen devam etmektedir. Ulusal sınırları aşp küresel bir kriz haline gelen Covid pandemisi küresel kamusal mal tanımının tüm

unsurlarını taşımaktadır. Ulusal sınırları aşan dışsallıklara sahip olması ülkelerin tekil mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmaktadır. Bu durumda mücadelenin küresel ölçekte verilmesi kaçınılmaz olduğu için mücadele görev ve sorumluluğu DSÖ'ye verilmiş ve DSÖ, sağlık alanında küresel yönetim organı olarak kabul edilmektedir. Ancak, faaliyetlerinin finansman kaynaklarının yönetimi konusunda bir yaptırım gücüne sahip olmayıp, üye devletlere bağımlı bir konumdadır. Dolayısıyla bu noktada DSÖ'nün üye ülkelerin bedavacı tutumları karşısında faaliyetleri ve bu faaliyetlerin finansmanını nasıl planlayacağı sorusu akla gelmektedir. Bu husus çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Mücadelenin sağladığı bedava yararlanma imkanı ülkelerin mücadele süreçlerine katılımda gönülsüz davranmalarına neden olmaktadır. Pandeminin ilan edildiği ilk aşama da ABD'nin, DSÖ'ne yaptığı finansal desteği azaltma yönündeki tepkisi bedavacılığın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. ABD'nin finansmana gönüllü katılımdan uzaklaşma isteğini, zorunlu finansman modelinin neden olduğu mali sömürüye karşı çıkışı olarak da değerlendirmek mümkündür. ABD'nin, DSÖ'ne sağlanan finansmanı azaltma eğiliminin, hangi motivasyona dayanırsa dayansın, kamusal mallarda gözlenen bedavacılığın neden olduğu sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmanın temel amacı kamusal mallar piyasasında ortaya çıkan bedavacılık sorunun küresel düzeyde de yaşandığını ortaya koymak ve nasıl aşılabileceğine ilişkin öneriler geliştirmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışma betimsel analiz yöntemiyle ele alınmış ve üç bölümde planlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü üç kısımda dizayn edilmiştir. İlk kısımda, küresel kamusal mal kavramını içselleştirebilmek için kamusal mal ve hizmetler kavramı tanımsal özellikleri üzerinden açıklanmıştır. İkinci kısımda, kamusal mal kavramından hareketle küresel kamusal mal kavramına giriş yapılmıştır. Küresel kamusal mal kavramına ilişkin yapılan açıklamalardan sonra, üçüncü kısımda ise küresel kamusal malların sunum ve finansman konularına değinilmiştir.

“Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık Hizmetleri” başlığını taşıyan ikinci bölüm de, üç kısımda kurgulanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında sağlık hizmetlerinin küreselliği

tartışılmış ve ikinci kısmında küresel kamusal mal özellikleri ortaya koyulmuştur. Üçüncü kısımda ise sağlık hizmetlerinde bedavacılık problemi ele alınıp incelenmiştir.

“Covid-19 Pandemisiyle Mücadelede Bedavacılık Sorunu ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Rolü” başlığını taşıyan üçüncü bölüm de üç kısımda hazırlanmıştır. İlk kısımda küresel sağlık krizi olan Covid-19 pandemisi ile ilgili bilgilere yer verilip, DSÖ'nün bu kriz sürecindeki rolü ve etkinliğine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra pandemi ile mücadele çerçevesinde ülkelerin ve DSÖ'nün çalışmaları ile ilgili bilgilendirmeler yapıp, ülkeler özelinde bedavacılık olgusu incelenmiştir. Bedavacılık olgusu iki perspektifte ele alınarak açıklanmıştır. İlk olarak ülkelerin kendi içerisindeki sağlık harcamaları ve küresel alanda DSÖ'ye olan ayni ve nakdi yardımları karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Daha sonra aşı patentinin uluslararası kullanıma açılması hususunda ülkelerin tutumları incelenmiştir. Tüm bu açıklamalardan sonra DSÖ'nün pandemi ile mücadeledeki etkinliği ve ülkelerin bedavacılık problemine ilişkin tespit ve değerlendirmeler yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMUSAL MAL KAVRAMI VE KÜRESEL KAMUSALLIK

Tarihten günümüze kadar yaşanan süreçte insanların bir arada yaşama zorunluluğu birtakım toplumsal ihtiyaçlara neden olmuş ve meydana gelen bu ihtiyaçların karşılanması durumu da kamusal mal ve hizmetlerin üretimini gerekli kılmıştır. Kamusal malların bir türü olan küresel kamusal mal kavramının anlaşılabilmesi için de öncelikle kamusal mallar hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde küresel kamusal mallara ilişkin bilgi sahibi olunabilmesi adına, kamusal mallar hakkında bilgiler ve kamusal malların tanımsal özelliklerine yer verilerek kamusal malların tasnifinden yola çıkıp küresel kamusal malların sunum ve finansman konuları açıklanacaktır.

1. KAMUSAL MAL-KÜRESEL KAMUSAL MAL KAVRAMLARI

1.1.Kamusal Mal Kavramı ve Tanımsal Özellikleri

Kamu ekonomisinin temelini oluşturan konulardan biri olan kamusal mallar, küresel kamusal mallar teorisinin de temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple küresel kamusal mallar konusu açıklanmadan önce kamusal mallar ile ilgili kavram ve tanımsal özelliklere yer verilmesi, küresel kamusal mallar konusunun da anlaşılması açısından yardımcı olacaktır.

1.1.1. Kamusal Mal Tanımı

Kamusal mal kavramı geçmişten günümüze süregelen zaman içerisinde pek çok yazar tarafından incelemeye konu olmuştur. Kamusal mal için 1954 yılında Samuelson tarafından “kolektif tüketim malları” ve 1959 yılında Musgrave tarafından ”sosyal ihtiyaçlar” kavramları¹ kullanılsa da bu kavram için net bir tanım ortaya koyulamamıştır.

Kimi iktisatçılar tarafından kamusal malların sahip olduğu esas özellikleri dikkate alınırken kimi iktisatçılar tarafından bu özellikler es geçilmiştir. Ancak sahip olunan mallardan hangilerinin kamusal mal olarak kabul göreceği aynı zamanda kamu

---

¹ Meltem Kayıran, “Kamu Malları: Piyasa Başarısızlığı Mı Teorilerin Başarısızlığı Mı?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 4, 2013, s.152.

sektörünün hacminin boyutunu da belirleyeceğinden mühim bir konudur². Bununla birlikte kamu malı üzerine literatürde oldukça geniş ve çeşitli tanımlamalar mevcuttur.

Devlet toplumdaki topladığı vergi vb. kaynaklar aracılığı ile toplum bireylerinin refahını arttırmak amacıyla birtakım mal ve hizmetleri üretmekte, üretilen mal ve hizmetleri ise topluma kamu hizmetleri şeklinde sunmaktadır. Devletin bireylerin refahını arttırmak amacıyla bütçeden sunduğu hizmetlere kamusal mal denir. Kamusal mallar esasında piyasa aksaklıklarının bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet kamusal mal ve hizmet üretimi amacıyla piyasaya müdahalelerde bulunur. Piyasadan emek üretim faktörünü istihdam edip, sermaye kullanımını gerçekleştirir. Kamusal mal sadece devlet tarafından üretilen mallar demek değildir. Kamu ile özel sektör tarafından da üretilmesi mümkündür. Bu da çok malın veya hizmetin özelliği ile alakalı bir konudur³.

Literatür içerisinde kamusal mal konusunda çalışma alanı olarak ilk defa Samuelson tarafından incelenmiştir. Samuelson'a göre bazı malların bölünebilir özelliği vardır ve dolayısıyla herkes tarafından bağımsız bir şekilde tüketilebilir. Bunlar özel ekonomi tarafından üretilen özel mallardır. Bazı mallar ise; bölünemez ve toplum tarafından birlikte tüketilir. Bu tür mallar da kamu ekonomisi tarafından üretilen kamusal mallardır⁴. Özetle kamusal mallar; bireylerin elde edilen faydadan yararlanma durumunun engellenmesinin imkânsız olduğu ve hizmeti ilave bir kişi için genişletilmesinin maliyetinin sıfır olduğu mallardır⁵. Kamusal mal kavramına ilişkin yapılan açıklamalardan hareketle, bu mal ve hizmetlerin tanımsal birtakım özellikleri ayrıntılı bir biçimde incelenebilir.

1.1.2. Kamusal Malın Tanımsal Özellikleri

Kamu ekonomisinin özel ekonomiden farklı üretim yapısına sahip olmasının temel sebebi kamu ekonomisi içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin özelliklerinden kaynaklanır. Bu mal ve hizmetler gerek üretim gerekse finansman yönünden farklılıklar arz etmektedir. Böyle mal ve hizmetlerin toplum için önemli oluşu ve piyasa

---

² Zeliha Göker, "Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler", *Maliye Dergisi*, S.155, Temmuz-Aralık 2008, s.108.

³ Fatih Savaşan, "Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi", Bursa: Dora Yayıncılık, 2019, s.161.

⁴ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, "Kamu Maliyesi", Bursa: Ekin Kitapevi, 2016, s.32.

⁵ William D. Nordhaus, "Paul Samuelson and Global Public Goods", 2005, s.3

başarısızlıklarından dolayı kamu ekonomisi tarafından sunulması uygun görülür. Dolayısıyla kamusal ve mal hizmetler özelliklerinden kaynaklı özel ekonomiye bırakılmamalıdır. Bu tür mal ve hizmetlerin üretimi ve sunumu özel ekonomiye bırakılsa dahi, kamu kurumlarınca üretime eşdeğer biçimde özenli bir şekilde yönetilmeleri gerekir.

Günümüzde de geniş bir alanı kapsayan kamusal malları, literatürdeki çalışmalar incelendiğinde genel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür⁶.

1.1.2.1. Arzın Siyasal Talebe Bağlı Belirlenmesi

Piyasa içerisinde sunulan özel mal ve hizmetlerin ne miktarda olacağı üretici ve tüketici konumundaki kişilerin fiyat mekanizmasını kullanarak arz ve taleplerini bildirmeleriyle belirlenir. Ancak kamu mallarında durum böyle değildir. Kamu mallarında fiyat mekanizması işlemediğinden ne miktarda mal ve hizmet üretileceğine, siyasi talep ile karar verilir. Kamusal mal ve hizmetlerin sunumu kamu harcaması olarak gerçekleşir ve bütçenin onaylanması ile birlikte toplumu oluşturan bireylerin bu hizmetlere olan talebi siyasi bir organ tarafından karşılanmış olur⁷.

Kamusal malların bölünemez ve fiyatlandırılmaz olması, bireylerin bu mallar için çoğunlukla tercihlerini açıklamasını gerektirmez. Çünkü kişiler tercihlerini belirtmeseler bile kamusal mal arzı yapılmaya devam edecektir. Bu nedenle kamusal mal arzı ile özel mal arzı birbirinden farklı biçimde gerçekleşmektedir. Kamusal mal ve hizmetlerin arzı siyasi talepçe karşılanmaktadır. Demokrasinin olduğu bir rejimde bireyler kamusal mal ve hizmetlere ilişkin taleplerini bir takım araçlar ile açıklayabilirler. Örneğin; referandum yöntemiyle bireylerin kamusal mal ve hizmet tercihleri belirlenir ve bundan hareketle kamusal arz gerçekleştirilir. Veya bireyler milletvekili seçerek, kendi tercihlerini devredebilirler. Verilen iki örnekte de sonuç olarak kamusal mal arzına siyasi talep karar vermektedir. Dikta rejimler de ise kamusal mal arzına yalnızca diktatör karar vermektedir⁸. Ancak günümüzde sivil toplum kuruluşlarındaki gelişme ve siyasi karar alma mekanizmasında söz sahibi olabilmeleri, kamusal malların talebinde sadece siyasi otoritenin var olma özelliğini esnetmişlerdir.

---

⁶ Zülküf Ayrangöl, “Küresel Kamusal Mallar ve Su Hakkı”, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019,s.22.

⁷ Hülya Kirmanoğlu, “Kamu Ekonomisi Analizi”, İstanbul: Beta Yayınevi, 2007, s.130.

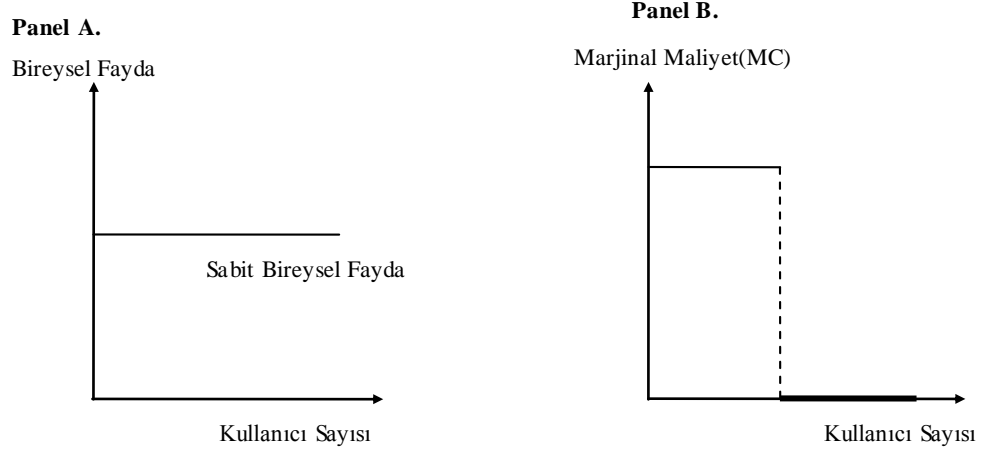
⁸ Coşkun Can Aktan, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”, 2006,s.8.

Vatandaşların tek başına açıklayamadıkları talepler sivil toplum kuruluşları aracılığı ile açıklanabilmektedir. Dolayısıyla kamusal mallarda siyasal mekanizmanın yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da taleplerin belirlenmesi sürecinde aktif rol oynadığını söylenebilir⁹.

1.1.2.2. Tüketimde Rekabet Olmaması

Topluluk halinde yaşamak birtakım ihtiyaçları da beraberinde getirir. Topluluk olarak yaşamının meydana getirdiği ihtiyaçlara kolektif ihtiyaçlar adı verilir¹⁰. Kolektif tüketim bir maldan birden fazla tüketicinin yararlanması durumudur. Örnek olarak, güvenlik, hava kirliliğinin önlenmesine yönelik yapılan çalışmalar, park bahçe ve yeşil alanlar vb. verilebilir. Toplumu oluşturan bireyler bu tür mal ve hizmetlerden ortak yararlanır. Tüketici tarafından böyle bir malın tüketilmesi diğer bireylerin refahında herhangi bir azalmaya neden olmaz¹¹. Şekil 1 kamusal malların tüketiminde rekabetin olmamasının grafiksel bir biçimde gösterimidir.

Şekil 1. Kamusal Mal Tüketiminde Rekabet Olmaması Durumu

Kaynak: Savaşan, a.g.e., s.162.

Şekil 1 de yer alan Panel A. tüketim açısından kamusal malı göstermektedir. Burada asıl anlatılmak istenen yararlanan kişi sayısında artış olmasına rağmen faydanın değişmediğidir. Tam kamusal mallar sabit fayda özelliğine sahiptir. Bu da tüketimde rakip olmama özelliğinin temsil eder. Panel B. üretim açısından kamusal malı görmek

⁹ Ayrangöl, a.g.e., s.23.

¹⁰ Erdem, a.g.e., s.33.

¹¹ Coşkun Can Aktan, "Devlet mi? Piyasa mı? Mal ve Hizmetler Hangi Sektörler Tarafından ve Hangi Yöntemlerle Sunulmalı", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S.1,2011,s.98.

mümkündür. Burada 1. Kişi için üretmenin marjinal maliyeti ile n sayıda kişi için üretmenin toplam maliyetinin değişmediği bir üretim koşulu söz konusudur.

Tam kamusal mallar 0 Marjinal Maliyet (MC) koşullarında üretilen ve her birey için sabit marjinal fayda imkanı sunan mallardır. Tüketici açısından sabit fayda, üretici açısından 0 Marjinal Maliyet (MC) koşullarında üretim imkânı olan mallardır.

1.1.2.3. Dışsal Ekonomiler (Dışsallık)

Dışsallık durumu bir ekonomik eylemin başkalarını olumlu veya olumsuz olarak etkilemesi halinde ortaya çıkmaktadır. Literatüre bakıldığında kamusal malların temeli olarak dışsal ekonomilere vurgu yapılmaktadır. Kamusal mallar ekonomik faaliyet sürecinde ortaya çıkan dışsallıkların bir türü olarak görülür. James Buchanan'a göre dışsallıklara sahip kamusal mallar, ekonomik birimlerin maliyet yapılarını etkileyerek, üretim ve/veya tüketim kararları üzerinde önemli etkileri olan faaliyetler olarak nitelendirilir¹².

Kamusal mallarda dışsallık özelliği bir önceki maddede değinilen kolektif tüketimin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak; eğitim hizmetlerinden elde edile fayda verilebilir. Eğitim hizmetinden yararlanan bir kişinin elde ettiği yarar durumu kendisine ait olmak ile birlikte çevresine de yayılır. Dolayısıyla aynı mal tüketilmediği halde, diğer bireyler de elde edilen faydaya ortak olmaktadır¹³. Günümüz salgın hastalığı olan Covid-19 için de bu durum geçerlidir. Bir kişinin vaktinde aşı olması kendisini korumakla birlikte çevresine de fayda sağlamaktadır. Çünkü aşı olan kişi hasta olmayacak ve böylece hastalık yayılma alanı bulamayacaktır. Bulaşma riskinin azaltılması şeklinde dışsal fayda ortaya çıkmış olur. Bu da aynı zamanda hastalığın yayılma riskinin azaltılması şeklinde bir kamusal fayda sağlar¹⁴.

1.1.2.4. Tüketiminden Mahrum Edilememe

James Buchanan kamusal mal tanımı yaparken dışlanabilirlik özelliğine dikkat çekmiştir. Özel sektörde üretilen mal ve hizmetlerde sunum bedel karşılığı ve bedelini ödemeyenlerin tüketimden dışlanması söz konusu iken kamusal mallarda üretilen mal

---

¹² Ferenc Mozsar, "On The Notion Of Public Goods", In Lengyel, I.(Ed) 2003: Knowledge Transfer, Small And Medium – Sized Enterprises, And Regional Development In Hungary, Jatepress, Szeged, s.62.

¹³ Şener, a.g.e., s.78.

¹⁴ Deniz Turan, "Kamusal Mallar ve Finansmanı", Bursa: Dora Yayınevi, 2010, s.26.

ve hizmetler tüm topluma sunulur ve dışlama söz konusu değildir. Kamusal mal tüketiminde dışlama olmaması durumu diğer tüketicilerinde elde dilen faydadan yararlanmanın engellenmemesini garanti eder¹⁵.

Bazen kamusal mal niteliğine sahip olan bazı mallarda dışlama teknik olarak mümkündür ancak çok maliyetlidir. Örneğin; deniz feneri hizmetinin verilmesi kamusal mal niteliği taşımaktadır. Bedel ödemeyen gemileri hizmetten dışlamak için gemiler geçerken deniz fenerinin söndürülmesi mümkündür. Fakat bunun için deniz feneri işletmecisi ödeme yapan gemileri ve onların geçiş saatlerini bilmek durumundadır. Bu durum teknik olarak mümkün olsa dahi bilgi toplama açısından oldukça maliyetlidir¹⁶.

Günümüzde bazı iktisatçılar tarafından kamusal mal kavramının nitelendirilebilmesi için tüketimden mahrum bırakılmama ölçütü esas alınmıştır. Schiller'e göre kamusal mal gruplarında bir mal ve hizmetin tüketimi diğer bireylerin tüketimini engellemez. Blomquist ve Christiansen, kamusal malları tanımlarken tüketiminde rekabet olmayan mal ve hizmetler şeklinde ifade etmektedir¹⁷. Kimi yazarlar ise kamusal mal kavramını nitelendirebilmek için ölçüt olarak bedel ödemeyen bireylerin dışlanamamasına vurgu yapar. Fisher'e göre kamusal ve özel mal ayrımında dışlanabilirlik önemli bir kriter olarak kullanılmaktadır. Fisher, bireylerin kamusal mal ve hizmet tüketiminden dışlanmanın mümkün olmadığı ve dolayısıyla tüm bireyler tarafından bedelsiz yararlanılabileceğini savunmuştur¹⁸.

1.1.2.5. Bölünemezlik ve Fiyatlandırılmazlık (Bedavacılık)

Kamusal mallarda eşit şekilde tüketilme ihtimalinin var olması bu mal ve hizmetlerin bölünemezlik özelliğinden meydana gelir¹⁹. Herhangi bir mal veya hizmetin kamusal özellik taşıyabilmesi için temel şartlardan biri sağladığı faydanın bölünemez olmasıdır. Bireyler tarafından ayrı ayrı tüketilen özel mallarda elde edilen fayda sadece tüketimi yapan kişiye aittir. Örneğin; kıyafet ihtiyacı hisseden bir birey bedelini ödemesi koşulu ile kıyafeti alır ve ihtiyacını gidermiş olur. Dolayısıyla elde ettiği faydayı da sadece kendisi hissetmiş olur. Ancak kamusal mal tüketiminde durum

---

¹⁵ Turan, a.g.e.,s.16.

¹⁶ Savaşan, a.g.e., s.165.

¹⁷ Turan, a.g.e., s.12.

¹⁸ Turan,a.g.e.,s.13.

¹⁹ Şener, a.g.e., s.74.

bu şekilde değildir. Kamusal malların toplum fertleri arasında istenilen şekilde bölünüp tüketilmesi mümkün değildir. Fayda tüm bireyler için eşit şekilde hissedilir. Bunun en bilindik örneği ülkenin iç ve dış güvenliğinin sağlanmasıdır²⁰.

Kamusal mal ve hizmetlerde bölünemezlik özelliğinin sonucu olan kolektif tüketim, bireylerin üretilen mal ve hizmetlerin finansmanına katılmaları hususunda teşvikte bulunur. Kamusal mallarda kolektif tüketim özelliği üretim ile beraber finansmanı da gerektirir. Bu durumda finansmana ilişkin şöyle bir durum meydana gelebilir; kamusal mal ve hizmetlerin bir kez üretildiği zaman artık toplumdaki kimsenin dışlanamayacağını düşünen bazı bireyler ödeme güçleri yeterli olsa dahi bu durumdan bedava yararlanmak ister²¹.

Her birey sunulan kamu malından ister ödeme yapsın ister yapmasın faydalanacağını bildiğinden, faydalanma bedelini gönüllü bir şekilde ödemeye hevesli olmayacaktır. Bireylerin bu şekilde kamusal malları destekleme konusundaki isteksizliklerine *bedavacılık* denir. Bu tür kamusal mal ve hizmetler topluma bir kez sunulduktan sonra ödeme yapmayanlar da faydalanabildiği için bireyler tarafından taleplerin doğru bir şekilde açıklanıp, talebin göstereceği ödemeye gönüllü olunan fiyat kavramı da önemsiz olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda söz konusu mal ve hizmet hiç üretilmez veya optimal düzeyin altında kalacak şekilde üretilir²². Özetle kamusal malların sahip olduğu dışlanamazlık, kolektif tüketim vb. özelliklerinin toplumdaki bireyler üzerinde oluşturduğu etki sebebiyle kamusal maldan faydalanan bireylerin maliyete katılmaksızın bedavacı bir davranışta bulunmaları öngörülebilir bir sonuçtur. Bu sonuç neticesinde ise kamusal malların optimal düzeyi altında sağlanmasına neden olur²³. Ödeme gücüne sahip olan fakat vergi ödemekten kaçman mükellefler bedava yararlanma eğilimi gösterirler. Bu durum kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda eksikliğe sebep olduğundan, vergi kaçırma işlemi ciddi anlamda

---

²⁰ Erdem, a.g.e., s.33.

²¹ Şener, a.g.e.,s.76.

²² Aytaç Uğurlu, “Kamusal Mallarda Bedavacılık Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, s.59.

²³ Erdem Seçilmiş, Cahit Güran, “Kamusal Malların Sağlanmasında Bedavacılık Problemi ve Deneysel İktisat Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 2010,s.227.

bir sosyo-ekonomik sorun haline gelmektedir. Vergi kaçakçılığı ülke nüfusunda refahın azalmasına yol açan önemli bir husustur²⁴.

Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanında bedava yararlanma güdüsünün son derece etkili olmasına rağmen özel mallarda bu durum söz konusu değildir. Özel mal ve hizmetler bölünebilir bir niteliğe sahip olduğundan finansmanına katılmayanları kolayca dışlayabilmektedir.

1.1.2.6. Talebin Zorunlu Olması

Özel mal ve hizmetlerde üretici ve tüketici açısından üretim ve tüketim özgürlüğü mevcutken, kamusal mallarda durum bu şekilde değildir. Kamu ekonomisine göre bireylerin birtakım kamusal mal ve hizmetlerin talebinde bulunmaları zorunlu hale getirilmiştir. Buna örnek olarak; zorunlu askerlik hizmeti, ilkökul eğitiminin zorunlu olması, nüfus cüzdanı çıkarılması, vb. konular verilebilir. Kamusal mallar bu özelliği ile literatürde “forced rider” şeklinde bilinir²⁵.

1.2. Kamusal Malların Sınıflandırılması

Literatürde kamusal malların sınıflandırılmasına ilişkin birden fazla ölçüt kullanıldığı bilinmektedir. Ancak mevcut çalışmada iki ölçüt esas alınarak ilerlenmiştir. Bunlar; Fiyatlandırma kriteri açısından kamusal mal ayrımı ile Dışsallığın yayılma alanına göre kamusal mal ayrımıdır. Çalışmada bu iki sınıflandırmanın kullanılmasının amacı, ilk olarak bedavacılık vurgusunu güçlendirici açıklamalar yapmaktır. İkinci olarak ise, dışsallığın yayılma alanına göre kamusal mal çerçevesi altında çalışmanın konusu olan küresel kamusalılığı açıklamaktır.

---

²⁴ Şener, a.g.e., s.76.

²⁵ Aktan, a.g.m., s.10.

1.2.1. Fiyatlandırma Kriteri Açısından Kamusal Mallar

1.2.1.1. Fiyatlandırılmaz Kamusal Mallar: Tam Kamusal Mallar

İnsanların bir arada yaşaması sonucu toplumda bazı ihtiyaçlar gündeme gelmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için kamusal mal ve hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Piyasa mekanizmasının toplumun ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalması veya piyasanın üretimde bulunamadığı hallerde mal ve hizmetlerin hükümetçe üretilmesi zorunlu bir durumdur. Tam kamusal mal ve hizmetler bunların başında gelir²⁶. Tam kamusal mal ve hizmetler toplumdaki bireylerin ortak ve adil olarak kullanılmasına konu olan hizmetlerdir. Tam kamusal malların var olması piyasaya müdahale için geçerli bir sebep oluşturmaktadır²⁷. Tam kamusal mallar için verilebilecek tipik örnekler arasında; milli savunma, adalet, bilgi sunumu, sokak aydınlatması, vb. hizmetler verilebilir. Verilen tüm örneklerde sunulan hizmetlerden aynı anda faydalanabilecek sınırsız kullanıcı olabilir ve kimseyi bu tür hizmetlerden mahrum bırakmak mümkün değildir²⁸.

Tam kamusal mal ve hizmetler, kamusal mallar tanımı yapılırken sayılan tüm özellikleri içinde barındıran mal ve hizmetlerdir. Yani tam kamusal malları; tüketimde rakip olmayan, bireyleri tüketimden mahrum bırakmayan mal ve hizmetler olarak tanımlamak mümkündür.

1.2.1.2. Fiyatlandırılabilir Kamusal Mallar

Fiyatlandırılabilir niteliğe sahip olan kamusal mallar, yarı kamusal mallar, erdemli/erdemli olmayan mallar ve kulüp mallardır. Bu mal ve hizmetlerde tam kamusal malların aksine bölünebilir özelliğinin olmasından kaynaklı kısmen de olsa tüketimde ve rekabette dışlamadan söz edilebilmektedir. Tam kamusal mallarda meydana gelen bedavacılık olgusu bu tür mal ve hizmetlerde görülmemektedir.

---

²⁶ Alparslan Uğur, Edanur Geygüç, "Tam Kamusal Bir Mal Olarak İç Güvenlik Hizmetleri: Türkiye'de İç Güvenlik Hizmetlerini Sağlayan Genel Bütçeli Kurumların Harcamalarının Değerlendirilmesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, s.133.

²⁷ Birgül Alıcı, "Küresel Kamusal Malların Kamu Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.37.

²⁸ Mustafa Durmuş, "Sosyal(Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 17, Sayı 59, s.71.

1.2.1.2.1. Yarı Kamusal Mallar

Bu mal ve hizmetler kamusal özellik göstermesine karşın, içsel faydası bölünebilir nitelikte olup, fiyatlandırılabilir. Yarı kamusal malların en bilinen örnekleri eğitim ve sağlık²⁹. Yarı kamusal mallarda kamusal malların sahip olduğu özelliklerden biri eksiktir veya bu özelliklerden biri aşınmış durumdadır³⁰. Yarı kamusal mal ve hizmetler sahip olduğu nitelikler dolayısıyla hem piyasa hem de kamu kesimi tarafından sunulabilmektedir. Bireyler sağlık ve eğitim gibi yarı kamusal mallara ilişkin arzularını talep yoluyla belirtirler. Bireylerin bu hizmetlere yönelik arzularını talep yolu ile açıklamaları, bu tür hizmetlerin piyasada fiyatlandırılabilirliğine yol açar³¹. Bu tür mal ve hizmetlerin bireysel faydalarının yanı sıra toplumsal faydaları da mevcuttur. Dışsal fayda şeklinde isimlendirilen bu pozitif etkiyle, hizmetin yapılamaması durumunda bireyde meydana gelen zarar ile topluma yüklenen maliyetinde önemli olması, bu tür mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretimini gerektirmektedir³².

Yarı kamusal mallarda toplum ve birey açısından meydana gelen etkiler marjinal fayda teorisi ile açıklanmaktadır³³. Şekil 2 yarı kamusal mallarda fayda ve marjinal maliyet açıklamasının grafiksel bir gösterimidir. Şekil 2 de yer alan Panel A. tüketim açısından yarı kamusal malı temsil etmektedir. Burada n kişiden sonra azalan bireysel fayda koşullarında üretim imkânı vardır. Bu grafiğe göre yarı kamusal mallar, toplumdaki n bireye kadar sabit fayda koşulları geçerliken bir mal veya hizmetten yararlanan kişi sayısı arttıkça azalan fayda imkânlarının ortaya çıktığı mallar olarak tanımlanabilir. Sabit faydadan sonra meydana gelen azalan fayda da pareto etkinlik kaybı meydana gelmektedir. Yarı kamusal mallar, kalabalıklaşma maliyeti ortaya çıkana dışlamaya gerek duymayan mal grubudur.

²⁹ Cihan Yüksel, "Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.11.

³⁰ Savaşan, a.g.e., s.166.

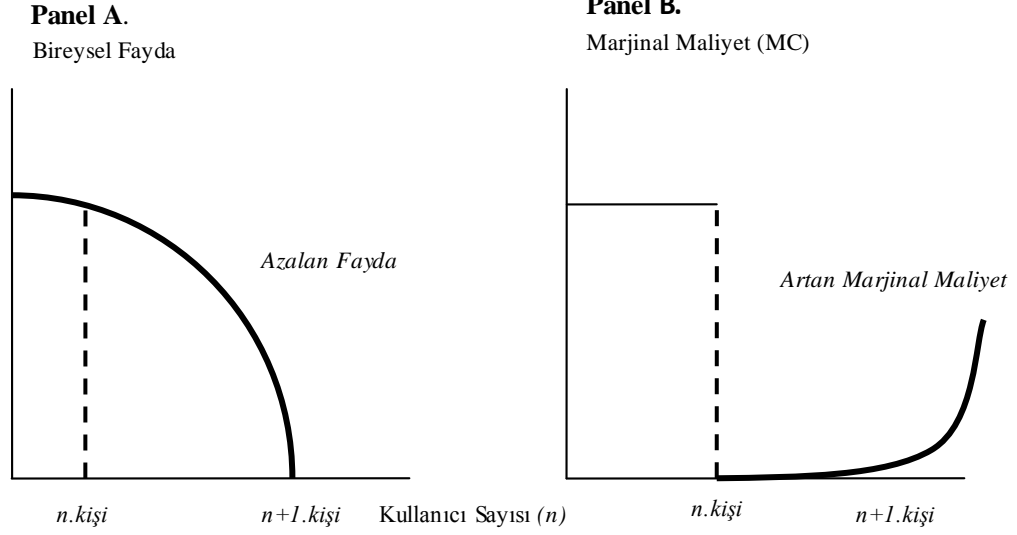
³¹ Arzu Çevik, Cihan Yüksel, "Yarı Kamusal Mallar ve Asimetrik Bilgi arasındaki İlişki Bağlamında Sağlık Hizmetleri", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21, s.89.

³² Nazım Öztürk, "Piyasa Başarısızlıkları", *Öneri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 21, 2004, s.175.

³³ Çevik, Yüksel, a.g.m., s.89.

n kişiye tam kamusal mal olduğundan iktisadi açıdan dışlama yapılması mümkün değildir fakat $(n+1)$ kişiden sonra dışlama yapılmak zorundadır. Yapılmadığı durumda bu durum n kişinin refah kaybı ile sonuçlanır.

Şekil 2. Yarı Kamusal Malda Fayda ve Marjinal Maliyet

Kaynak: Savaşan, a.g.e., s.167.

Şekil 2 de yer alan Panel B ise üretim açısından yarı kamusal malı temsil etmektedir. n kişiye kadar sabit maliyet $(n+1)$ kişiden sonra ek maliyete katlanmayı gerektirir. Bir mal veya hizmetin $(n+1)$ kişiden sonra artan marjinal maliyet koşullarında üretimi söz konusuysa bu tür mallar yarı kamusal mallar olarak nitelendirilir. Devlet n kişiye kadar tam kamusal özellik taşıyan mal ve hizmetlerin üretimini üstlenerek toplumsal refah kaybını azaltmayı amaçlar. Çünkü yarı kamusal mallarda bireysel fayda toplumsal faydadan yüksek olduğu için devlet yarı kamusal mal hizmetlerin üretimini üstlenir. Devlet artan marjinal maliyetler koşulunda üretimin neden olduğu maliyetleri karşılayabilmek için yarı kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu fiyatlandırarak gerçekleştirir.

1.2.1.2.2. Erdemli/Erdemsiz Mallar

Literatürde “erdemli mal” terimi ilk defa Musgrave tarafından kullanılmıştır³⁴. Musgrave’nin tanımına göre erdemli mallar; vatandaşların sağlığı bakımından gereken fakat kişilerdeki bilgi eksikliği nedeniyle yeterince tüketilemeyen mallardır³⁵.

Erdemli mallar, devlet tarafından sunulan genellikle bireylerin bedelsiz bir şekilde yararlanabildikleri, piyasadaki fiyatın altında pazarlanabilen mallardır. Hükümetler için toplumsal faydası olması yanında yeteri kadar tüketilmediği düşüncesi ile tüketicilere bedelsiz sunularak veya sübvansiyon sağlanarak finansmanın bütçe üzerinden karşılandığı mal ve hizmetler bu gruptadır³⁶. Bu tür mal ve hizmetler devlet tarafından üretilmediği zaman, piyasa bu tür mal ve hizmetleri üretmede yetersiz kalacak, dolayısıyla piyasa içinde kaynak dağılımı bakımından bir tercih sapması meydana gelecektir. Devlet erdemli malların tüketimini teşvik ederek daha çok tüketilmesini ister³⁷.

Erdemli ve erdemsiz mallar birbirinin tersi olan mal ve hizmetlerdir. Erdemli mallar kamu malı statüsüne giren özel mallar olarak da sayılabilir. Bunun temel sebebi erdemli malların üretimi ile vatandaşlara ve topluma sunulan faydaların, bireysel olarak algılanacak faydalardan daha yüksek olmasıdır. Özetle kamunun erdemli mal üretiminde bulunmasının sebebi, kişilerin kendileri için çok yararlı olmayacağı düşüncesiyle bazı özel malların tüketimine daha az katılmalarıdır³⁸. Bu mallara örnek olarak; fakir ve yaşlılara yapılan yardımlar, öğrencilere verilen burslar, çiftçilere yapılan yardımlar, okullarda ücretsiz kitap ve süt dağıtımı, aşılanmalar, engelli-şiddet gören kadın ve çocukların korunmasına dair yapılan her türlü işlem vb. verilebilir.

Erdemsiz mal ve hizmetler ise; erdemli malların aksine toplum açısından zararlı ve toplumun ahlakını bozucu nitelikteki mal ve hizmetlerdir. Bu tür mallar; ek maliyet oluşturan uyuşturucu, tütün, alkol gibi mallardır. Devlet bu tür mal ve hizmetlerin

---

³⁴ Alıcı, a.g.t., s.41.

³⁵ Süleyman Ulutürk, “Kamu Ekonomisi Mal ve Hizmet Üretimi Analizi”, *Kamu Ekonomisi*, Ed. Abdulkadir Kökocak, Bursa: Ekin Kitabevi, 2011, s.137.

³⁶ Asuman Altay, “*Kamu Maliyesi Teorisi Gelişimi ve Kapsamı*” Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019, s.47.

³⁷ Mahmut Kalenderoğlu, “*Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*”, Ankara, 2017. s.35.

³⁸ Altay, a.g.e., s.47.

üretimine katılmaktan ziyade, üretimine yönelik önlemler oluşturup tüketimini engellemeye çalışır³⁹.

Erdemli- Erdemsiz mallar çoğunlukla devletin piyasaya müdahale etme ihtiyacından doğar. Bu durum bireylerin piyasadaki tercihlerine ilişkin çarpıklığın önüne geçilmesinin bir sonucudur. Devlet bu tür mal ve hizmetler aracılığı ile piyasaya müdahalede bulunur. Hükümet, erdemler mallar adına teşvik edici veya zorlayıcı, erdemsiz mallar adına ise yasaklayıcı veya caydırıcı önlemlerde bulunur. Zorlayıcı ve yasaklayıcı önlemlerde bulunurken kamu ekonomisine dayalı araçları kullanabilir. Örneğin erdemli mallar için vergi oranında düşme, erdemsiz mallar için ise vergi oranlarında artış yapılması gibi. Fakat yapılacak olan müdahalenin ne şekilde yapılacağı konusu önemlidir. Dikkatli hareket edilmezse söz konusu piyasada refah kaybı ile sonuçlanabilir⁴⁰.

1.2.1.2.3. Kulüp Malları

Kulüp mallarını, az sayıda ve benzer kişiler tarafından oluşturulan gönüllü kuruluşlar tarafından sunulan, mal ve hizmetler şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tür mallar maliyetinin ortak olarak paylaşılabilmesi karşılığında üretilip, yine üyeler tarafında birlikte tüketilir. Kulüp mallarında kolayca dışlanabilmenin varlığı nedeniyle bedava yararlanma içgüdüğü geçerli olmaz. Yani kişilerin sayıca az olması nedeniyle, sosyal kontrol mekanizmasında işlemeye imkân bulunduğu maliyet üzerinde kendi payını ödemeyen bireyler kolayca dışlanabilmektedir. Bu tür mallara; tenis, golf kulüpleri ile su sporlarına ait kulüplerin hizmetleri örnek verilebilir⁴¹. Bu kuruluşlar tarafından sunulan mal ve hizmetler neticesinde pozitif bir dışsallık meydana gelmekte ve kural gereği bu dışsallıklardan da sadece üye kişiler yararlanabilmektedir⁴².

---

³⁹ Kalenderoğlu, a.g.e., s.38.

⁴⁰ Altay, a.g.e., s.48.

⁴¹ Murat Aydın, “Yerel Kamu Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Bir Yerel Kamu Malı Olarak Suyun Finansmanı ve Afyon Belediyesi Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.24.

⁴² Kalenderoğlu, a.g.e., s.38.

1.2.2. Dışsallığın Yayılma Alanına Göre Kamusal Mallar

Kamu Mallarını dışsallığın yayılma alanına göre de sınıflandırabilmek mümkündür. Dışsallığın yayılım alanına göre kamusal mallar; yerel kamusal mallar, ulusal kamusal mallar ve küresel kamusal mallar olmak üzere üç şekildedir.

1.2.2.1. Yerel Kamusal Mallar

Yerel kamusal mal ve hizmetler, faydası sadece belirli bir alan için sınırlı kalan mal ve hizmetlerdir. Faydası belirli bir yer için sınırlı olan ve o yer dışında oturanları tüketimden dışlamanın mümkün olduğu kamusal mallardır⁴³. Bu tür malların etkin sunumuna ilişkin talep açıklama makla beraber, idarenin talepleri bilip siyasal mekanizmanın işletilebilmesiyle sağlanır. Bu mal ve hizmetlerin finansman durumu ise faydalanma ilkesine değil ödeme gücü ilkesine göre gerçekleştirilir⁴⁴. Yerel kamusal mal ve hizmetlerin sunumu yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilir⁴⁵. Bu tür mallar belli bir noktaya kadar faydada rekabetin olmadığı mallardır.

Yerel kamusal mal ve hizmetler, yerel yönetim eli ile sürdürülebileceği gibi, bu tür hizmetlere ait niteliklerden ve mevzuattan kaynaklanan bazı nedenlerden dolayı özel sektör firmaları, iktisadi teşebbüsler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından da yürütülebilir. Yerel kamusal mal ve hizmetlerin bir kısmı doğası gereği doğrudan yerel yönetimler tarafından yürütülmesi gereken mal ve hizmetlerdir. Herhangi bir şekilde özel veya gönüllü kuruluşlar için devri mümkün değildir⁴⁶.

Yerel kamusal mal ve hizmetlerin faydaları daha küçük alanlara yayılır. Örneğin; ulusal güvenlik hizmetlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin faydaları ülke sınırları içine yayılırken, yerel itfaiye hizmetlerinde gerçekleştirilen faaliyetler sunuldukları alan ile sınırlı kalır. Yine aynı şekilde bir yörede yapılan park ve meydan çalışmalarından o bölgede yaşayan kişiler faydalanacaktır. Kamusal mallarda yerellik

---

⁴³ Burak Hamza Eryiğit, “Yerel Mal ve Hizmetlerin Kapsamındaki Değişimin İktisadi Açıdan Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 181, 2013.

⁴⁴ Erdoğan Teyyare, Kübra Sayener, “Suriye İç Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Göç Hareketinin Kamusal Mallar Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2017, s.436.

⁴⁵ Aysel Arıkboğa, “Maliye Teorisi ve Politikası”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s.96.

⁴⁶ Recep Bozlağan, “Yerel Hizmetler ve Özelleştirme”, *Öneri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 10, 1998, s.33.

derecesi yerel idareler açısından uygun büyüklerin belirlenmesi için de kullanılmaktadır. Bir yerel kamusal mal ve hizmetin etki ettiği faydanın söz konusu idarenin sınırlarının genişlemesine bağlı olmadan aynı kalması gerekir. Söz konusu mal ve hizmetin etki ettiği faydada, yerel idarenin sınırlarındaki gelişmeye dayalı olarak bir azalma oluşuyorsa, bu nokta o yöre tarafından uygun büyüklük olarak değerlendirilir⁴⁷.

1.2.2.2. Ulusal Kamusal Mal

Kamusal mal ve hizmetlerin etki ettiği fayda, hizmeti sunan ülkenin dışına çıkmıyorsa o tür mal ve hizmetler ulusal kamusal mal niteliği taşır. Ulusal kamusal mallarda dışlanamazlık yalnızca hizmetin sunulduğu ülke içinde geçerlidir. Sunulan hizmetlerin finansmanı ise o ülkenin siyasi karar alma mekanizması tarafından belirlenen merkezi bütçe aracılığı ile karşılanır⁴⁸. Ulusal kamusal mal ve hizmetler o ülkenin iç sınırlarında tüketilir ve faydaları da ülke içinde yayılır⁴⁹.

Ulusal kamusal mal ve hizmetlere ilişkin başka bir özellik ise, ulusal düzeyde faydaların bölünememesinden doğan fiyatlandırma problemi ve piyasa temelli sunumunun mümkün olmamasıdır⁵⁰. Ulusal kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak adalet ve savunma hizmetleri verilebilir. Ülkede ki vatandaşların hepsi bu hizmetlerden yararlanır. Ülkenin neresinde olursa olsun hiçbir vatandaş bu hizmetlerden elde edilen faydadan dışlanmamaktadır⁵¹.

1.2.2.3. Küresel (Uluslararası) Kamusal Mal

Küresel kamusal mallara dair yapılan pek çok tanım vardır. Bu tanımlardan bazılarına bakıldığında; ilk 1999 senesinde Birleşmiş Milletler Gelişim Programı aracılığıyla “Global Public Goods” şeklinde isimlendirilen global kamusal mallar, adı geçen çalışmada; kamusal mallar tanımlanırken kullanılan tüketiminden mahrum

---

⁴⁷ Tarık Vural, “Yerel Kamusal Malların Sunumunda Alternatif Yöntemler”, Yüksek Lisans Tezi, 2007,s.39

⁴⁸ Nazım Taşcı, “Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı”,Yüksek Lisans Tezi,2017,s.20.

⁴⁹ Üren Arslan, “Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslar arası Kamusal Mallar”, s.405.

⁵⁰ Taşcı, a.g.t., s.20.

⁵¹ Kirmanoğlu, a.g.e., s.132.

bırakılmama ve tüketiminde rekabet olmaması ölçütlerine ilave olarak kalkınma çalışmalarını da kapsayan detaylı bir global kamusal mal tanımını benimsemiştir. Küresel kamusal malları faydalarının tüm ülkelere ve nesillere yayıldığı, herhangi bir nüfus grubu veya nesiller arası ayırım yapılmadan üretilen mallar şeklinde tanımlamak mümkündür⁵².

Dünya Bankası tarafından yapılan küresel kamusal mal tanımına göre ise; bu tür mallar fakirliğin giderilmesi hususunda ve kalkınma çerçevesinde önemli olan, gelişmiş ve henüz gelişmekte olan ülkelerin ortak faaliyetini gerekli kılan, faydalarının sınırları aştığı mallar, hizmetler veya politik sistemler olarak ifade edilmiştir⁵³.

Küresel kamusal mal tanımı ile ilgili olarak iki kurumun da yaptığı tanımlar arasında vurguladıkları noktalar bakımından bazı farklar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yapılan tanımda kavram oldukça geniş bir perspektiften ele alınıp birtakım normatif özelliklere değinilirken, Dünya Bankası tarafından yapılan tanımda ise; kalkınmaya yoksulluğa odaklanan, dışsallıklar ve uluslararası işbirliğini vurgulayan bir tanım elde edilmiştir⁵⁴.

Inge Kaul ve arkadaşlarının kamusal mal tanımında ise; elde edilen faydalar ülkeleri(birden fazla ülkeyi kapsayan), insanları(tercihen tüm nüfus gruplarına tahakkuk eden) ve nesiller açısından(şimdiki ve gelecek nesilleri kapsayan) evrensel niteliğe sahip olan mallara küresel kamusal mal denilmektedir⁵⁵. Bir kamusal malın pek çok kişi tarafından tüketilmesi o malın performansından bir şey eksiltmez ancak tüketilen mal herkes tarafından aynı değerde görülmebilir.

---

⁵² Erdem, a.g.e., s.39.

⁵³ Binhan Elif Yılmaz, Sevinç Yaraşır“Bir küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 55. Seri / Yıl 2011,s,5.

⁵⁴ Arman Zafer Yalçın, “Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12 Sayı 21, Haziran 2009,s.290.

⁵⁵ Inge Kaul, Isabelle Grunberg ve Marc A. Stern, “Defining Global Public Goods” (Ed. Inge Kaul, Isabelle Grunberg ve Marc A. Stern, “*Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*”, New York: Oxford University Press, 1999), s.509-510.

Küresel kamusal mal kavramını “uluslararası kamusal mal” adı ile ortaya atan yazarlardan biri Charles Poor Kindleberger’dir ⁵⁶ . Kindleberger’in bu kavrama değinmesi “Uluslararası Hükümsüz Uluslararası Kamusal Mallar” makalesini ele alması ile olmuştur⁵⁷.

Kindleberg bu kavrama dair net olarak bir tanım ortaya koymamakla beraber küresel kamusal mal olarak yalnızca ticari ve iktisadi anlamda etkileri olan çalışmaları dikkate almıştır. Ticaret sistemleri, sermaye akımları, makroekonomik politikalar gibi konuları küresel kamusal mal bağlamında ele alıp incelemiştir.

Küresel kamusal mal bağlamında en yakın tanım Ruben P. Mendez tarafından “International Public Finance: A New Perspective On Global Relations (Uluslararası Kamu Maliyesi: Küresel İlişkilerde Yeni Bir Perspektif)” isimli çalışmasında yapılmıştır. Mendez’e göre faydaları uluslararası alanlara yayılan okyanuslar, denizler ve ozon tabakası gibi küresel mallar, “küresel ortak mal” şeklinde tanımlanarak bu malların korunması hususunda ülkeler arası işbirliğinin yapılması gereğine değinmiştir. Ayrıca yazar çalışmasında bu mallar için tek bir isim kullanmamış, yer yer “uluslararası kamusal mal”, “küresel uluslararası kamusal mal”, “evrensel kamusal mal” olarak farklı isimlendirmelere gitmiştir⁵⁸.

Günümüz maliye literatüründe küresel kamusal mal kavramının sistematik olarak yer bulması ilk olarak, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından oluşturulan “Global Public Goods: International Cooperation In The 21St Centur (Küresel Kamusal Mallar: 21 Yüzyılda Uluslararası İlişkiler” isimli çalışma ile olmuştur⁵⁹. Bahsedilen çalışmada küresel kamusal mal kavramı ilk kez hem teorik hem de politik açıdan geniş bir biçimde ele alınmıştır. Günümüzde bakıldığında ise küresel kamusal mal kavramı küreselleşme olgusu ile iç içe bir şekilde ele alınmaktadır. Küreselleşme olgusunun baş göstermesi ile birlikte küresel kamusal mallar okyanuslar, atmosferler gibi olgular yerine, çevre, sağlık, güvenlik, finansman vb. konular

---

⁵⁶ Oğuz Arslan, “Küresel Kamu Malı Olarak Sağlık ve Kuş Gribinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Doktora Tezi, s.7

⁵⁷ Arsan, a.g.e., s.403.

⁵⁸ Emin Dedebeğ, “Küresel Kamusal Mal Olarak Barış ve Güvenlik”, Doktora Tezi, Ankara,2015, s.22.

⁵⁹ Debebeğ, a.g.t., s.22-23.

incelemeye dahil olmaktadır. Küresel kamu malı kavramını doğru perspektiften değerlendirebilmek için küreselleşme olgusunu iyi anlamak gerekir⁶⁰.

Küreselleşme kavramının kısa bir tanımına bakıldığında; dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan insanlar, toplumlar ve devletler arasındaki iletişim, etkileşim alışverişinden meydana gelen uluslararası bir bütünleşme sürecidir⁶¹.

1990lı yıllar sonrasında küreselleşme süresinin hızlanması, küresel anlamda olumlu ve olumsuz birtakım dışsallıkların meydana gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu dışsallıklara yönelik alınan bazı tedbirlerin küresel kamusal mal niteliğinde görülmesine sebep olmuş ve küresel kamusal mal kavramının kapsamında genişlemeyle birlikte maliye literatüründe konuya ilişkin pek çok çalışmanın yapılmasına vesile olmuştur⁶².

Küreselleşmenin kendine özgü göstergeleri olarak kabul gören; teknolojik gelişmeler, insanlar ve malların ülkeler arası hareketliliği, özel ekonominin serbest akışı gibi unsurlar küresel anlamda olumsuz dışsallıkların meydana gelmesine yol açmıştır⁶³. Örneğin mevcut çalışmanın konusunu da ilgilendiren, ulusal sınırlardaki serbestleşmeye dayalı olarak bireylerin ve malların yer değişimi salgın hastalıkların küresel olarak yayılmasına zemin hazırlamıştır⁶⁴. Küreselleşme sürecinde bu şekilde meydana gelen olumsuz dışsallıklar ülkelere yayılarak insanlara zarar verme riskinin olmasından dolayı bunu önlemeye yönelik gerçekleştirilen faaliyetler küresel kamusal mal niteliği taşımaktadır.

Meydana gelen olumsuz dışsallıkların bertaraf edilmesiyle birlikte olumlu dışsallıkların da güçlendirilmeye çalışılarak tüm ülke ve insanlara fayda sağlamanın çalışılması çabaları da küresel kamusal mal olarak nitelendirilebilir. Örnek olarak gelişen teknoloji ile bilgi ve birikimin insanlara daha kolay ulaştırılması verilebilir.

---

⁶⁰ Arslan, a.g.t., s.8.

⁶¹ Fırat Bayar, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, s.25

⁶² Oğuz, a.g.t., s.8.

⁶³ Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven ve Ronald U. Mendoza, “Why Do Global Public Goods Matter Today?” s.2.

⁶⁴ Oğuz, a.g.t., s.9.

2. KÜRESEL KAMUSAL MALLARIN SINIFLANDIRILMASI

Literatüre bakıldığında genellikle kamusal malları; Geleneksel Küresel Kamusal Mallar- Yeni Küresel Kamusal Mallar, Üretim Zincirindeki Yerine Göre Küresel Kamusal Mallar, Temel ve Tamamlayıcı Küresel Kamusal Mallar, Sektörel Küresel Kamusal Mallar, Fayda Türlerine Küresel Kamusal Mallar, Küresellik ve Kamusalılık Derecelerine Göre Küresel Kamusal Mallar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

2.1. Geleneksel Küresel Kamusal Mallar- Yeni Küresel Kamusal Mallar

Geleneksel Küresel Kamusal Mal kavramını iki şekilde tasnif etmek mümkündür. Tasniflerden ilki, açık denizler, atmosfer, ozon tabakası gibi doğal mallar, kendiliğinden oluşan önceden beri olan mallardır. İkincisi ise; kökeni 17.yy dayanan ülkelerin açık denizlerde serbest bir şekilde faydalanmasını içeren anlaşmalardır⁶⁵. Bu tür anlaşmalar 19.yy'da bir hayli artmış ve küreselleşmenin de getirmiş olduğu ekonomik faaliyetlerdeki bir etkiyle beraber 20.yy başlarında telekomünikasyon, sivil havacılık, gemicilik gibi alanlarda yaygınlaşması aşamalarını içerir⁶⁶. Bu türden faaliyetler etki alanı bakımından küresel bir yapıya sahipse bu mallar küresel kamusal olarak nitelendirilebilir. Küresel kamusal mallar uluslararası hukuk düzenlemeleri ile kurulur ve ortaya çıktığı andan itibaren faydalarından herkes yararlanabilir⁶⁷. Bu tür mallar geçmişten günümüze hala önemini korumaktadır. Çünkü küreselleşmenin yarattığı etki ile birlikte ekonomik faaliyetlerde meydana gelen artış ile birlikte bu faaliyetlerde mümkün kılan fırsatlar geliştirilmeyi beklenmektedir.

Küreselleşmenin meydana getirdiği etki ile birlikte eskiden kamusal mal niteliğine sahip olmayan pek çok mal ve hizmet fayda ve zararlarının sınırları aşması sonucu günümüzde kamusal mal niteliğine bürünmüştür. Ortaya çıkan yeni tip küresel

---

⁶⁵ Ali Akdemir, Mehmet Şahin, "Küresel Kamusal Malların Üretim ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Tasnif Edilmesi", *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF, 21.Maliye Sempozyumu*, Antalya,2006, s.121.

⁶⁶ Yalçın, a.g.m., s.292.

⁶⁷ Celal Burak Sayıcı, "Küresel Kamusal Mallarda Finansman Sorunu ve Mali Çözümler" 2014, Yüksek Lisans Tezi,s32.

kamusal malları; temiz hava, sağlık, finansal istikrar, yönetim vb. konularla ilgili mallar olarak sıralamak mümkündür⁶⁸.

Yeni tür küresel kamusal malların meydana gelmesinde birtakım önemli faktörler vardır. Bunlara bakılığında ilk olarak; devletlerin dışa açıklık derecesinin artması söylenebilir. Dışa açıklık derecesi arttıkça sosyal damping, tüketicilerin riskli davranışları gibi küresel anlamda kötülüklerin yayılmasını kaçınılmaz kılar. Bir diğeri de artan küresel sistematik risklerdir. Bu riskler; global iklim değışiklikleri ve yine global olarak artan işsizliğin yaratacağı politik riskler olarak ifade edilebilir. Son olarak da devlet dışı aktörlerin hızla güçlenmesidir. Devlet dışı aktörler olarak; sivil toplum kuruluşları, çok uluslu işletmeler ve özel sektör sayılabilir. Bu çeşit gruplar birçok konuda ortak politika kurallarını sadık kalınabilmesi için devlete baskı yapmaktadır⁶⁹.

2.2. Üretim Zincirindeki Yerine Göre Küresel Kamusal Mallar

Üretim zincirindeki yerine küresel kamusal malları “nihai küresel kamusal mal” ve “ara küresel kamusal mal” şeklinde iki kısımda incelenebilmektedir.

Nihai küresel kamusal mal kavramı; standart bir tanımdan daha farklı olarak tüm çevre ve insanlar tarafından kullanılan somut mallar olabileceği gibi, finansal istikrar ile barışın sağlanması şeklinde soyut mallar da olabilmektedir.

Ara küresel kamusal mal kavramı ise; uluslar arası rejimler gibi nihai küresel kamusal mal tedarik edilmesine katkı sağlayan mallar olarak tanımlanabilir⁷⁰. Ara küresel kamusal malların tanımlanmasının altında yatan temel sebep uluslar arası kamunun içinde bulunduğu alan veya alanlara vurgu yapmaktır.

Nihai küresel kamusal mal ile Ara küresel kamusal mal ayrımı son derece önemlidir. Örnek verilecek olursa ozon tabakası için tehlikeli olan kloroflorokarbon miktarında meydana gelen azalma esasında nihai mal değildir. Ara malı statüsünde olan

---

⁶⁸ Debdebek, a.g.t.,s32

⁶⁹ Akdemir, Şahin, a.g.m.,s.121.

⁷⁰ Kaul,Grunberg,Stern, a.g.e., s.13.

kloroflorokarbon miktarındaki azalma nihai mal niteliğinde olan ozon tabakasının korunması açısından oldukça önemlidir⁷¹.

Ozon tabakası örneğindeki gibi Montreal Protokolü ve bu protokole katılma ara küresel kamusal mallar açısından bir örnektir⁷². Protokole bir ülkenin katılması nihai küresel kamusal mal niteliğinde olan ozon tabakası için yeterli olmayıp, bütün ülkelerin birlikte hareket etmesini gerektirmektedir⁷³. (Montreal Protokolü ozon tabakasının incelmelerinden sorumlu olan pek çok maddenin üretimini aşama aşama durduracak ve sonuçta ozon tabakasının korumak adına tasarlanmış uluslar arası bir anlaşmadır.)

2.3. Temel ve Tamamlayıcı Küresel Kamusal Mallar

Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmaya göre küresel kamusal mallar temel ve tamamlayıcı olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bu ayrım üretim ve tüketim odaklıdır. Temel küresel kamusal mal için malın üretim aşamasına dikkat edilirken, tamamlayıcı küresel kamusal mal için malın tüketim aşamasına dikkat edilir⁷⁴.

Temel Faaliyetler; küresel kamusal malların üretimi ile ilgili olup, faydalarının üretildiği ülke dışındaki farklı ülkelere yayıldığı faaliyetleri ifade etmektedir. Bu faaliyetler tek bir ülkede gerçekleştirilebileceği gibi, bölgesel, küresel veya çok uluslu da gerçekleştirilebilir. Esas olarak küresel ve bölgesel faaliyetleri barındıran bu çalışmalar, bir ülke üzerine yoğunlaşmış olmasına karşın yararları sınırları aşmaktadır. Örneğin, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede ülkelerin bu hastalıkları ortadan kaldırmak adına aldığı önlemler aynı zamanda komşu ülkelerin de bu riskten kurtulmasını sağlayacaktır⁷⁵.

Tamamlayıcı Faaliyetler ise küresel kamusal malların tüketimi konusunda hazırlayıcı rol oynayan, temel faaliyetleri kullanılabilir duruma getiren ve aynı zamanda

---

⁷¹ Debdebek, a.g.t., s.46.

⁷² Kaul, Grunberg, Stem, a.g.e., s.13

⁷³ Debdebek, a.g.t., s.46

⁷⁴ Zeynep Demirci, İbrahim Atilla Acar, "Küresel Kamusal Mal Çerçevesinde Mülteci Koruması", *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2019, s.434.

⁷⁵ Dedebebek, a.g.t., s.44.

da ulusal kamusalılık içeren mallarla ilgi faaliyetlerdir⁷⁶. Temel ve tamamlayıcı faaliyetleri sıtma hastalığı ile mücadele örneği üzerinden açıklama mümkündür. Sıtma hastalığı ile mücadelenin kendisi temel küresel kamusal malı oluşturur. Diğer taraftan mücadele sürecinde ülkelerin sıtmanın yayılmasına yönelik tekil olarak aldıkları önlemler ise tamamlayıcı kamusal mala örnek verilebilir. Bu konuda Covid 19 pandemisi ile mücadele de örnek verilebilir. Mücadelenin kendisi tamamlayıcı, ülkelerin sınırlarını kapatması ise tamamlayıcı faaliyete örnek oluşturur.

Ülkelerin kendince sivrisinekle mücadele etme biçimindeki faaliyetleri ise tamamlayıcı faaliyettir ve esas faaliyetlerin sunulması için önemlidir. Yine aynı şekilde bilgi üretiminin yapıldığı araştırma merkezleri temel küresel mal olmasına karşın, bilgi üretimi için katkıda bulunan genel eğitim hizmetleri ise tamamlayıcı maldır⁷⁷. Tablo 1 Temel ve Tamamlayıcı faaliyetler için sınıflandırılmasının tabloya aktarılmış halidir.

Tablo 1’de birbirinden farklı sektörler baz alınarak, küresel ve kamusal mallara dair örnekler verilmiştir. Bu mallara ilişkin tamamlayıcı üretim ve tüketim mallarına ise son iki sütunda yer verilmiştir. Örneğin salgın hastalıkların ortadan kaldırılması temel bir faaliyet olup, bu faaliyetler çerçevesinde sağlık klinikleri kurulması ve hastalıklar hakkında yapılan araştırmalar tamamlayıcı kamusal mal niteliği taşır⁷⁸.

---

⁷⁶ Oliver Morrissey, Dirk Willem te Velde, ve Adrian Hewitt, “Defining International Public Goods: Conceptual Issues”, (Ed. Marco Ferroni ve Ashoka Mody, “*International Public Goods: Incentives, Measurement and Financing*”, The World Bank: 2002),s.31.

⁷⁷ Turan, a.g.e., s.31.

⁷⁸ Taşcı, a.g.t., s.38.

Tablo 1. Küresel Kamusal Malların, Sektörlere, Temel ve Tamamlayıcı Faaliyetlere Göre Sınıflandırılması

Sektörler		Temel Mallar	Tamamlayıcı Mallar	
			Üretim	Tüketim
Çevre	Küresel	Emisyon azaltma	Araştırma	-
	Ulusal	Doğal kaynakları koruma	Tarımın desteklenmesi	Yoksulluğun azaltılması
Sağlık	Küresel	Hastalıkların ortadan kaldırılması	Hastalıklar hakkında araştırmalar	-
	Ulusal	Koruyucu nitelikte sağlık hizmetleri	Sağlık hizmetleri	Sağlık klinikleri
Bilgi	Küresel	Uzmanlaşmış araştırma merkezleri	İnternet hizmetleri	Küresel iletişim ağları
	Ulusal	Eğitim hizmeti	Genel eğitim	Okullar
Güvenlik	Küresel	Çatışmaları önleme	Barışın korunması	-
	Ulusal	Suç azaltma	Asayişin sağlanması	Yoksulluğun azaltılması
Yönetim	Küresel	Küresel kuruluşlar	Araştırma	Finansal Denge
	Ulusal	İyi yönetim	Hükümet kapasitesi	Eşitlik

Kaynak: Morrisey, Te Velde, Hewitt, a.g.e., s.41.

2.4. Sektörlere Göre Küresel Kamusal Mallar

Sektörlere göre yapılan küresel kamusal sınıflandırmasında tam anlamıyla kesinlik yoktur. Oliver Morrisey, Willem Te Velde, ve Adrian Hewitt (2002) tarafından Tablo 1’de yapılan tasnifte, küresel kamusal mallar, sağlık, çevre, barış, bilgi ve yönetim olmak üzere 5 kategoriye ayrılarak, temel ve tamamlayıcı faaliyetler ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Rosalie Gardiner ve Katell Le Goulven (2001) tarafından ise küresel kamusal mallar, çevresel, toplumsal, iktisadi ve kurumsal özellikleri olan mallar şeklinde nitelendirilmiştir. Aşağıda önce Oliver Morrisey, Willem Te Velde, ve ardından Adrian Hewitt tarafından yapılan sınıflandırmaya

değinin, daha sonra Rosalie Gardiner ve Katell Le Goulven tarafından yapılan sınıflandırma açıklanacaktır⁷⁹.

Çevre; Çevrenin içinde barındırdığı faaliyetler küresel dışsallıklara sahiptir. Riski azaltma veya direk olarak fayda sağlayan özellikler taşır. Burada temel amaç çevresel kalitenin artırılmasını sağlamaktır. Örnek olarak bakıldığında, endüstri kirliliğinin azaltılması, yerel anlamda hava kirliliğinin iyileşmesine ve hastalıkların azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Buna karşı karbondioksit salınımını baskılamak global ölçekte kirlenmeyi azaltır ve tamamlayıcı bir faaliyettir. Diğer taraftan meraların muhafazası ise aslında ulusal kamusalığa sahip olmakla birlikte küresel ölçekte tamamlayıcı bir hizmettir.

Sağlık; Yerel ve küresel düzeyde sağlık hizmetlerinin artırılması temel küresel mal olarak kabul edilir. Bulaşıcı nitelikte olan hastalıkların yok edilmesi küresel kamusal mal için temel olarak kabul edilirken, hastalıkların yok edilmesi veya kontrol altına alınması adına yapılan araştırmalar tamamlayıcı mal olarak kabul edilir. Ortaya çıkan hastalığın bulaşıcı olması durumunda her ülke hastalığın kontrolü veya yok edilmesi için her türlü katkıyı sağlamak zorundadır. Küresel kamusal mallar içinde iş birliğinin en önemli olduğu mal grubu sağlıktır.

Bilgi; Bilginin kendisi bir küresel kamusal maldır. Uluslar arası araştırma merkezlerinin faaliyetleri küresel olarak temel aktivite olarak kabul edilir. Bu çekirdek faaliyet aynı zamanda diğer küresel kamusal mallar için tamamlayıcı nitelikte olabilmektedir. İnternet siteleri ve küresel ağlar aracılığı ile bilginin dağıtılması da tamamlayıcı mal statüsüne girmektedir. Yine okulların ve öğretmenlerin bilgiye erişim imkânlarının oluşturulması bilginin kullanımını açısından tamamlayıcı faaliyet özelliği göstermektedir.

Güvenlik; Küresel barışın sağlanabilmesi bir küresel kamusal mal olarak kabul edilir. Bu alanda barışa veya güvenliğe katkıda bulunan terörle mücadele temel faaliyetleri oluşturur. Ancak barışın korunması ise ulusal düzeydeki çatışmaların önlenmesi adına yürütülen çalışmalar tamamlayıcı faaliyet niteliğindedir. Yine benzer şekilde BM güvenlik Konseyi küresel barış için tamamlayıcı katkılarda bulunan bir

---

⁷⁹ Turan, a.g.e., s.103.

kuruluşken, kolluk güçleri tarafından sunulan hizmetler ise ulusal düzeyde tamamlayıcı faaliyet niteliğindedir.

Yönetim; istikrarlı iyi bir yönetim herkese yarar sağlaması ve kapasitede artırım bakımından bir kamusal mal niteliğindedir. Global olarak bu tür malların sunumunun koordine edilmesine yönelik kuruluşların kurulması temel faaliyet sayılır. Örneğin, Birleşmiş Millet tarafından yürütülen çalışmalar temel faaliyet niteliğine sahipken, ulusal düzeydeki finansal istikrarın korunması, küresel seviyede finansal stabilizasyonun sağlanabilmesinde tamamlayıcı bir faaliyet niteliği taşımaktadır⁸⁰.

Tablo 1’de Oliver Morrissey, Willem Te Velde, ve Adrian Hewitt tarafından yapılan tasnif tam bir netliğe sahip değildir. Tasniflerin çoğunda faaliyetler birden çok kamusal mal çeşidine katkıda bulunduğu için farklı yorumlara açıktır. Örneğin; küresel bir kurum niteliğine sahip olan BM Güvenlik Konseyi hizmetleri temel yönetim faaliyetleridir fakat güvenliğin sağlanabilmesi konusunda tamamlayıcı bir faaliyet sunar. Aynı şekilde barışın korunması ise, ulusal veya bölgesel güvenliğin sağlanması açısından temel bir faaliyet olmasına karşın, uluslararası güvenliğin sağlanmasında tamamlayıcı faaliyet özelliği gösterir⁸¹.

Rosalie Gardiner ve Katell Le Goulven tarafından yapılan sektörel tasnifte küresel kamusal mallar, çevresel, iktisadi, kurumsal ve sosyal nitelikleri baz alınarak dört farklı şekilde değerlendirilmiştir. Tablo 2’de yer alan tasnifte küresel kamusal malların fayda ve maliyetleri için “dışlama” ve “tüketimde rakip olmama” özellikleri dikkate alınıp bu mal ve hizmetler için sunumda karşı karşıya gelen sorunlar ve sonucunda ortaya çıkan küresel kamusal zararlar öne çıkmıştır⁸².

Rosalie Gardiner ve Katell Le Goulven tarafından yapılan sınıflandırma ile Oliver Morrissey, Willem Te Velde, ve Adrian Hewitt tarafından yapılan sınıflandırma arasında farklılıklar vardır. Gardiner ve Goulven, fakirliğin azaltılması ve finansal istikrarı temel küresel kamusal mal olarak incelerken, Morrissey vd. bu tür malları tamamlayıcı mal olarak incelemişlerdir. Onlar açısından fakirliğin azaltılabilmesi etik bir tercih ve gereklilik olabilmektedir. Tüm toplum bu mal ve hizmetten

---

⁸⁰ Morrissey, Te Velde, Hewitt, a.g.e., s.41.

⁸¹ Turan, a.g.e., s.106.

⁸² Debdebek, a.g.t., s.36.

yararlanamayabilir ve dolayısıyla tamamlayıcı bir mal olarak nitelendirilebilir. Yine aynı biçimde finansal dengenin sağlanması her kişiyi eşit şekilde etkilemez. Bir ülkede finansal dengenin sağlanması küresel kamusal mal değildir fakat tamamlayıcı mal olma özelliğine sahiptir. Gardiner ve Goulven ise finansal istikrarın sağlanmasını küresel kamusal mal olarak değerlendirmişlerdir⁸³.

Tablo 2 Gardiner ve Goulven tarafından yapılan sektörel sınıflandırmayı temel olarak küresel kamusal mal türlerini ve bu mallara ilişkin sınır ötesi fayda ve zararlarını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere çevresel özellikleri olan küresel kamusal malların faydalarında dışlama yapılamazken, biyoçeşitlilikte rekabet olduğu anlaşılmaktadır. Sağlık, fakirlik ve barış gibi sosyal küresel kamusal mal ve hizmetlerle, ticaret ve finansal denge gibi ekonomik küresel kamusal mal ve hizmetlerde dışlama ve rekabetin kısmen bile olsa gerçekleştiği durumlar söz konusu olabilmektedir. Kurumsal alt yapıya dahil olan tüm küresel kamusal mallar için ise dışlama ve rekabetin söz konusu olmadığı ve toplumdaki herkesin bu malları yararlarından eşit bir şekilde yararlandığı görülmektedir⁸⁴.

---

⁸³ Turan, a.g.e., s.107.

⁸⁴ Taşcı, a.g.t., s.41.

Tablo 2 : Sektörlere Göre Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması

Küresel Kamusal Mal Türü	Fayda		Arz Problemleri	İlgili Küresel Zarar	Maliyet	
	Dışlama Yok	Rakip Olma Yok			Dışlama Yok	Rakip Olma Yok
Çevresel						
Okyanuslar	Evet	Hayır	Aşırı Kullanım	Toprak ve Atmosferden kaynaklanan kirlenme	Kısmen	Evet
Atmosfer	Evet	Hayır	Aşırı Kullanım	Küresel Isınma Riski	Evet	Evet
Biyolojik Çeşitlilik	Evet	Evet	Aşırı Kullanım	Ekosistemde ve türlerde genetik çeşitliliğin azalması	Evet	Evet
Sosyal						
Evrensel İnsan Hakları	Kısmen	Evet	Yetersiz Kullanma	İnsanlara Kötü Muamele ve Ayrımcılık	Kısmen	Evet
Yoksulluktan Kurtulmak	Hayır	Hayır	Yetersiz Arz	Suç, Yolsuzluk ve Eşitsizlik		Evet
Sağlık	Evet	Evet	Yetersiz Arz	Bulaşıcı Hastalıklar Örn; Koronavirüs	Evet	Evet
Barış	Evet	Evet	Yetersiz Arz	Savaş, çatışma	Kısmen	Evet
Ekonomik						
Verimli Ticaret	Kısmen	Evet	Yetersiz Arz	Parçalanmış Piyasa	Evet	Evet
Finansal İstikrar	Kısmen	Evet	Yetersiz Arz	Aşırı Dalgalanma ve Finansal Kriz	Evet	Evet
Kurumsal/ Altyapısal						
İnternet	Kısmen	Evet	Yetersiz Kullanma	İnternet Engeli(İletişim Altyapısı)	Kısmen	Evet
Bilgi	Kısmen	Evet	Yetersiz Kullanma	Bilgi Engeli (Saydamlığın Olmaması)	Kısmen	Evet
İyi Yönetişim	Kısmen	Evet	Yetersiz Arz	Yolsuzluk ve Adaletsizlik	Kısmen	Evet

Kaynak: "Rosale Gardiner ve Katell Le Goulven, "Sustaining Our Global Public Goods", UNED Economic Briefing No.3, 2001, s.12." den aktaran; Oğuz, a.g.t., s.15.

2.5. Fayda Türüne Göre Küresel Kamusal Mallar

Kamusal mallara ilişkin özelliklerden; dışlamanın ve rekabetin olmaması özelliklerini barındıran üç çeşit faydadan bahsedilebilir. Bunlar; riskin azaltılması, kapasitenin genişletilmesi ve faydanın doğrudan tahsisidir⁸⁵. Bunların her biri bir diğeri ile ilişki içinde olup bir kamusal mal bu faydaların hepsini meydana getirebilir. Bu yararların ortaya çıkmasında meydana gelen her aşama yayılım alanını belirler ve bu şekilde bir kamusal malın ulusal kamusal mal mı yoksa global kamusal mal mı olduğu oluşturduğu faydanın yayılım alanına göre belirlenmiş olur. Ortaya çıkan fayda bir riskin azalmasına veya doğrudan doğruya fayda yaratmaya neden oluyorsa bu mal küresel kamusal maldır. Diğer yandan ortaya çıkan fayda kapasite genişlemesi şeklindeyse bu mal daha sınırlı bir alanda kalacağından ulusal kamusal mal olduğunu söylemek mümkündür⁸⁶. Tablo 3'te küresel kamusal mallara ilişkin fayda türlerine göre sınıflandırma yer almaktadır.

Riskin Azaltılmasına Yönelik Küresel Kamusal Mallar: Riskin azalmasına dair küresel kamusal mallar genelde çevre sorunları, hastalıkların ve çatışmaların engellenmesine yönelik üretilmektedirler.

Bu tür mal ve hizmetleri içinde barındıran küresel kamusal mallar genelde önleyici tedbirler içerir. Faydasının yayılım alanına göre malın küresel veya bölgesel olduğu belirlenebilmektedir. Örneğin salgın bir hastalığın yayılımını engellemek sınırlı bir alanda bulunanlara fayda sağlarken, yine salgın bir hastalığın oluşmasını önlemek ise küresel riski azaltıcı faydalar da sağlamaktadır.

Kapasite Arttırıcı Küresel Kamusal Mallar: Kamusal veya özel malların üretimi sırasında kapasite artırımında meydana gelen fayda herkese fayda sağlıyorsa bu mal ve hizmetler kamusallık özelliği kazanmaktadır. Örneğin; eğitim ve sağlık kapasiteyi arttırdığından kapasite arttırıcı küresel kamusal mal olarak kabul edilir. Yine aynı şekilde iyi yönetim de kapasite arttırıcı bir etkide bulunarak herkese fayda sağlar⁸⁷.

---

⁸⁵ Morrisey, , Te Velde, Hewitt, a.g.m, s.36.

⁸⁶ Nihal Kargı, Ekrem Karayılmazlar, "Küresel Probleme Küresel Çözüm: Tobin Vergisi", *Cağ University Journal of Social Sciences*,2009, s.26.

⁸⁷ Morrisey, Te Velde, Hewitt, a.g.m, s.36.

Doğrudan Yarar Sağlayan Küresel Kamusal Mallar: Barışın sağlanması, okyanuslar ve meralar gibi ortak kullanım alanlarındaki tahribatın önlenmesi, doğrudan yarar sağlayan küresel kamusal mallara örnektir. Yine aynı şekilde fakirliğin azaltılması da herkese yarar sağlar ve bir kamusal maldır. Fakirliğin azaltılması tamamlayıcı mal olarak da ele alınabilir. Fakirliğin olmadığı bir ülkede devlet, daha fazla kamusal mal üreterek vatandaşların tüketim imkanlarını arttırabilir⁸⁸.

Fakat bu sınıflandırma daha önce bahsedilen sınıflandırmalar kadar açık değildir. Bazı mallar veya faaliyetler birkaç fayda türü ile de ilişkilendirilebilir. Örneğin kapasite arttırıcı faaliyetler grubuna giren barışı koruma faaliyeti aynı zamanda da risk azaltıcı faaliyet olarak da kabul görebilir. Diğer taraftan küresel ısınmanın azaltılması üç türde de fayda sağlayabilir. Dolayısıyla bu tür bir sınıflandırmayı benimsemek yanıltıcı değerlendirmelere yol açacaktır⁸⁹.

Tablo 3. Küresel Kamusal Malların Fayda Türlerine Göre Sınıflandırılması

Kamusallık	Fayda Türleri		
	Riskin Azaltılması	Kapasite Arttırımı	Doğrudan Sağlanan Fayda
Küresel alan (Kıtalar arası)	İklimsel Riskin Azaltılması	Küresel Yönetici Kurumları	Biyolojik Çeşitliliğin Korunması
Sınırlı alan (Bölgesel)	Asit Yağmurlarının azalması	Bölgesel Kurumlar	Orman ya da göllerin Korunması
Herkese fayda sağlayan	Hastalık riskinin yok edilmesi	Küresel Bilgi Üretimi	Fakirliğin azaltılması
Kısıtlı fayda sağlayan	Hastalığın Yayılmasını Engellemek	Tarımsal Araştırmalar	Hastalığın Yaygın Olmadığının Bilinmesi
Kamuya Fayda Sağlayan	Çatışmaları Önleme	Barışın Korunması	Barış ve Güvenlik

Kaynak: Morrissey, Te Velde, Hewitt, a.g.m.,37.

⁸⁸ Morrissey, Te Velde, Hewitt, a.g.m., s.36.

⁸⁹ Oğuz, a.g.t., s.18.

2.6. Kamusalık Derecelerine Göre Küresel Kamusal Mallar

Kamusallık derecesi dikkate alınarak yapılan sınıflandırma, tüketimde rekabetin olmaması ve dışlanamazlık özelliklerine göre yapılmaktadır. Buna göre küresel kamu malları; tam küresel kamusal mallar, yarı küresel kamusal mallar, kulüp malları ve ortak üretim malları olmak üzere dörde ayrılmaktadır⁹⁰.

Tam Küresel Kamusal Mallar: Yapılan klasik tanımlarda tam kamusal mallar tüketimde rekabetin olmadığı ve ödeme yapmayanların da faydadan dışlamamanın mümkün olmadığı mal ve hizmetler grubudur. Bu özellikler küresel kamusal malları özel mallardan ayırır. Fakat dışlamanın mümkün olmaması küresel kamusal mallar için de bedavacılık sorununu doğurur. Yine tam kamusal mallar için en önemli problem ne kadar üretileceği ve finansmanının ne şekilde gerçekleştirileceğidir⁹¹.

Yarı Küresel Kamusal Mallar: Bu tür mal ve hizmetler tüketimde kısmen de olsa rakip olma ve dışlanamazlık özelliği taşımaktadır. Örnek olarak okyanuslardaki balık rezervleri verilebilir. Balık rezervlerini dışlamak mümkün değildir ancak tüketimde rekabet olabilir. Dışlamanın kısmi olması bu tür mal ve hizmetler için gönüllü finansmanı teşvik eder⁹².

Küresel Kulüp Malları: bu tür mal ve hizmetlerde faydadan dışlama mümkündür⁹³. Yararlanan birimlerle ilgili tıkanıklık maliyetini içselleştirmek için ücret tahsis edilir. Panama kanalı, boğazlar, uluslararası parklar, internet, hava koridorları dünya çapında kullanılır. Buna karşılık ortak pazarlar, kriz yönetimi, otoyollar ve enformasyon ağlarını içeren mallar ise bölgesel kulüp mallarıdır⁹⁴.

Küresel Ortak Üretim Malları: Tablo 4'de ki on bölüm ortak üretim mallarını gösterir. Kamusalığın derecesine göre değişip, iki veya daha fazla çıktı veren kamusal mal faaliyetlerini içermektedir. Sunulan kamusal mal hem ülkeye hem de tüm dünyaya aynı anda yararlı olan ürünleri meydana getirir. Örneğin; gelişmekte olan ülkeler için halkın refahını arttırmak veya ülkenin altyapısını finanse etmek için alınan bağlı dış yardımlar,

⁹⁰ Aységül Kanbak, "Küresel Kamu Malı: Barış ve Güvenlik", *Journal of Current Debates in Social Sciences*,2018,s.79.

⁹¹ Arkan Yusuföğlü, Özyay Özpençe, "Küresel Kamusal Malların Sunum ve Finansmanında Ortaya Çıkan Sorunlara Bir Çözüm Önerisi", *International Journal of Human Sciences*,2015,s.21.

⁹² Turan, a.g.e.,114.

⁹³ Kanbak, a.g.m., s.79.

⁹⁴ Turan, a.g.e., s.115.

alıcı ülkedeki halk ve tüm dünya için kamusal fayda yaratır. Tropik ormanlar için koruma, o ülkedeki oluşabilecek erozyonların önlenmesiyle birlikte, küresel olarak biyolojik çeşitliliğin artması ve karbon miktarında azaltılmanın sağlayabileceği faydalar ortaya çıkarır⁹⁵.

Tablo 4. Kamusallığın Derecesine Göre Kamusal ve Küresel Kamusal Mallar

Kamusallık Derecesi		Tam Kamusal Mallar	Yarı Kamusal Mallar	Kulüp Mallar	Ortak Üretim Malları
Taşma Alanı					
Ulusal		Yer altı Suları Savunma	Su yolları Elektrik Şebekesi Nakli	İletişim Ağları Sulama Sistemleri	Bireysel Hizmetler Eğitim
Bölgesel	Aynı nesil içinde	Sel taşkınlarının kontrol edilmesi Orman Yangınlarının kontrol altına alınması Hayvansal hastalıkların kontrolü Yer altı su kaynaklarının temizlenmesi	Su yolları İrmaklar Otoyollar Yerel parklar	Ortak pazarlar Kriz yönetim gücü Kablo şebekesi Network	Barışın sağlanması Askeri güçler Tıbbi Yardım Teknik Yardım
	Nesiller arası	Sulak alanların korunması Göllerin temizliği Toksit atıkların yok edilmesi Kurşun emisyonunun azaltılması	Asit yağmurlarının azaltılması Balık rezervlerinin korunması Av alanlarının kurulması	Ulusal parklar Sulama sistemleri Göller Şehirler	Barışın korunması Sel taşkınlarının kontrolü NATO NAFTA Kültürel Normlar
Küresel	Aynı nesil içinde	Okyanus Kirliliğinin Önlenmesi Hava Tahminleri Gözlem İstasyonları Dünya Mahkemeleri	Elektromanyetik Dalgalar Uydu yayınları Posta Hizmeti Hastalıkların Kontrolü	Kanallar Hava koridorları İnternet INTELSAT	Dış Yardım Doğal Afetler Yardımı Uyuşturucuyu yasaklama
	Nesiller arası	Ozon Tabakasının korunması Küresel ısınmanın önlenmesi Hastalıkların yok edilmesi Bilgi Yaratılması	Aşırı antibiyotik kullanımı Okyanuslardaki balık rezervleri Antartikanın korunması	Uluslar arası parklar Kutup Yörüngeleri	Tropik Ormanların Korunması Uzay Kolonileri Yoksulluğun Azaltılması Birleşmiş Milletler

Kaynak: Todd Sandier, "Financing İnternational Public Goods" (Ed. Marco Ferroni and Ashoka Mody, "International Public Goods: Incentives, Measurement and Financing", The World Bank: 2002 " ss.86-87.

⁹⁵ Turan, a.g.e., s.115.

3. KÜRESEL KAMUSAL MALLARIN SUNUMU VE FİNANSMANI

Küresel kamusal malların sunulması, bu mal ve hizmetlerin hangilerinde ne miktarda, hangi yöntemler kullanılarak üretileceğine ve elde edilen faydaların nasıl dağıtılacağına ve üretim finansmanının nasıl yapılacağına dair konuların hepsini içeren bir şekilde ele alınıp incelenir. Küresel kamusal malların sunumuna dair bu unsurlar pek çok kapsamlı tartışmalara konu olmaktadır. Küresel kamusal malların sunumuna dair ilk olarak kamu teorisinde bulunan açıklamaların incelenmesi gerekmektedir⁹⁶.

Bu kısımda ilk olarak küresel kamusal mal sunumuna dair teorik açıklamalar ele alınacak, daha sonra küresel kamusal mallarda finansman yöntemlerine değinilecektir.

3.1. Küresel Kamusal Mal Sunumunda Teorik Çerçeve

Kamu ekonomisi teorisi çerçevesinde kamusal mal sunumuna dair analizler önemli bir yere sahiptir. Yapılan bu analizlerden bazılarının uluslararası kamusal mallar için de kullanılması ile birlikte uluslararası kamusal mallar için teorik içerik kazandırılmaya çalışılmaktadır⁹⁷.

Uluslararası kamusal malların sunulma konusu temel olarak iki ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki Samuelson'un ortaya attığı "Samuelson Koşulu" ve Olson tarafından ortaya konulan "Mali Denklik" ilkesidir⁹⁸.

3.1.1. Optimal Sunumu: Samuelson Koşulu

Amerikalı iktisatçı Paul Samuelson tarafından oluşturulduğu için "Samuelson Koşulu" şeklinde adlandırılmaktadır. Sosyal refah maksimizasyonunun gerçekleştiği noktada kaynakların optimal tahsisini öngörmekte ve bir kamusal mal sunumunun optimal olabilmesi için, bu mala ilişkin her vatandaşın marjinal ödeme gücünün bu malın marjinal sunum maliyetine eşit olması gerektiğini ifade eder⁹⁹.

Küresel kamusal mallar için ödeme gücünün hesaplanması karışık bir yapıdır. Global açıdan tercihler arasında büyük farklar meydana gelmektedir. Ülkeler arasında

---

⁹⁶ Oğuz, a.g.t., s.25.

⁹⁷ Oğuz, a.g.t., s.26.

⁹⁸ Turan, a.g.e., s.118.

⁹⁹ Sophie Thoyer, "The provision of Global Public Goods and Global Governance", Institute for International and European Environmental Policy, Workshop organized by Ecologic, 2002, s.2.

eşitsizlik tercihler arasındaki uyumu güçleştirmektedir. Küresel alanda devletlere benzeyen bir kurumun eksikliği, tercihlerin açıklanması konusunda çok az seçenek ortaya koymaktadır. Bu sebeple kamusal mal sunumu ve tercih açıklatma konuları, küresel düzeyde farklı bir yapıya bürünür¹⁰⁰. Samuelson koşulu temelinde ulusal kamusal mallar için ortaya koyulmasına karşılık, küresel ortamda başka varsayımlara da ihtiyaç duyar. Bunun nedenlerinden biri, birçok farklı nedene bağlı olarak küresel transferlerin varoluşu, diğeri ise küresel bir vergilemenin olmamasıdır¹⁰¹.

Yine bu koşul, ülke faaliyetlerinin küresel kamusal malların toplam arzına nasıl dâhil olacağı konusunda açıklık getirmemektedir. Her ülkenin de başka bir kamusal mala öncelik vermesi halinde de, ülke tercihlerinin tek bir ortak tercih fonksiyonu altında toplanması zorlaşabilmektedir. Tüm bu problemler teorik anlamda Samuelson koşulunun uluslararası düzeyde gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Bu koşulun uluslararası kamusal mallar perspektifinden geçerli olabilmesi için tüm bu problemlere çözüm üretebilecek varsayımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir¹⁰². Küresel kamusal mallar için optimal sunum yerine yeterli sunum amaç olmalıdır. Bu sebeple Sandler küresel kamusal mallara ilişkin optimal sunumu “kutsal kaseyi” aramaya benzetir¹⁰³.

3.1.2. Mali Tevzin (Akçal Denkleştirme)

Mancur Olson tarafından ortaya atılan bu ilke, dışsallıklar göz önünde bulundurularak, siyasi ve ekonomi olmak üzere iki şekilde yetki alanının söz konusu olduğunu ve kamusal malların optimal sunumu için bu iki yetki alanının çakışmasını gerektiğini ifade eder. Buna göre siyasi yetki alanı, devletçe bir kamu malının sunumuna karar verilen alan, ekonomi yetki alanı ise bu kamusal maldan fayda sağlanan bölgeyi ifade eder. Bu iki yetki alanının çakışması durumunda mali denklik ilkesi sağlanmış olur ve dolayısıyla kamusal malın sunumu optimaldir. İki yetki alanının

---

¹⁰⁰ Inge Kaul, Ronald U. Mendoza, “Advancing the Concept Of Public Goods”, (Ed. Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003),s.94.

¹⁰¹ Agnar Sandmo, “International Aspects of Public Goods Provision”,(Ed.Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003), s.125-126.

¹⁰² Oğuz, a.g.t., s.26.

¹⁰³ Todd Sandler, “Assessing the Optimal Provision of Public Goods: In Search of the Holy Grail”,(Ed. Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003),ss.131-151.

çakışmadığı durumlarda (birinin diğerinden daha büyük olması) kamusal malın sunumunda optimal altı bir durum meydana gelir¹⁰⁴.

Özetle Mali Tevzin, aslında devlet, il, belediye gibi kamu tüzel kişileri arasında bir yandan hizmetler ve hizmetler ile ilişkili giderlerin, diğer taraftan da bu hizmetlerin giderlerini karşılayan gelirlerin paylaşımını açıklayan bir terimdir¹⁰⁵.

Mali Tevzin ilkesi, küresel kamusal malları içerecek şekilde genişletildiğinde birtakım zorluklarla karşı karşıya kalınmaktadır. Küresel bir ortamda mali denkliğin gerçekleştirilebilmesi için, yani malların sunumuna dair kararların bu karardan direkt olarak etkilenenler tarafından alınabilmesi için global bir devletin varlığı veya bunun tam aksine küresel kamusal malın arzında ademi merkezileştirilmiş bir sürecin desteklenmesi gerekir.

Başka bir alternatif ise tam olarak piyasa çözümlerini içeren bir yaklaşımdır. Böyle bir süreçte ülkeler ve tekil ajanlar tarafından küresel kamusal mallardan faydalanılabilmesi için birtakım yöntemlerle negatif dışsallıkların sınırlandırılması gerekir. Böyle bir süreçte küresel kamusal malların sunumunda yetki ikamesi gereği devletin oynadığı rolün özel firmalara devri öngörülmektedir¹⁰⁶.

3.1.3. Küresel Kamusal Mallara Dair Üretim Teknolojileri

Todd Sandler'e göre küresel kamusal mallarda üretim teknolojileri birbirinden farklı global kamusal mal ve hizmetlerin nasıl üretileceği ile bunlar için gereken küresel eylemi belirten temel faktördür. Todd Sandler, toplama, ağırlıklı toplama, en iyi vuruş ve en zayıf halka şeklinde 4 ana üretim teknolojisinin olduğunu belirtir¹⁰⁷. Tablo 5'te dört farklı üretim teknolojisi, dışsallıkların yayılmasına göre ulusal, bölgesel ve küresel olarak sınıflandırılmıştır. Sıtmanın tedavisi bölgesel, hala devam etmekte olan Covid-19 hastalığının tedavi edilmesi küresel olarak en iyi vuruş tekniği ile sunulmasını gerekli kılmaktadır. Dünyayı ilgilendiren küresel ısınmanın önlenmesi, bütün ülkelerin

¹⁰⁴ Richard Cornes, Todd Sandler, *"The Theory Of Externalities, Public Goods and Club Goods"*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.33.

¹⁰⁵ Fazıl Tekin, "Mali Tevzin", *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 1977, s.119.

¹⁰⁶ Oğuz, a.g.t., s.28.

¹⁰⁷ Oğuz, a.g.t., s.32.

katkılarını içeren toplama teknolojisi ile sunumu daha uygundur¹⁰⁸. Küresel kamusal mallara ilişkin üretim teknolojileri aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 5. Küresel Kamusal Mallara Yönelik Toplam Sunum Teknolojileri

	Toplama	En İyi Vuruş	En Zayıf Halka	Ağırlıklı Toplam
Ulusal	Kentsel Hava Kirliliğini Önleme	Teröristlerin Etkisiz Hale Getirilmesi	Ayaklanmalara Karşı Korunma	Kirlilikten Sınırlı Kaçış
Bölgesel	Çölleşmeyi Azaltma	Sıtmanın Tedavisi	Zehirli Atıkların Kontrol Altına Alınması	Asit Yağmurlarının Azaltılması
Küresel	Küresel Isınma	Covid-19 Tedavisi	Hastalıkların Kontrol Altına Alınması	Nükleer Kaza Sonucu Radyoaktif Serpinti

Kaynak: Ravi Kanbur, Todd Sandler Kevin Morrisons, "The Future of Development Assistance: Common Pools and International Public Goods", Policy Essay No 25,1999,s.66.

3.1.3.1. Toplama Teknolojisi

Kamusal mal ve hizmetlerin üretimi hususunda en yaygın çeşit toplama teknolojileridir. Toplama teknolojisinde uluslararası mal miktarının toplamı, o mala dair bütün katılımcıların katkı toplamlarına eşit olmaktadır. Herhangi birinin katkısı, uluslararası malların toplam üretiminde miktar olarak eşit etkiye sahiptir¹⁰⁹. Bu durumda global kamusal malın üretim fonksiyonunun matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir.

$$Q = \sum_{i=1}^n q_i$$

Burada Q göstergesi, kamusal malın toplam düzeyini, q_i göstergesi ise küresel kamusal mal üretimine i ülkesinin katkısını ifade eder. Tablo 5'te de görüleceği üzere, genellikle çevresel faaliyetlerde toplama teknolojilerine uygun üretim yöntemleri

¹⁰⁸ Turan, a.g.e.s.112.

¹⁰⁹ Turan, a.g.e.,s.113.

seçilir¹¹⁰. Örneğin toplamda 4 devlet atmosfere her biri tarafından 2000 br zehirli gaz salacak olursa, toplamda 8.000 br zehirli gaz atmosfere salınır. Yine bu yöntem ile kişilerden birinin zehirli gaz salınımını 1000 br azaltması halinde toplam sunum 1000 br azalmış olacaktır. Buradaki eğilim varlıklı devletlerin mal sunumu, yoksul devletlerin ise bedavacı tutum sergileyebilmesi yönündedir¹¹¹.

3.1.3.2. Ağırlıklı Toplama Teknolojisi

Ağırlıklı toplama teknolojisi her bir ülke tarafından yapılan katkıların ağırlık oranlarına eşittir. Bu teknolojiye küresel kamusal malın üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir.

$$Q^i = \sum_{j=1}^n a_{ij} q^j, \quad i = 1, \dots, n$$

Burada Q^i göstergesi, i ülkesi tarafından elde edilen küresel kamusal mal miktarını; q^j , j ülkesi tarafından üretilen uluslararası kamusal mal miktarını; a_{ij} ise, i ülkesinin j ülkesinin üretiminde bulunduğu uluslararası kamusal maldan elde ettiği payı ifade etmektedir¹¹².

Bu teknik bölgesel nitelikteki kamusal malların üretilmesi açısından uygundur. Örneğin asit yağmurlarına neden olan sülfür emisyonlarının miktarından azalma olması için uygulanacak programa en çok asit yağmurlarından mağdur olan ülkelerin katkı yapması gerekir. Malın bölgesel nitelik taşınmasından dolayı burada, toplama tekniğinden farkı, bazı ülkeler için belirli fayda ile maliyetleri söz konusu olabilmektedir¹¹³.

---

¹¹⁰ Turan, a.g.e., s.114

¹¹¹ Akdemir, Şahin, a.g.m., s.7.

¹¹² Oğuz, a.g.t., s.33.

¹¹³ Murat Pehlivan, “Küresel Kamu Malları ve Finansmanı”, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.65.

3.1.3.3. En İyi Vuruş Teknolojisi

En iyi vuruş teknolojisi, uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin toplam üretiminin, bu üretime en çok katkıda bulunan ülke tarafından belirlendiği üretim teknolojisi¹¹⁴. Bu teknolojinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir.

$$Q = \max \{q_1, \dots, q_n\}$$

Bu denklemde yer alan Q göstergesi, global kamusal malın toplam üretimini, q_1 göstergesi ise i karar biriminin söz konusu mal ve hizmetin üretimi için yaptığı katkı düzeyini göstermektedir¹¹⁵.

En iyi vuruş teknolojisinde, dünyadaki tüm bireyler için yararlı olan araştırma faaliyetleri ön plana çıkmakta ve genel olarak bilimsel ve sağlık alanındaki gelişmeler en iyi vuruş teknolojisine uymaktadır. Covid-19, AIDS, sıtma, ebola gibi salgın hastalıkların tedavisinde bunlara ilişkin aşılarda geliştirilmesine yönelik yapılan araştırmalar en iyi vuruş teknolojisinin kullanıldığı küresel kamusal mallardır. Aşı geliştirme ve tedavi araştırmalarında, en geniş donanıma sahip olan ve finansman olanakları yüksek olan araştırmacı ülkenin söz konusu bulaşıcı hastalığa ilişkin bir ilaç geliştirme olasılığı diğer ülkelere göre daha fazladır. Bunu başaran bir ülke tüm insanlık adına bir başarı elde etmiş olacaktır. Tüm bunlar gerçekleştikten sonra ilgili hastalığa yönelik ek çabalar, hiç fayda sağlamayacak veya çok az fayda sağlayacaktır¹¹⁶.

Bu teknikte tek bir üretici için ihtiyaç duyulan şey küresel işbirliğinin gerekliliğidir. Potansiyel üreticilerin varlığı halinde, küresel kamusal malın üretimi için kimin çaba göstereceğini kendi aralarında kararlaştırmaları zorunludur. Diğer türlü küresel olarak kaynak israfına neden olunacaktır. Bunun için ortaya koyulan öneri, küresel kuruluşların veya öncü bir ülkenin bu teknoloji ile üretilen küresel kamusal mallar için aktif bir rol oynamasıdır¹¹⁷. Aksi takdirde aynı sonucu tek sonucu doğuracak tek çözüme farklı yollardan ulaşmaya çalışmak etkinlik kaybına neden olacaktır. Dolayısıyla Covid 19 salgını ile mücadele kapsamında tek bir açılı çalışmasının merkezi

---

¹¹⁴ Daniel G., Arce M., Todd Sandler, "Transnational public goods: strategies and institutions", *European Journal of Political Economy*, Vol 17 2001, s.496.

¹¹⁵ Todd Sandler, "Global and Regional Public Goods: A Prognosis for Collective Action", *Fiscal Studies*, vol 19, no 3, 1998, s.231.

¹¹⁶ Oğuz, a.g.t., s.34.

¹¹⁷ Todd Sandler, "On Financing Global and International Public Goods", *Policy Research Working Paper 2638*, The World Bank Economic Policy and Prospects Group, July 2001, s.21.

olarak planlanarak yürütülmesi kaynak israfını önleyeceği kabul edilir. Sonuç olarak aşı çalışmaları bilgi mücadele yolları doğal tekel olarak kabul edilerek küresel düzeyde tek merkezden arz ve sunumunun yapılması kaynak tahsisi ve kullanım etkinliği açısından yararlı sonuçlar verecektir.

3.1.3.4. En Zayıf Halka Teknolojisi

Bu teknoloji türünde, kamusal malın sunum miktarını belirleyen unsur, üretime en az katkı yapan ülkedir¹¹⁸. Bu tekniğin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir.

$$Q = \min \{q^1, \dots, q^n\}$$

En zayıf halka tekniği ile birlikte kamusal malların en iyi örnekleri sağlıkla alakalıdır. Bulaşıcı hastalıkların yayılımının önüne geçilmesinde en az çaba gösteren ülke tüm ülkeler için güvenli düzeyi belirlemektedir. Yine aynı şekilde, bulaşıcı hastalıklar konusunda en az aşılama yapan ülke hastalığın ortadan kaldırılma olasılığını belirler¹¹⁹.

En zayıf halka teknolojisinde geçerli olan küresel kamusal malların var olması ülkeler arası yardımlar için zorunlu bir gerekçe oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin bulaşıcı hastalıkla mücadelesinde gelişmiş ülkelerin yardımları zorunlu bir hale gelir. Çünkü gelişmiş ülkelerin kendilerini bulaşıcı hastalıklardan korumaları buna bağlıdır. Böyle küresel kamusal malların kabul edilebilir düzeyde üretilebilmesi için küresel kuruluşların direkt olarak eylemlerine ve finansmanına ihtiyaç vardır. Tüm önlemler ayrıca fakir ülkeler için kapasite oluşturulması amacına hizmet edecektir¹²⁰.

3.2. Küresel Kamusal Malların Finansmanı

Küresel kamusal mallarda önemli sorunlardan biri de bu malların finansmanıdır. Çünkü bu mallara ilişkin tüketimlerin engellenmesi veya üretiminin yapılabilmesi için maliyetlerin karşılanması gerekir. Fakat küresel arenada

---

¹¹⁸ Hülya Kirmanoğlu, Binhan Elif Yılmaz, Nazan Susam, "Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar(Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)", *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak – Haziran 2006, s.30.

¹¹⁹ Sandler, a.g.m., s.227, (1998).

¹²⁰ Oğuz, a.g.m.,s.35.

kaynakların kıt olması durumu bu tür mal ve hizmetlerin üretim seviyesinin, optimal üretim seviyesi altında kalmasına sebep olur¹²¹.

Ulusal niteliklere sahip kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde hükümet direkt olarak hangi maldan ne miktarda üretileceği konusunda kararda bulunabilmektedir. Finansman ihtiyacıysa kamusal gelirlerinden elde edilmektedir. Bunun için vatandaşlardan vergiler alınır. Fakat uluslararası kamusal malların üretimi için bu şekilde yönetim ve finansman yöntemi yoktur. Küresel düzeyde bir devletten ve vergi toplayacak bir kuruluşun varlığı söz konusu değildir. Çeşitli uluslar arası kuruluşların oluşturulmasıyla bu problem aşılmaya çalışılmaktadır. Bir diğer çözüm ise lider bir ülkenin küresel kamusal mal sunumunu üstlenmesi durumudur. Böyle bir durumda ise böyle bir ülkenin varlığı, bu iş için gönüllü olma durumu, hangi mallara ilişkin sunumu üstleneceği konusunda sorunlar meydana gelmektedir.

Diğer yönden ise, ülkeler tarafından bu tür mal ve hizmetlerin sunumunun paylaşılması, ülkelerin hangi maldan ne kadar üretecekleri hususunda baskı altına alınmayacakları için, küresel vatandaşlardan vergi toplama yolu ile küresel kamusal malların finansmanı da mümkün olmayacaktır¹²². Çünkü tek tek düşünüldüğü zaman ülkeler uluslar arası kuruluşlara katılım için zorlanamazlar ve bireyleri ulusal otoritenin izni olmadan vergilendirme konusunda ikna edemezler. Ülkelerin bu tür kuruluşlara katılmaları ve küresel kamusal mal üretimi kendi kararlarına bağlıdır.

Dolayısıyla eğer bir ülke uluslar arası anlaşmalara dahil olmadığı halde, üretilen küresel kamusal malı kullanırsa bedavacı bir tutum sergilemiş olur. Bu sebeple küresel anlamda bedavacılık sorununun önüne geçilmesi için çözüm yolları aranmalıdır¹²³.

Uluslararası kamusal mallarda finansman metotları; dışsallıkların içselleştirilmesi, kamu kaynakları, özel kaynaklar ve ortaklık kaynakları olmak üzere üç grupta toplanabilir.

---

¹²¹ Nazan Susam, “Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008, s.295.

¹²² Servet Akyol, Süleyman Ulutürk, “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, s.69.

¹²³ Taşcı, a.g.t., s.49.

3.2.1. Dışsalıkların İçselleştirilmesi

Bir küresel kamusal mal ile ilgili fayda ve maliyetler, bu mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimi hususunda yükümlü olanlara ya da bu yükümlülerle sınırlandırıldığında dışsalıklar içselleştirilmiş olur. Bu yol ile üretici ve tüketicilerin kamusal malları direkt olarak finanse etmelerini sağlayabilmek için iki yol vardır. Birincisi, uluslararası vergi koyulması, ikincisi ise piyasa oluşturulmasıdır¹²⁴.

3.2.1.1. Uluslararası Vergileme

Dışsalıkların içselleştirilmesi için bir yol da küresel vergiler konulmasıdır. Küresel vergi getirilmesinin gerekçeleri, küresel kamusal mallarda meydana gelen aşırı tüketim, kalabalıklaşma, istikrarsızlığa veya istenmeyen diğer sonuçlara engel olabilmek ve aynı zamanda bu malların finansmanı ve genel anlamda kalkınma için gelir oluşturmaktır¹²⁵.

Küresel vergi önerilerinin en önemlisi olan “*Karbon Vergisi*”, fosil yakıtların yanması neticesinde oluşan karbondioksit emisyonu üzerinden alınan bir vergidir¹²⁶. Karbon vergisi karbon emisyonuna neden olan fosil yakıtların içeriğine göre bir vergilemeyi temel alır. Vergi miktarı belirlenirken fosil yakıtlardaki karbon yoğunluğu dikkate alınır¹²⁷.

Karbon vergisinin getirilmesinin bazı temel amaçları bulunmaktadır. Bunlar; karbon emisyonunun azaltılması ile birlikte adil gelir dağılımı ve ekonomik istikrar sağlamaktır¹²⁸. Uygun oranda alındığında hem karbon emisyonunu azaltır hem de

---

¹²⁴ Francisco Sagasti, Keith Bezanson, “*Financing and Providing Global Public Goods: Expectations and Prospects*”, Report prepared on behalf of The Institute of Development Studies for the Ministry of Foreign Affairs of Sweden, Stockholm, 2001,s.40.

¹²⁵ Oğuz, a.g.t., s.36.

¹²⁶ İbrahim Organ, Taha Emre Çiftçi, “Karbon Vergisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2013,s.86.

¹²⁷ Sibel Balı, Gizem Yaylı, “Karbon Vergisinin Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*,2019,s.306.

¹²⁸ Seyfi Yıldız, “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karbon Vergisi”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*,2017,s.372.

alternatif sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımına geçişi kolaylaştırır. Aynı zamanda büyük miktarda vergisel avantaj da sağlayacaktır¹²⁹.

Karbon vergisi İngiltere’de 1970’li yıllarda tartışılmaya başlanmış ancak uygulamada meydana gelen birtakım problemler sebebi ile uygulamaya koyulması 2000’li yılları bulmuştur. İlk defa İngiltere’de tartışılmasına rağmen uygulanan ilk ülke İngiltere olmamıştır. Karbon vergisi ilk olarak Finlandiya’da 1990 senesinde uygulanmıştır. Uygulanmasının amacı enerjideki tüketim artışını düşürme ve oluşan zararlı etkileri ortadan kaldırmaktır. Finlandiya tarafından uygulamaya geçirilen bu vergi ile birlikte benzin, dizel gibi yakıtlar ve diğer enerji kaynaklarını içermektedir¹³⁰.

Karbon vergisinin uygulandığı ülkeler; Avrupa’da Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç, Danimarka, Estonya, Letonya, İrlanda, Slovenya, İsviçre, Polonya, Portekiz ve Birleşik Krallıktır. Avrupa dışında ise; Meksika, Kolombiya, Şili, Hindistan ve Japonya’dır¹³¹.

Bir diğer önemli küresel vergi önerisi de *Tobin Vergisidir*. Bu vergi türü uluslararası kamusal mallar için finansmanda kullanılıp gelir yaratma kapasitesi fazla olan vergisel önerilerden biridir¹³². Maliye literatüründe en çok tartışma alanı bulan vergi türüdür. İlk olarak James Tobin tarafından önerildiğinden Tobin vergisi adını almıştır. Tobin vergisinin esas amacı döviz spekülasyonunu ve finansal istikrarsızlığı azaltmaktır. Verginin konusu ise, yabancı paradaki değişim işlemleridir. Bu verginin uygulanması halinde, finansal istikrarsızlığın azaltılmasının yanında genel olarak da tüm küresel kamusal malların finansmanına önemli oranda kaynak sağlar¹³³.

Tobin vergisi öneriden öteye geçemeyerek dünyada uygulama alanı olarak oldukça sınırlı kalmıştır. Zaman ilerledikçe bu vergi türünün yalnızca kur üzerinden değil de bütün finansal işlemler üzerinden uygulanabilmesi görüşü yaygınlaşmıştır.

---

¹²⁹ James A. Paul, Katarina Wahlberg, “Global Taxes for Global Priorities”, Global Policy Forum, the World Economy, Ecology and Development Association (WEED), 2002, s.7.

¹³⁰ Hakan Hotunluoğlu, Recep Tekeli, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Temmuz- Aralık 2007, s.114.

¹³¹ Balı, a.g.m., s.308.

¹³² Nihal Kargı, Ekrem Karayılmazlar, “Küresel Probleme Küresel Çözüm: Tobin Vergisi”, *Çağ University Journal of Social Sciences*, 2009, s.38.

¹³³ Oğuz, a.g.t., s.38.

Bu görüşe ilişkin ise uygulamanın ilk örneği 1984'te İsveç'te olmuştur. İsveç'in hisse alım satım işlemlerinde %0,5 olarak Tobin Vergisi uygulanmıştır. İsveç'in Tobin vergisindeki tecrübesinin işlem hacmindeki yarattığı daralma alım satım kazançlarında elde edilen vergilerin azalmasına neden olarak vergi gelirleri bakımından istenilen başarıyla ulaşılamamıştır. 1991 yılında ise vergi yürürlükten kaldırılmıştır¹³⁴.

Tobin vergisi çeşitli nedenlerden dolayı uygulama alanı bulamamıştır. Bu vergiye ilişkin oranın miktarı ve hangi tür işlemler için uygulanacağı hususunda uluslararası bir uzlaşmaya varılamamıştır. Başka bir neden ise bazı ülkeler tarafından bu verginin uygulanmaması durumunda, bu ülkelerin vergi cennetleri haline gelerek finans merkezlerinin de bu ülkelere gideceğidir. Bu sebeplerden dolayı genel olarak Tobin vergisi uygulama alanı bulamamıştır¹³⁵.

Karbon ve Tobin vergilerinden sonra en bilinen küresel vergi önerisi *Havacılık Vergileridir*. Bu vergisel öneri çerçevesinde yolcu biletleri ve nakliye üzerinden ücretlendirme, uçak yakıtından vergi alma ve uçak emisyonuna dayanarak kullanıcılardan ücret alınması öngörülmüştür. Uçak yakıtından elde edilecek vergi gelirinin çok yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Uluslar arası yolcu biletlerin vergi alınmasının önerilmesinin sebebi uçuşlarda küresel ortak mal olan hava boşluğunun kullanılmasıdır. 2050 yılına kadar havayolu ulaşımı ile seyahatlerin dört kat artacağı tahmini ile uçak biletleri üzerinden uygulanacak küçük vergisel değişimlerin büyük gelir elde edilmesine yarayacağını ortaya koymaktadır¹³⁶.

Küresel alanda vergi önerilerinden bir diğeri de *İnternet/Elektronik Ticaret Vergisidir*. Gelişen teknoloji ile birlikte dijital ortamın vergilendirilebilmesi için bazı vergisel öneriler sunulmuştur. Bu kapsamda; internete giriş vergisi, e-mail vergisi, bağlantı hız vergisi ve SMS vergisi gibi çeşitli isimlerde vergiler bulunmaktadır¹³⁷.

---

¹³⁴ Ersin Alagöz, "Kısa Vadeli Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri ve Tobin Vergisinin Türkiye'de Uygulanabilirliği", Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.65.

¹³⁵ Turan, a.g.e., s.154.

¹³⁶ Turan, a.g.e., s.154.

¹³⁷ Richard M. Bird, "Global Taxes and International Taxation: Mirage and Reality", *ICTD Working Paper* 28, 2015, s.32.

Bu vergilerin getirilmesinin amacı internet kullanımını caydırmaktan ziyade zengin ve fakir arasındaki dijital ayrımı azaltmaktır. Elde edilen vergisel gelirler ile, fakir ülkelerdeki internete erişim hizmetlerinin ilerletilmesi amaçlanmaktadır¹³⁸.

İnternetin gelişmesi ile birlikte elektronik ticaret alanında da son 10 yılda oldukça büyüyen bir sektör olmuştur. Dolayısıyla küresel olarak uygulanan elektronik ticaret vergisi büyük bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Yine bu vergi, bu alanın vergilendirme dışı bırakılmaması, rekabet tesis edilmesi, adaletli vergilendirme ve maliyet avantajının sağlanabilmesi konularında da faydalı olabilecektir¹³⁹.

Küresel gelir kaynağı olarak önerilen vergilerden bir diğeri de *Silah Satış Vergisi*'dir. Silah satış vergisinde amaç, uluslararası silah ticaretini vergilendirip bir yandan gelir elde etmek bir yandan da ülkelerin silahlanma yarışı dolayısıyla meydana gelen küresel kamusal zararları azaltmaktır¹⁴⁰. Söz konusu vergi ile ilgili öneriler, yıllarca Suudi Arabistan Hükümeti, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Planlaması Komitesi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Planlaması İnsani Gelişme Raporu'nu içeren türlü kesimlerden gelmiştir¹⁴¹. Fakat ülkeler güvenlik nedeni ile bu vergilendirmeye olumsuz yaklaşmıştır. Ülkeler silah ticareti miktarı ile alakalı bilgileri saklamaya eğilimli olduklarından ve ayrıca silah ticareti baskıları nedeni ile silah satış vergisi uygulanamamıştır¹⁴².

Gün geçtikçe çeşitli küresel vergi önerileri ortaya atılmaktadır. Fakat bakıldığında literatürde Karbon vergisi ve Tobin vergisi dışındaki küresel vergi önerileri üzerinde pek fazla durulmamaktadır. Ülkeler tarafından uzlaşılması halinde diğer vergi önerilerine göre uygulanması en basit vergiler olarak daha çok bu iki vergi üzerinde çalışmalar yapılmaktadır¹⁴³.

---

¹³⁸ Hamdi Furkan Günay, Nurullah Altun, "Küresel Ölçekte Önerilen Vergilerin Mali ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 2019, Cilt 10, Sayı 1, s.90.

¹³⁹ Günay, a.g.m., s.91.

¹⁴⁰ Oğuz, a.g.t., s.40-41.

¹⁴¹ Levent Yahya Eser, Nagihan Birinci, "Global Vergi Önerileri ve Uygulanabilirlikleri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, 2013, s.186.

¹⁴² Turan, a.g.e., s.155.

¹⁴³ Oğuz, a.g.t., s.41.

3.2.1.2. Pazar Oluşturma ve Güçlendirme

Piyasa araçları, özel teşebbüslerin uluslararası kamusal mal ve hizmetler için görevde bulunmasını gerçekleştirmekte ve kaynakların etkili kullanımı ile yeni buluşların hayata geçirilmesi için teşvikte bulunmaktadır. Uluslararası kamusal mallar içerisinde oluşan dışsallıkların içselleştirilebilmesi ile Pazar oluşturulması ve güçlendirilmesi için kullanılan teknikler; standartlar, mülkiyet hakları, pazarlanabilir nitelikteki kirlilik izinleri şeklindeki kurumsal düzenlemelerdir¹⁴⁴.

“Standartlar”, belirli bir bölgede üretimi gerçekleştiren tesisler tarafından çevreye salınan sera gazı oranının belirlenebilmesi şeklindeki emisyon standartlarının olabileceği gibi, yeni kurulması planlanan sanayi tesislerinin bulundurulması zorunlu artırma tesislerinin varlığını şart koşan ekipman standartları biçiminde de olabilir. Küresel arenada ortaya koyulan standartlara örnek olarak Kyoto Protokolüyle ülkelerdeki sera gazının salınma miktarının azaltılması verilebilir¹⁴⁵.

“Mülkiyet haklarının tanımlanması”, uluslararası kamusal mal ve hizmetlerde gerçekleştirilecek dışsallıkların içselleştirilmesi için bir başka yoldur. Okyanusun dipleri, elektromanyetik dalgalar, deniz canlıları avlama alanları uluslararası ortak mal niteliğindedir ve kullanımı için herhangi bir kısıtlama olmadığından dolayı fazla kullanıma bağlı olarak bozulmalar yaşanmaktadır. Ticari izinler ile birlikte aşırı kullanım sonucu yıpranmaların önüne geçilmesi amaçlanmıştır¹⁴⁶.

“Kirlilik izinlerinin tanımlanması”, mülkiyet haklarının pazarlanabilmesi biçiminde değerlendirilmektedir. Kirlilik sertifikası, üst sınır belirlenen bir yere kadar kirliliğe müsaade eden bir piyasa mekanizmasıdır. Bu sınırın aşılmasıyla işletmelerin işleyişi kısıtlanarak cezaî uygulamalar gerçekleştirilmektedir¹⁴⁷.

Kyoto Protokolü küresel olarak dışsallıkların içselleştirilmesi için atılan en mühim adımdır¹⁴⁸. Protokol, iklim değişikliği ve küresel ısınma hususunda mücadele edilmesine yönelik “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” içerisinde imzalanmıştır. Protokole katılan ülkelerin karbondioksit ve sera gazı etkisine

---

¹⁴⁴ Sagasti ve Bezanson, a.g.e.,s.41.

¹⁴⁵ Turan, a.g.e., s.148.

¹⁴⁶ Taşcı, a.g.t., s.54.

¹⁴⁷ Turan, a.g.e., s.148.

¹⁴⁸ Turan, a.g.e., s.148.

sebebiyet veren diğer 5 gazın salınımını düşürmeye veya bu yapılamıyorsa karbon ticareti yolu ile haklarının arttırılmasına ilişkin söz vermişlerdir. Protokol kapsamında, ülkelerin atmosfere saldığı karbon miktarının 1990 senesindeki seviyesine düşürmelerini gerekli kılmıştır. Protokol 1997 yılında imzalanmasına rağmen yürürlüğe girmesi 2005 yılını bulmuştur. Çünkü protokolün uygulanabilmesi için protokole katılan ülkelerin 1990 senesindeki emisyon miktarının yeryüzündeki toplam emisyon miktarının %55'ininbulması gereklidi. Bu orana ulaşılabilmesi ise ancak 8 yılın sonunda Rusya'nın katılması ile olmuştur. Kyoto Protokolü şu anda 160 ülke ve sera gazı salınımının %55'inden fazlasını içermektedir¹⁴⁹.

3.2.2. Kamu Kaynakları

Günümüzde küresel kamusal mallar için finansman sağlayan en önemli kaynaklar kamu kaynaklarıdır. Bunlar ulusal ve uluslararası kaynaklar olarak iki kısma ayrılmaktadır. İlk olarak ulusal kaynaklar, yardımda bulunan ülke katkıları, kalkınmakta olan ülke bütçelerinden ayrılan paylar, vergisel teşvikler ile kamusal zarara neden olan ekinlikleri azaltıcı teşvik ve yardımlardan oluşur. İkinci olarak uluslararası kaynaklar, küresel finansal kurumlar, küresel ve bölgesel kuruluşlardan oluşur¹⁵⁰.

3.2.2.1. Ulusal Kamu Kaynakları

Ulusal kamu kaynakları ülkeler tarafından direkt olarak global kamusal mal ve hizmetlerin üretimi için ayrılan, global kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi için direkt olarak kullanılan kaynak türüdür. Özellikle sağlık için bulaşıcı hastalıkların önlenbilmesi, çevresel alanda küresel ısınmayı önleyebilmek için ülkeler tarafından emisyon miktarının azaltılması, finans dengesinin sağlanabilmesi için ülkelerin regülasyon vb uygulamalara başvurması sonucunda uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin üretilbilmesi adına ülkeler tarafından ayrılan kaynakları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür¹⁵¹.

---

¹⁴⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protokol%C3%BC

¹⁵⁰ Sayıcı, a.g.t., s.112.

¹⁵¹ Dedebeek, a.g.t., s.86-87.

Ulusal kamu kaynakları, gelişen ve henüz gelişmekte olan ülkeler için türlü biçimlerde olabilir. Gelişmekte olan ülkeler global kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına yerel hükümet bütçeleri yardımı ile katkıda bulunabilmektedirler. Bunlar ilk olarak global kamusal mal ve hizmetlerin sunulması için gerekli olan ulusal ve yerel tamamlayıcı nitelikteki malların oluşabilecek maliyetlerini karşılamak yönündedir. Bu grupta yer alan ülkeler, global kamusal mal ve hizmetlerin sunulması için gereken ulusal ve yerel tamamlayıcı faaliyetlerin maliyetleri için kaynak ayırmaktadırlar. Bu ülkelerin tamamlayıcı faaliyetler için olan katkıları global kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda oldukça önemli bir yere sahiptir¹⁵².

Gelişmiş ülkeler ise, farklı dört sistem yardımı ile global kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına katkı sağlarlar. Bu sistemler, Resmi kalkınma yardımları (ODA), borç takası ve borç azatım işlemleri, resmi kalkınma yardımlarında bulunan kurumlar haricindeki kurumların bütçelerinden ayrılan katkılar ve kamusal mal ve hizmetlerin sunumunun teşvik edilmesi için özel firmalara sağlanan vergisel teşvikler şeklindedir¹⁵³.

Resmi Kalkınma Yardımları: Buradaki kaynaklar genel olarak, genel ve yerel vergi gelirleri ile sağlanmaktadır. Bu tür yardımların büyüklük miktarı her ülke için farklı olmaktadır. Bazı ülkelerde resmi kalkınma yardımlarının sağlanabilmesi için ayrı bakanlıklar mevcutken, birçok ülkede ise birden fazla bakanlık arasında bu yetki paylaşılmıştır. Resmi kalkınma yardımları, bağışlar, teknik yardımlar, araç alımına yönelik ihracat kredileri, danışmanlık hizmeti şeklinde hizmetlerden oluşmaktadır¹⁵⁴.

Resmi Kalkınma Yardımları Yapan Kurumlar Dışındaki Kurum ve Bakanlıkların Bütçelerinden Yapılan Katkılar: Bu yöntemde donör ülke, az gelişen veya gelişmekte olan ülkelerdeki oluşan global problemlere resmi kalkınma yardımları haricinde destekte bulunarak uluslararası kamusal malların sunum maliyetini karşılamaktadır. Örnek olarak ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü 6 Milyar \$'lık bütçesini ilk olarak fakir

---

¹⁵² Turan, a.g.e., s.133.

¹⁵³ Sagasti ve Bezanson, a.g.e.,130.

¹⁵⁴ Turan, a.g.e., s.134.

ülkeleri etkileyen HIV/AIDS, tüberküloz gibi salgın hastalıkların küresel zararlarını azaltıcı aşıların üretilmesine yönelik bilimsel çalışmaların finansmanına ayırmıştır¹⁵⁵.

Borç Takası ve Borç Azatım İşlemleri: Borç takası, uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin sunulması için ayrılmış olan bütçe ödeneklerinin, gelişmekte olan ülkelerde resmi veya ticari kredi imkânı sağlayan kuruluşlarına olan borçlarına dönüştürmeye yarayan yasal finansal araç şeklinde tanımlanabilir. Söz konusu işlem borç azatımı ile birleştiği zaman, küresel kamusal malların sunumuyla alakalı ulusal ve yerel faaliyetler için gerçekleştirilen harcamalar başka alanlara yönlendirilmektedir. Borç takası işlemi, çevresel, sosyal programlar ile kalkınma biçiminde olabilmektedir¹⁵⁶.

Kamusal Malların Sunumunu Teşvik Etmek Amacıyla Özel Firmalara Verilen Vergisel Teşvikler: Bu konuya örnek olarak 2000 yılında ABD başkanı Clinton'un Milenyum aşısı kampanyası ile aşıların ihtiyacı olan ülkelere dağıtımını ve aşısı üretiminde bulunan şirketlere yeni aşıların geliştirilmesi sürecinde hız kazandırmak için 1 Milyar \$ kadar vergisel indirim gerçekleştireceğini açıklaması verilebilir. Bu tür vergisel teşvikler farklı alanlar için de uygulanabilir. Mesela çevresel zararı yüksek olan bir fabrikanın, çevre için zararı daha az olan yeni teknolojilerin kullanılmasına destek veren vergisel indirimler bu kapsamda değerlendirilebilir¹⁵⁷.

3.2.2.2. Uluslararası Kamu Kaynakları

Kamu kaynaklarının diğer bir türü olan uluslararası kaynaklar, uluslararası kuruluşların sahip olduğu fonlardan oluşmaktadır. Bu kaynaklar sayesinde, ulusal kaynaklarla birlikte küresel kamusal malların finansmanına katkı sağlanmakta olup, bu malların sunumu işbirliği içerisinde daha etkili olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu kaynaklar acil müdahale gerektiren durumlarda ulusal kaynaklara göre daha kolay kullanılabilir. Uluslararası kuruluşlar sahip oldukları

---

¹⁵⁵ Sercan Yavan, "Çevre Küresel Kamusal Malının Finansmanına Alternatif Bir Yöntem: Uluslararası Sosyal Regülasyonlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:50, 2016, s.3.

¹⁵⁶ Turan, a.g.e., s.135.

¹⁵⁷ Sagasti ve Bezanson, a.g.e., s.51.

finansal kaynaklara ilave olarak bilgi transferleri ve kural koyma yollarıyla küresel kamusal malların sunumunda merkezi bir rol oynamaktadır¹⁵⁸.

Günümüzde pek çok uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin sunum finansmanı küresel finans kaynakları ile gerçekleştirilmektedir. Bu tür kaynakların organizasyonunu küresel finans kurumları, küresel ve bölgesel organizasyon ve kuruluşlardan oluşan çok taraflı uluslararası topluluklar tarafından yapılmaktadır. Küresel Finansal Kuruluşlar içerisinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) önde gelir. Her ne kadar bu iki kurum öncelikli olsa da en az bu kurumlar kadar önemli diğer küresel kurumlardan da söz edilmelidir¹⁵⁹.

IMF, uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin sunumundaki rolü sınırlı ve oldukça azdır. Yalnızca finansal istikrarın sağlanabilmesi hususuna yoğunlaşmıştır. IMF kaynaklarını genel olarak üye aidatları veya abone ücretleri kotalarından sağlamaktadır¹⁶⁰. IMF'nin uluslararası kamusal malların sunulmasındaki katkısı, finansal istikrarı sağlayıp belirsizlik dönemlerinde meydana gelebilecek global krizi önlemekte yatmaktadır.

Dünya Bankası, küresel kamusal malların sunumu birkaç yönden destek vermektedir. Bunlardan ilki, ülkeler ile beraber çalışıp global hedeflerle ülkelerin yerel politikaları arasında köprü görevi görmektir. Bir diğeri ise, ülkelerin finans mekanizmasının güçlendirilecek şekilde ortaklıklar kurmaktır. Son olarak analitik ve teknik uzmanlar ile ülkelerin kalkınmaları için destekte bulunmaktadır¹⁶¹.

Birleşmiş Milletlerin uzman kurumlarından biridir ancak tam anlamıyla bir banka olduğu söylenemez. Ülkeler için gelişme yardımı, teknik destekler şeklinde küresel kamusal mal üreten bir kurumdur. Kurum üye ülkeler tarafından yapılan aidat ödemeleri ve üyelerin sermayeye katılım payları ile finanse edilmektedir. Ayrıca ülkelere açılan kredilerden elde edilen faiz gelirleri ve komisyonlar da finansmanda kullanılır¹⁶².

---

¹⁵⁸Devesh Kapur, "The Common Pool Dilemma of Global Public Goods: Lessons from the World Bank's Net Income and Reserves", *World Development*, Vol. 30, No. 3, 2002, s. 338.

¹⁵⁹ Yavan, a.g.m., s.3-4.

¹⁶⁰ Turan, a.g.e., s.136.

¹⁶¹ Turan, a.g.e.s.137.

¹⁶² Fevzi Rifat Ortaç, "Global Kamu Malları ve Finansmanı", Ankara: Gazi Kitabevi, 2004, s.57.

NATO, askeri bir ittifak kuruluşudur. Müttefiklerin sınırlarına veya menfaatlerine herhangi bir şekilde olumsuz etkileyecek saldırıları önleyebilmek amacı ile kurulmuştur. 1949 yılında kurulduğunda 12 üyeye sahipken günümüzde 30 üyesi¹⁶³ bulunmaktadır. Kuruluş en az 3 fonksiyonu yerine getirmekle yükümlüdür. Bu fonksiyonlar; caydırıcılık, zararların sınırlandırılması ve özel veya kolektif özel faydaların sınırlandırılmasıdır.

Caydırıcılık müttefikler arasında tam kamusal mal niteliğine sahiptir ve genel olarak bedavacılık problemi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Zararların sınırlandırılması hizmeti rakip mal niteliğindedir¹⁶⁴.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler bünyesindeki uzman nitelikteki bir kuruluştur. Kurumun misyonu global ve ulusal yararlar içeren sağlık hizmetlerini gerçekleştirmektir. Finansmanı üye ülkelerin aidatları ve bazı gönüllü ödemeler (bağışlar) ile gerçekleştirilir. Katılımcı ülkelerin ödedikleri zorunlu aidatlar her ülkenin ödeme gücü doğrultusunda belirlenmektedir. Ödeme gücü göstergeleri gelir, servet ve harcamadır. Ülkelerin ödeme gücü Nüfusu, bütçesi ve büyüklüğüne göre belirlenir ve GSYİH üzerinden hesaplanır. Gönüllü ödemeler ise kendi içerisinde belirli amaçlar için ayrılmıştır. Kurum üye ülkelere, uzman rehberlik, pratik proje, işgücü sağlık eğitimleri ve sağlık programı koordinasyonu biçimde hizmetler sunmaktadır. DSÖ sağlık programlarını küresel koordine ederek ulus ötesi bir ağ oluşturmayı amaçlar. Hastalıklarla ilgili bilgilendirme, gerçekleştirilecek tedbirleri network aracılığı ile yayma, tam kamusal olarak sunduğu hizmetlerdir. Ülkeler açısından ise, belirli projelerin hazırlanması, sağlık alanında çalışan bireylerin eğitimi şeklinde ülkelere özel hizmetler sunar¹⁶⁵.

Birleşmiş Milletler, uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına destekte bulunan ve pek çok aktörün bir arada bulunmasıyla, insanlığın açlık, fakirlik, cahillik, afet, hastalık ve çevresel tahribat sonucunda meydana gelecek olumsuz etkilerden koruyabilmek için çalışmaktadır. Kurum bireylere global kamusal mal ve hizmet niteliğindeki hizmetlerin sunumunu gerçekleştirirken kendi bünyesi altındaki farklı kuruluşları da kullanmaktadır. Bu kuruluşlar; Dünya Sağlık Örgütü (WHO),

---

¹⁶³ https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html

¹⁶⁴ Turan, a.g.e., s.138.

¹⁶⁵ Sandler, "On Financing Global and International Public Goods", a.g.m., s.110.

Dünya Gıda Programı (WFP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi örgütlerdir. Bunlar, Birleşmiş Milletler bünyesinde farklı alanlarda küresel kamusal malların sunumunda görev almaktadır¹⁶⁶.

3.2.3. Özel Kaynaklar ve Ortaklık Kaynakları

Özel sektör kaynakları, kâr ama güden kuruluşlar, kâr amacı gütmeye kuruluşlar ve bireylerden oluşur. Doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer uzun vadeli hareketlerin, teknoloji transferleri, iş imkânlarının oluşturulması, üretimde çeşitlendirme, işlevsel altyapı ve potansiyelinin yükseltilmesi üzerinde kuvvetli etkilere sahiptir¹⁶⁷. Genellikle ilaç, kimya, elektronik, enerji, petrol sektörlerinde yatırımlarda bulunmaktadır. Özel sektörlerce yapılan yatırımların bir kısmı küresel kamusal malların üzerinde etkili olan yatırımlardır. Küresel kamusal mallar için finansmanın hedeflendiği böyle bir durumda, bu mallar üzerinde etkili yatırımların ve bu yatırımlara sahip kar amaçlı ve kar amaçlı olmayan kuruluşlarla bireylerin finansmana katılması doğal kabul edilir¹⁶⁸.

3.2.3.1. Kâr Amacı Güden Kuruluşlar

Bu kuruluşlar, küresel kamusal malların sunumuna kolektif yardımseverlik, sosyal sorumluluk programlarıyla ilgili katkıda bulunurlar. Şirketler yardımlar ve sosyal sorumluluk programlarını, işletmenin masraflarından biri olarak değerlendirmekte ve vergilendirilmeyen gelirden finanse etmektedir. Bu programlar ödüller ile fiyattan indirimler biçiminde olmaktadır. Salgın hastalıklar ile mücadelede kullanılan ilaçların fiyatlarında indirim yapmak örnek olarak verilebilir. Yine belirtmelidir ki şirketler bünyesinde çalışan kişilerin hastalıklardan korunması amacıyla uluslararası kamusal mal ve hizmetlerin üretimine destekte bulunmaktadır. Örnek olarak Sahra altı

---

¹⁶⁶ Yavan, a.g.m., s.4.

¹⁶⁷ İsa Altınışık, Hasan Sencer Peker, “Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı Global Public Goods and Financing”, Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2009, Cilt 12, Sayı 1-2, s.329.

¹⁶⁸ Taşcı, a.g.t., s.60.

Afrika’da çalışanları olan işletmeler, AIDS gibi salgın hastalıkların yayılımını önlemek ve çalışanların korunması amacıyla aşılar ve Ar-Ge hizmetlerine katkı sağlarlar¹⁶⁹.

Shell ve BP gibi şirketler, toplam sera gazının yayılma oranlarının sınırlandırılması için çeşitli metotlara başvurarak emisyon ticareti piyasaları ile uyumlu olacaklarını taahhüt etmektedirler. Fakat kâr amacı güden kuruluşların global kamusal malların finansmanı için yaptıkları doğrudan katkılar oldukça azdır¹⁷⁰.

3.2.3.2. Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, bağımsız vakıflar, sivil toplum kuruluşları ve akademik kurumlardan oluşmaktadır. Bağımsız vakıflar genelde riskli girişimler için gönüllü olarak ar-ge faaliyetlerini desteklerler. Destekledikleri ar-ge faaliyetleri başarılı olduğunda diğer ülkelerden ve küresel kuruluşlardan destek alırlar. Bu vakıflar biyolojik çeşitliliğin korunması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele için aşı geliştirilmesi gibi pek çok alanda önemli roller üstlenmişlerdir¹⁷¹.

Özel vakıfların birçoğu ABD kökenlidir. Bunun sebebi vergi ve miras kanunları aracılığı ile zengin kişilerin vakıf kurmasının teşvik edilmesidir. Amerika’da 2005 senesinde 68.000 yardımsever kuruluşun varlığı ve bunlardan bazılarının küresel kamusal malların finansmanına katkıda bulunarak 33 milyar dolar harcamada buldukları bilinmektedir.

İngiltere merkezli bir hayır kurumu olan OXSFAM, küresel fakirlikle mücadele için CARE, Greenpeace ve Uluslararası Af Örgütü gibi sivil toplum kuruluşları da uluslararası kamusal malların finansman ve sunumuna destek vermektedirler. Araştırma ve politika merkezli lobi kuruluşları ile pek çok ulusal ve uluslararası kuruluşun istatistik bölümleri de global sorunlar ile alakalı araştırmalar yaparak, istatistiki bilgileri de toplayıp uluslararası kamusal malların sunumuna destek vermektedirler. Bu kuruluşların finansmanı özel-kamu üniversitelerinin bütçeleri, araştırma anlaşmaları, devletin ve özel sektörün bağışları ile sağlanmaktadır¹⁷².

---

¹⁶⁹ Turan, a.g.e., s.130.

¹⁷⁰ Sagasti ve Bezanson, a.g.e., s.47.

¹⁷¹ Taşcı, a.g.t., s.61.

¹⁷² Turan, a.g.e., s.130.

3.2.3.3. Bireyler

Maddi durumu iyi olan kişilerin vermiş oldukları bağış ve ödülleri, piyango biletlerinin alınması şeklinde bireyler uluslararası kamusal malların finansmanına destek verirler. Kişilerin küresel kamusal mallara yaptıkları katkılar arasında; Kızıl Haç, Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlara sivil toplum kuruluşlarınca verilen destekler ve yardım konserlerinden elde edilen gelirler de vardır.

Bireylerden elde edilen gelirler, özellikle mayınlı arazilerin bulunduğu bölgelerin temizlenmesi gibi maliyeti oldukça yüksek, yardım miktarı az olan ve düzenli kaynakları bulunmayan problemlerin finansmanında önemli yer tutmaktadır. Örnek olarak, Elton John tarafından Prenses Diana'nın anısı için çıkartılan hatıra CD'sinin telif haklarından elde edilen gelirin 80 Milyon dolarlık kısmı anti personel mayınlarının temizlenmesi için bağışlanması verilebilir.

Yine bir dönemde uluslararası olarak düzenlenebilecek şans oyunlarına katılım sonucunda elde edilecek olan gelirlerin küresel kamusal malların finansmanında kullanılması fikri tartışılmıştır. BM genel kurulunda tartışılmış ancak yeterli desteği göremediği için bu fikir uygulama alanı bulamamıştır¹⁷³.

3.2.3.4. Ortaklık Kaynakları

Uluslararası kamusal malların sunumu için diğer yöntemler ise; ülkeler, küresel kuruluşlar, özel vakıflar ve çok uluslu şirketlerin beraber oluşturdukları ortaklıklardır¹⁷⁴. Örneğin gelişmekte olan ülkelerin çevresel yatırımlarının finansmanı için kurulan Küresel Çevre Fonu (GEF); özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, Dünya Bankası, UNDP ve UNEP gibi küresel kurumlar tarafından destek görmektedir. Verilebilecek bir başka örnek ise, Aşı ve Bağışıklama İçin Küresel İş Birliği (GAVI)'dir. GAVI'nin amacı uluslararası, bölgesel ve ülkesel alanda aşı programlarını koordine ederek yaygınlaştırmaktır. Bu sayede tüm çocukları önlenebilecek hastalıklara karşı aşı ile koruma altına almaya çalışır. 1999 yılında oluşturulan bu kurumun ortakları arasında Melinda Gates Vakfı, IFPMA, Rockefeller Vakfı, UNICEF, WHO, Dünya Bankası, ulusal devletler (ABD, İngiltere, Norveç, Hollanda, İsveç) bulunmaktadır¹⁷⁵.

¹⁷³ Sagasti ve Bezanson, a.g.e., s.47.

¹⁷⁴ Yalçın, a.g.m., s.298.

¹⁷⁵ Sagasti ve Bezanson, a.g.e., s.58.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK HİZMETLERİ

Sağlık hizmetleri özel ve kamusal mal özelliği göstermekle beraber, küreselleşme sürecinde sağlık daha çok küresel kamusal mal şeklinde tanımlanmıştır. Küreselleşme sürecinin parçası olarak ülkeler arasındaki ticari etkinliklerin artması ile ulaşım alanındaki gelişmeler, bir ülkede ya da bir bölgede meydana gelen bulaşıcı hastalıkların kolay bir şekilde tüm dünya ülkelerine yayılımını hızlandırmıştır. Dolayısı ile sağlık özellikle günümüzde de mücadele edilen bulaşıcı hastalıkların ortadan kaldırılması veya kontrol edilmesi faaliyetlerinden dolayı küresel kamusal mal olarak nitelendirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde sağlık hizmetlerine ilişkin genel özellikler ile sınıflandırmalara yer verilecek, daha sonra küresel kamusal mal olarak sağlık hizmetleri detaylı açıklanıp sağlık hizmetlerinde bedavacılık sorununa giriş yapılacaktır.

1. SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE SINIFLANDIRILMASI

Sağlık hizmetleri toplumun veya toplumu oluşturan bireylerin hastalıklardan korunabilmesi ve sağlıklı olma hallerinin korunarak geliştirilmesiyle ilgili olarak sunulan hizmetlerin bütünüdür. Kuşkusuz sağlık kavramının tanımlanması ile ilgili değişiklikler sağlık hizmetleri alanında da farklılaşmaya yol açmıştır. Hastalığın sadece bedensel bir rahatsızlık olarak düşünüldüğü bir ortamda sağlık hizmetleri sadece bu türdeki hastalıklara dair yürütülen hizmetler olarak kalmaktadır. Fakat sağlık ve hastalık kavramları tanımlanırken ruhsal ve sosyal boyutu ile değerlendirildiğinden, sağlık hizmetleri kapsamı da genişleyecektir. Dolayısıyla tüm bu açıklamalardan hareket ederek sağlık hizmetlerini bireylerin ya da toplumun fiziki, ruhsal ve sosyal olarak bütün halinde iyi olma durumunun ortaya koyulabilmesi için yapılan çeşitli hizmetler şeklinde tanımlamak mümkündür¹⁷⁶.

---

¹⁷⁶ Hilmi Çoban, “Sağlık Ekonomisi ve Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması” Doktora Tezi, 2009, s.11.

1.1.Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Sağlık hizmetlerini diğer piyasalardan ayıran pek çok faktör mevcuttur. Sağlık hizmetleri piyasasının sadece kar motivasyonu ile çalışmıyor olması sağlık hizmetlerini diğer hizmet alanlarından ayıran en belirgin özelliktir. Sağlık hizmetlerinin sahip olduğu pozitif dışsallıkların arttırılması ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi gibi boyutları yüksek toplumsal fayda yaratılmasına imkan vermektedir. Dolayısıyla toplumsal faydanın en üst düzeye çıkarılması ancak kar motivasyonundan uzak üretimin benimsenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu nedendir ki, sağlık kuruluşlarının çoğu kar amacı gütmeyen kuruluşların himayesi altındadır. Sağlık hizmetlerinin sahip olduğu özellikler aşağıda açıklanmıştır.

1.1.1. Sağlık Temel İnsani Haklardan Biridir

Toplumunu oluşturan kişilerin sunulan sağlık hizmetlerinden faydalanmaları ve sağlıklı olma durumu temel insani haklardandır. 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 25. Maddesi’nde sağlık, bir hak olarak güvence altına alınmıştır¹⁷⁷.

“Herkes, kendisi ve ailesinin sağlığı ve refahı için beslenme, giyinme, barınma, sağlık hizmetleri ve gerekli sosyal hizmetleri kapsayan yeterli yaşam standartlarına yeteri kadar ulaşma hakkına sahiptir.”

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde bulunan bu ifadenin dışında DSÖ Anayasasında sağlık hizmetlerinden yararlanmanın bir insan hakkı olduğu şöyle açıklanmıştır¹⁷⁸;

“İrk, din, politik inanç ekonomik ve sosyal durum farkı gözetilmeksizin, herkesin ulaşılabilecek en yüksek sağlık düzeyine ulaşması temel haklardan biridir.”

Sağlık hakkının korunabilmesi ve sağlık hizmetlerinden her bireyin eşit yararlanması amacı Türk Anayasasında da yerini almıştır. Anayasanın 56. Maddesine göre¹⁷⁹ ;

¹⁷⁷ UN ,“Universal Declaration of Human Rights”, md.25, 1948.

¹⁷⁸ Nusret Fişek, “Tıp Fakültesinde Öğretim Programlarının Geliştirilmesinde Çağdaş Görüşler”, İstanbul Tıp Kurultayı, Tıp ve Hemşirelik Eğitimi Sempozyumları, 25-30 Eylül 1997 İstanbul.

¹⁷⁹ T.C Anayasası, md.56.

“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir...”

Görüldüğü üzere gerek uluslar arası metinler gerekse Türk hukuk sisteminde yer alan önemli metinler sağlık hakkının temel insani bir hak olduğunu benimsemektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşmanın temel insan haklarından biri olarak onaylanması sağlık hizmetlerinin sadece kar amacı güden piyasalardaki diğer mal ve hizmetlerden farklılaştırmaktadır¹⁸⁰.

1.1.2. Sağlık Uluslararası Bir Sorundur

Sağlık küresel kamusal mal özelliği sebebi ile uluslararası bir sorundur. Ancak sağlığı tam olarak kamu malı şeklinde nitelendirmek yanlış olur. Sağlık hizmetlerinin tüketiminde rekabet olması ve dışlanabilirlik özellikleri sebebi ile piyasada da üretimi gerçekleştirilen bir hizmettir. Fakat sahip olduğu iki dışsallık sebebi ile sağlık, küresel kamusal mal niteliği kazanır. İlki, bulaşıcı hastalıkların küresel kamusal mal niteliğinde olmasıdır. İkincisi ise sağlık geniş bir şekilde meydana gelen iktisadi dışsal etkileridir¹⁸¹. Kişinin salgın hastalıklardan korunması ya da başarılı olarak tedavi edilmesi diğer kişilere sağladığı pozitif dışsallıklar gibi herhangi bir ülkede de salgın hastalığın önlenmesi ya da başarılı olarak tedavisi diğer ülkelere de bulaşıcı hastalıklar ile mücadelede pozitif fayda sağlayacaktır.

Sağlık hizmetlerinde gelişim Dünya toplumu tarafından ortak bir sorun şeklinde algılanır. 19.yy ortalarından itibaren sağlık ile alakalı uluslararası toplantıların yapılması bunu destekler niteliktedir. İnsanların ülkeler arası hareketliliğinin artması nedeniyle bulaşıcı hastalıkların ülkeden ülkeye yayılması durumu, sağlık hizmetlerinin uluslararası bir olarak kabul edilmesi ve ortak işbirliğinin kabul edilmesine neden olmuştur¹⁸².

---

¹⁸⁰ Çoban, a.g.t., s.12

¹⁸¹ Ayşegül Mutlu, “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak – Haziran 2006, s.58.

¹⁸² İsmail Mazgıt, “Ekonomik Kalkınma Sürecinde Türkiye’de Sağlık Sektörünün Yeniden Yapılanması”, Doktora Tezi, 1998, s. 40.

Sağlığın küresel kamusal mal niteliği taşıması nedeniyle küresel alanda tartışılan bir problem olması ile birlikte pek çok küresel kuruluşun bu problemlere dair harekete geçmesini gerektirmiştir. Asıl görevi küresel sağlık sorunları olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu konudaki en kapsamlı kurumdur. Bununla beraber asıl çalışma alanı sağlık olmadığı halde görev tanımları içerisinde küresel sağlık problemlerinin aşılmasına ilişkin maddeler yer alan pek çok küresel kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Kızılhaç, Dünya Gıda Programı (WEP), Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) olarak belirtilebilir¹⁸³.

1.1.3. Sağlık Hizmetleri Piyasasında Eksik Rekabet Mevcuttur

Sağlık hizmetlerinin büyük kısmı bireylere tek tek sunulmasından dolayı fiyatlandırılması ve piyasa içerisinde alınıp satılması mümkündür. Fakat burada alınıp satılan sağlıktan ziyade sağlık hizmeti olmaktadır. Yani sağlık hizmetlerinin fiyatlandırılabilen, arz talep koşullarına göre seviyesi belirlenebilen hizmetler olduğu söylenebilir. Sağlık hizmetlerinde piyasa yapısı, iyi işleyen rekabet odaklı piyasalardan farklı bir yapıdadır. Başka bir ifadeyle, sağlık hizmetleri piyasası standart piyasa koşullarını sağlamaktan uzaktır. Sağlık hizmetleri piyasa yapısı gereği eksik rekabet özelliğini taşır¹⁸⁴.

Sağlık hizmetlerine olan talep belirsizlikleri eksik rekabetin oluşmasında ana nedenlerden biridir. Bir piyasanın tam rekabet durumundan söz edebilmek için alıcı ve satıcıların piyasa içerisinde tek başına fiyatta herhangi bir değişikliğe yol açamayacak şekilde fazla olmaları, piyasa giriş ve çıkışların herhangi bir kurala bağlı olmaması, alıcı ve satıcıların eksiksiz bilgiye sahip olması ve malların homojen nitelikte olması gerekir.

Sağlık hizmetleri piyasasında ise çok sayıda alıcı olmasına rağmen, sağlığın uzmanlık isteyen bir alan olması nedeniyle sağlığı arz edenlerin piyasaya girişi ile ilgili

---

¹⁸³ Mazgit, a.g.t., s.41.

¹⁸⁴<http://www.aysegulyildirimkaptanoglu.com/ismlr/dosya/Sa%lkhizmetlerininsunulur.pdf>

olarak sınırlamalar mevcuttur. Sağlık hizmetleri sunanların uzmanlık isteyen bilgilere alıcıların sahip olması mümkün değildir¹⁸⁵.

Sağlık alanında ekonomideki kaynakların etkili planlanması tüketicilerin bilgi düzeyleri ve eğitim durumlarına bağlıdır. Tüketiciler eğitim alanında devamlı bir çaba içerisinde olmalarına karşı, sağlık hizmetleri alanında nicelik ve nitelik olarak eksik bilgi ile karşı karşıya kalırlar. Sağlık hizmetlerinin sahip olduğu doğa ve soyut karakteri, tüketicilerin satın almış oldukları sağlık hizmetleriyle ilgili bilgi eksikliklerini güçlendirip kaynak dağılımı konusunda rasyonel karar vermelerinin önüne geçmektedir¹⁸⁶. Asimetrik bilginin varlığı sağlık hizmetlerinde aksak piyasa oluşumunun temel sebeplerinden biridir.

1.1.4. Sağlık Hizmetleri Sosyal Bir Sorumluluktur

Sağlık hizmetleri piyasasında fiyatlandırmanın olması sağlığa dair arz ve talebin eşit olduğu anlamına gelmez. Bir bireyin ödeme gücünün olmaması, sağlık hizmetlerinden yararlanamayacağı anlamına gelmemektedir. Sağlık hizmeti veren kuruluşların ödeme gücüne sahip olmayan bireylere de sağlık hizmeti sunması sosyal bir sorumluluktur¹⁸⁷.

Sağlık hizmetlerinde kişilerin ihtiyaçları tarihten bu yana kâr amacı taşımayan kurumlar ve Hipokrat yemini eden doktorlarca karşılanmaktadır¹⁸⁸. Teknolojik olarak hızlı gelişim ve değişimler, sağlık alanında finans yöntemine dair alternatifler, ilaç ve tıbbi cihaz hususunda yaşanan gelişmeler, kâr elde etmeyi amaçlamayan kuruluşlar haricinde özel sektör alanındaki kuruluşlarında sağlık hizmetleri sunumundaki rolü ve etkinliğini arttırmıştır.

Sağlık hizmetleri piyasasında kar amacı güderek faaliyet gösteren özel kuruluşlara karşın, sosyal sorumluluğun bir gereği olarak ödeme gücü bulunmayanların gereken sağlık hizmetlerinden faydalanmasını engellemez.

---

¹⁸⁵ Çoban, a.g.t., s.13.

¹⁸⁶ Selma J. Mushkin, "Toward a Definition Of Health Economics", *Public Health Reports*, Vol 73, No 9, 1958,s.787.

¹⁸⁷ Çoban, a.g.t., s.14.

¹⁸⁸ Mushkin, a.g.m., s.787.

1.1.5. Sağlık Hizmetlerinin İkamesi Mümkün Değildir

Tüketiciler mal ve hizmet arasındaki tercih dağılımlarında basit rasyonel seçimleri kullanırlar. Bireyler tüketim tercihlerini ortaya koyarken malların birbirlerini ikame edici özelliklerine göre rasyonel seçimlerde bulunurlar. Özellikle birbirlerinin ikamesi olabilecek mallara dair tüketiciler, öncelikle fiyat olmak üzere pek çok etkeni veri kabul ederek rasyonel tercihlerini belirlerler.

Sağlık hizmetleri için bu şekilde tercih yapılması söz konusu olmamaktadır. Bireyler basit rasyonel seçim aracılığı ile sağlık hizmetleri ve diğer hizmetler arasında tercih yapmaktan kaçınır. Gelir grubu ne olursa olsun, hastalık sıkıntısı çeken tüm ailelerin bütçelerinde ayrılan en önemli pay sağlık harcamalarına aittir. Bütçeden ayrılan bu pay, hastalığın iyileştirilmesi ve hastalıklardan korunmak amacıyla kullanılır¹⁸⁹.

Sağlık hizmetleri diğere bütün mal ve hizmetlere oranla daha üstündür. Başka bir mal ve hizmet ile ikamesi mümkün değildir. İkame edilemez olmasının yanında ertelenmesi mümkün olmayan niteliktedir. Özellikle tedavi aşamasının belirli ve aciliyeti bulunan durumlarda sağlık hizmetlerinin tercihi ertelenemez.

1.1.6. Sağlık Hizmetleri Piyasası Tekelleşmeye Elverişlidir

Sağlık hizmetlerinin sunumu uzmanlık gerektirir. Bu nedenle piyasaya girişlerde yetkili kuruluşlar tarafından sınırlandırmalar getirilir. Bu sınırlandırmalar bakanlıklar ve bağlı kuruluşlarca getirilebileceği gibi meslek toplulukları vb kurumlar tarafından da getirilebilir. Böyle sınırlandırmalar getirilmesinin temel sebebi ikamesi mümkün olmayan, fiyatlandırılmayan, tüketici lehine bilgi asimetrisi olan sağlık hizmetlerinde bilgi ve denetimin yürütülmesini sağlamaktır.

Genel olarak sağlık hizmetleri yürüten kuruluşlar tekel niteliğindedir. Piyasaya dair sınırlamaların olması, belirli şartların yerine getirilmesini ve kamusal otoritelerin yetkilerini zorunlu kılmakta, buna ek olarak da meslek kuruluşlarının asgari fiyat tespitleri, arz bakımından piyasayı monopolistik duruma getirmektedir¹⁹⁰.

---

¹⁸⁹ Mushkin, a.g.m., s.787.

¹⁹⁰ ‘Sevgi Kurtulmuş, “Sağlık Ekonomisi ve Hastane Yönetimi”, 1998, s.46’ den aktaran Çoban a.g.t.,s. 15.

Fakat getirilen bu sınırlandırmalar, hem sağlık hizmeti sunumunda bulunanların sahip olduğu bilgi avantajını hem de teknolojik gelişmelerle beraber sağlık hizmetlerinde belirgin hale gelen ölçek ekonomileri nedeniyle, tekelleşme ve monopolleşme eğilimlerini yükseltmektedir. Özellikle belirli hastalıklar öze linde hizmet veren (kanser vb.) sayıları sınırlı sağlık kuruluşlarının dünya sağlık piyasası içerisinde dahi tekelleşme eğilimde oldukları ve bunlara ilişkin avantajları kullandıkları söylenebilir.

Sağlık ekonomisinin gelişiminde meydana gelen sağlığın finansman yöntemlerinde ve hizmet sunumunda farklılıklar, sağlık piyasasında kamu ve özel sektör işbirliği alternatiflerini de genişletmiştir. Bununla birlikte özel sağlık sigortacılığının gelişerek, sağlık hizmeti veren özel kurumlar için seçenek oluşturması, sağlık alanındaki tekelleşmeye eğilimi azaltarak, rekabet edilebilir bir piyasanın olmasına zemin hazırlamaktadır¹⁹¹.

Özetle sağlık hizmetleri eksik rekabet, asimetric bilgi özellikleri taşıyan, ikamesi ve ertelenmesi söz konusu olmayan, küresel kamusal mal özelliği bulunan ve sahip olduğu pozitif dışsallıklar nedeni ile sosyal bir sorumluluk anlayışı ile birlikte ilerletilen küresel bir problemdir.

1.2.Sağlık Hizmetlerinin Sınıflandırılması

Sağlık kavramının tüm dünyaca genel kabul gören tanımı, beden, ruhen ve sosyal olarak bütün halinde iyi olma durumu şeklinde yapılmıştır. Yapılan bu tanım etrafında sağlık hizmetleri tedavi edici hizmetlerinin yanında, meydana gelebilecek hastalıklardan korunma durumunu açıklayan koruyucu sağlık hizmetleri ve kişideki sosyal sorunları çözümü açısından rehabilitasyon hizmetlerini kapsar. Sağlık hizmetleri koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleri şeklinde üç başlık kısımda aşağıda incelenmiştir.

---

¹⁹¹ Çoban, a.g.t., s.15.

1.2.1. Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Bu hizmetler, kısa ve uzun zamanda meydana gelebilecek hastalıkları en az düzeye indirgeyebilmeyi, kişiler ve toplumun sağlıklı yaşam potansiyelini koruyup bunu hayat standardı haline getirmeyi hedefleyen hizmetlerdir¹⁹².

Yayıma olasılığı fazla olan hastalıkların engellenmesi, kişilerin bağışıklık sisteminin hastalıklar karşısında dayanıklı hale getirilmesi ile sağlanabileceğinden kişilere dönük yapılacak koruyucu sağlık hizmetleri aslında tüm toplumu bulaşıcı hastalıklara karşı korur. Bununla birlikte kamusal sağlığı risk altına alan çevresel faktörlerin engellenmesi de orta ve uzun vadede oluşabilecek sosyal risk ve maliyetleri en az düzeye indirebilir. Toplum hayatının beraber devam ettiği bir alanda bulaşıcı hastalıklara dair riskin azaltılması toplumdaki bireylerin birbirleriyle rekabet halinde olmadan ortak bir sosyal faydanın oluşmasını sağlayacaktır¹⁹³.

Koruyucu sağlık hizmetlerinin uygulanabilmesi kişiye ve çevreye yönelik olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Kişiyeye Dönük Koruyucu Sağlık Hizmetleri; koruyucu sağlık hizmetlerinin dar kapsamda ele alınmasının meydana getirdiği bir sonuçtur. Kişileri ve dolaylı olarak da toplumun hastalıklar karşısında direncini arttırmak, hastalanmaları durumunda erken dönemde teşhis ve tedavi imkânlarını sunan hizmetlerdir. Hekimler, hemşireler, ebeler gibi sağlık çalışanlarınca verilen sağlık eğitimleri, aile planlaması, aşılama beslenme eğitimleri bu grupta incelenebilir¹⁹⁴. Aşılama, beslenme gibi hizmetler bireylerin hastalıklar karşısında direncini arttırıp, verilen sağlık eğitimleriyle hastalığın erken tespiti imkânlarını genişletip tedavi hizmetlerinin maliyetlerinde azalmaya yol açarak toplam sağlık maliyetlerinde de azalmaya neden olmaktadır. Bu hizmetler bireylere yönelik olarak dar bir kapsamda değerlendirilmiş olsa da önemli dışsallıkları barındıran hizmetlerdir¹⁹⁵.

---

¹⁹² Recep Akdur, “Sağlık Sektörü Temel Kavramlar Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Durum ve Türkiye’nin Birliğe Uyumu”, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara, 2006, 2.Baskı, s.12.

¹⁹³ Ferdi Çelikay, Erdal Gümüş, “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.184.

¹⁹⁴ T.C Milli Eğitim Bakanlığı, “Sağlık Hizmetleri ve Personel Yönetimi”, Ankara, 2015, s.5.

¹⁹⁵ Çoban, a.g.t., s.17.

Çevreye Dönük Koruyucu Sağlık Hizmetleri; kişilerin hastalıklar karşısında direncinin belirlenmesinde aşılama, beslenme, sağlık eğitimi hizmetleri önemi ile birlikte fizyolojik, biyolojik ve beşeri çevresi de oldukça önemlidir. Sağlıklı bir kişinin sağlık bakımından elverişsiz bir yerde bulunması hastalıklara dair riskleri artırır.

Kişilerin sağlıkları açısından zararlı besinler tüketilmesinin önlenmesi, sağlık açısından uygun olan temiz hava ve içme suyu kullanımının, bütün atık toplama ve arıtma işlemlerinin zarar verici sonuçlara sebebiyet vermeyecek biçimde hijyenik yapılması gibi hizmetler bu grupta ele alınabilir.

Bu tür sağlık hizmetleri kişiye dönük sağlık hizmetlerinden oldukça farklı dışsallıklar içermektedir. Çevreye dönük koruyucu sağlık hizmetleri küresel kamusal mal niteliğini ortaya çıkaran ana faktörlerden biridir¹⁹⁶.

1.2.2. Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri

Bu tür hizmetler, bireyde hastalanma riskinin oluşması durumunda birtakım tetkik, muayene ve tedavi süreçlerini oluşturan sağlık hizmetleridir¹⁹⁷. Bu hizmet türü koruyucu sağlık hizmetlerine oranla daha fazla maliyet ve organizasyon gerektirir. Yetiştirilmiş personeller, fiziki imkânlar ile idari ve finans gibi çok önemli boyutlara sahiptir. Şüphesiz bu hizmetlerin sunumu da önemli toplumsal yararlar açmaktadır¹⁹⁸. Fakat her ne kadar sosyal fayda meydana gelse de kişisel fayda ön planda olmaktadır. Çünkü bireyler sağlıklı yaşamın zarar görmesi ile sosyal ve ekonomik aktivitelerini yeterince yerine getiremeyeceklerinden hemen eski sağlığına kavuşmak isterler. Tedavi edici sağlık hizmetleri ise bireylerin sağlıklı hale gelmesi durumunda elde edecekleri kişisel haz durumunu arttırmaktadır¹⁹⁹.

Tedavi edici sağlık hizmetleri, ayakta sunulan tedavi hizmetleri ve yataklı tedavi hizmetleri olarak iki kısımda incelenebilir.

---

¹⁹⁶ Çoban, a.g.t., s.17.

¹⁹⁷ Savaş Yıldırım, "Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi", Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, 1994,s.13.

¹⁹⁸ Asuman Altay, "Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sayıştay Dergisi, Sayı 64,s.35.

¹⁹⁹ Çelikay ve Gümüş, a.g.m., s.185.

Ayakta Sunulan Tedavi Hizmetleri; maliyeti en az olan ve oldukça pratik bir hizmet türüdür. Sunulan tedavide kişinin hastalığı yeteri kadar ilerlemediği için ilaçlar yardımı ile süreç desteklenmektedir. Bu sebeple hem kişisel hem de sosyal maliyetleri diğer tedavi türlerine oranla daha azdır. Bu hizmetin sunumunu gerçekleştiren kurumlar genelde içerisinde yatarak tedavi etme imkânı olmayan sağlık ocakları, aile hekimlikleri, dispanserler vb sağlık kuruluşlarıdır²⁰⁰.

Yataklı Tedavi Hizmetleri; hasta olan bireylerin teşhis, tedavi gibi aşamalarda hasta bireylerin sağlık kuruluşlarında yatırılarak takip ve tedavi edilmesine imkân sağlayan sağlık hizmetidir. Yataklı tedavi hizmeti verebilecek kuruluşlar, birkaç uzman doktorun ve sınırlı olarak yatak kapasitesi bulunan hastaneler olabileceği gibi, tam teşekküllü çok sayıda uzman doktor ve hemşirenin yer aldığı, teknik olarak gelişmiş tedavi olanakları sunan hastaneler de olabilir.

Tedavi edici sağlık hizmetlerinin sunulmasında basamak sistemi ve bu sistem içerisinde de sevk zinciri işlemektedir. Bu hizmetlerin sunulabilmesi için hastalığın niteliğine göre birinci basamak, ikinci basamak ve üçüncü basamak şeklinde üç basamak olmakta ve bu basamaklarda kendi içerisinde süzgeç görevi görmektedir.

Birinci basamak aile hekimleri, sağlık ocakları, aile planlaması merkezleri vb oluşmaktadır. Bu kuruluşlarda tedavi hizmetleri genelde ayakta veya evde yapılmaktadır. Sağlık kuruluşlarının gerekli görmesi halinde hasta bir üst basamağa sevk edilebilir²⁰¹.

İkinci basamak genelde birinci basamak kuruluşlarında giderilemeyen daha kapsamlı ekipmanlar ve personelin bulunduğu uzman doktorlar tarafından hastanelere yatırılarak tedavi edildiği kuruluşlardır.

Üçüncü basamak, üniversite ve onkoloji hastaneleri, ruh ve sinir hastalıkları merkezleri gibi bazı alanlarda uzmanlaşmış kurumlar olup, özellikle uzmanlık isteyen

---

²⁰⁰ Çoban, a.g.t., s.18.

²⁰¹ Oya Özdemir, Esin Ocaktan, Recep Akdur, "Sağlık Reformu Sürecinde Türkiye ve Avrupada Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt 56, Sayı 4, 2003, s.208.

sağlık hizmetlerine ihtiyaç olduğu hallerde ikinci basamak sağlık kurumlarından sevk edilen zincirin son halkasıdır²⁰².

1.2.3. Rehabilitasyon Hizmetleri

Koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin çabalarına rağmen toplum içerisinde kalıcı fiziki ve ruhsal rahatsızlıkları bulunan kişiler olabilmektedir. Rehabilitasyon hizmetleri, hastalıklar ve kazalara dayanarak gelişen kalıcı bozukluklar veya sakatlıkların kişinin günlük hayatına etkisini önlemek veya bu etkinin hafifletilmesi ile birlikte bireyin fiziksel veya ruhsal olarak başka bireylere bağımlı olmadan yaşamına devam etmesini sağlamak amacıyla kurulan sağlık hizmetleridir²⁰³. Rehabilitasyon hizmetleri tıbbi rehabilitasyon ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri olarak iki gruba ayrılabilir.

Tıbbi Rehabilitasyon Hizmetleri; bireylerin doğuştan, geçirilen hastalıklar veya kaza neticesinde bazı organlarını kaybetmeleri halinde, hayati ihtiyaçlarını diğer insanlara daha az bağımlı bir şekilde karşılayabilmeleri için uygulanan çeşitli tıbbi hizmetlerin (protezler, işitme cihazları vb) tümüdür.

Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri; bedenlen ve ruhen oluşan sakatlıklar sebebiyle kişilerin mesleki yetkinliklerini kaybetmeleri ya da tam anlamıyla gerçekleştirememeleri, yaşanan sakatlık sebebiyle yaşadıkları çevreden soyutlanmaları halinde, toplumsal hayata uyum sağlama amacıyla uygun mesleki becerilerin geliştirilip iş sahibi olmalarını ve toplum içerisinde var olmalarına dair sunulan tüm hizmetler bu kapsamda değerlendirilir²⁰⁴.

2. KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK HİZMETLERİ

Küresel kamusal mal ve hizmetler, fayda ve zararlarının bütün toplumlar, ülkeler ve nesillere yayıldığı, tüketimde rekabetin ve dışlamanın mümkün olmadığı mal ve hizmetlerdir. Yapılan tanım incelendiğinde, günümüzde mücadele edilen küresel Covid-19 salgınının da bu kapsamda değerlendirilebileceği söylenebilir. Günümüzde

²⁰² Çelikay ve Gümüş, a.g.m., s.186.

²⁰³ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, a.g.m., s.7.

²⁰⁴ Çoban, a.g.t., s.19.

uluslararası kamusal mal özelliği taşıyan sağlık hizmetlerinin etkili bir biçimde sunumu, yarattığı dışsallıklar açısından önemlidir. Sağlık hizmetlerinde meydana gelen iki tür dışsallık sağlık malına küresellik özelliğini kazandırır. Çalışmanın bu kısmında sağlık hizmetlerinin küresellik özelliği incelenerek sağlık hizmetlerinde meydana gelen dışsallıklar açıklanacak ve sağlık hizmetlerine dair üretim teknolojileri hakkında bilgi verilecektir.

2.1.Sağlık Hizmetlerinin Küresellik Özelliği

Sağlık hizmetleri hem özel mal hem de kamusal mal niteliğindedir. Bununla beraber sağlık hizmetleri, salgın hastalıkların ülke sınırlarını aşır diğer ülkelere sıçrama riski, salgın hastalıkların yok edilmesi veya kontrolüne ilişkin faaliyetleri, sağlık hizmetlerinden dışlanamama ve tüketiminde rakip olmama özelliklerini barındırdığından dolayı da küresel bir nitelik kazanmaktadır²⁰⁵.

Sağlık hizmetlerinin küresel bir özellik taşıması, küresel olarak dışsallıkların oluşmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak uluslararası sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmaması dünyadaki bütün ülkeleri tehdit altına alan bir sonuç meydana getirmektedir. Dolayısıyla bu durum sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulmaması sebebiyle oluşan negatif dışsallıkların en aza indirilebilmesi için küresel ölçekte çözüm arayışları ve kaynak tahsisini zorunlu kılar²⁰⁶.

Sağlık hizmetlerinde yetersiz sunumdan dolayı meydana gelen negatif dışsallıklar dışında, pozitif dışsallıkları da meydana gelebilir. Bulaşıcı bir hastalığın meydana geldiği bir ülkede, gerekli tedbirlerin alınması, halkın ve dünyadaki diğer ülkelerin sağlıklı bir biçimde bilgilendirilmesi ile meydana gelen bulaşıcı hastalığın diğer ülkelere sıçraması önemli ölçüde engellenmesi mümkündür. Bu durum neticesinde sağlık hizmetlerinde pozitif dışsallıklar ortaya çıkmış olur.

Sağlık hizmetlerinde meydana gelen olumlu dışsallıklar veya yetersiz sunum nedeniyle oluşan negatif dışsallıklar haricinde, belirsizlik halinde seçim, eksik bilgi,

---

²⁰⁵ Yılmaz ve Yaraşır, a.g.m., s.10.

²⁰⁶ Meliha Ener, Esra Demircan, “Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2008, s.66.

hastalıkların risk ve taleplerinin önceden belirlenmesinin zorlukları gibi talep yönlü ve hizmet sunucularının azlığı, piyasaya girişte sınırlamalar gibi arz yönlü özelliklere sahiptir. Sağlık hizmetlerinde arzın optimal olarak gerçekleşmesini engelleyen bu özellikler ulusal açıdan meydana gelebildiği gibi küresel açıdan da meydana gelebilir. Uluslararası sağlık hizmetlerinin talep ve tercihleri, ülke içerisinde olduğu gibi ülkeler arasında da gelişmişlik düzeylerinin farklılıkları ve farklı sosyo kültürel yapıları barındırması nedeniyle farklı olabilmektedir. Oluşan tüm bu belirsizlik durumları sağlık hizmetlerinde üretim, yönetim ve finansman sorunlarını da beraberinde getirmektedir²⁰⁷.

Günümüzde de küresellik özelliği bulunan sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması, bu hizmetlerin taşıdığı dışsallık nedeni ile son derece önemlidir. 1980 yıllarına kadar direkt olarak kamu ekonomisi veya kamu ekonomisinin düzenleyici rolü ile piyasa ekonomisi tarafından sunulan sağlık hizmetleri artık bu yıllardan sonra yerini küresel kamusal özelliklerine bırakmıştır. Dışsallığın ulusal ve uluslararası boyutlardan küresel boyutlara taşınmasıyla beraber bu niteliğe sahip olan sağlık hizmetlerinin sunumunun da küresel boyut kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla ulus devletlerle birlikte devreye giren uluslararası kurumlar sağlık hizmetlerinin sunum ve finansmanında yeni arayışlar içerisine girmişlerdir²⁰⁸.

2.2.Sağlık Hizmetlerinde Küresel Kamusalılık

Bir malın kamusal mal olup olmadığının belirlenebilmesi için “tüketimde rekabet” ve “dışlanabilirlik” olmak üzere iki ölçüt kullanılır. Rekabet derecesinin yüksekliği, bir kullanıcının tüketiminin başka bir kişi için kullanım şansını etkileyebileceğini gösterirken, dışlanabilirlik ise maliyete katlanmayanların tüketimden ve faydadan mahrum edilmesi anlamına gelir. Rekabet ve dışlanabilirliğin varlığı halinde o mal özel mal olarak sınıflandırılır. Burada sunulan malların coğrafi kapsamı önem taşımaktadır. Kamusal mallar vatandaşların çıkarları için ulusal hükümet tarafından sağlanır ve malın kullanıcıları malın finansmanına katılımda bulunmak için vergilendirilir. Ancak sağlık hizmetlerinin faydaları veya zararları tek bir ulus veya bölge içerisinde sınırlı kalmadığından bu mallar dünya çapında yayılan yararlar ve

---

²⁰⁷ Ener ve Demircan, a.g.m., s.66.

²⁰⁸ Ener ve Demircan, a.g.m., s.67.

olumsuz dışsallıklar üretir. Dolayısıyla küresel kamusal mal olarak tanımlanan sağlık hizmetleri, ulusal sınırları aşan kamusal mallardır ve tüketimlerinde rekabet ve dışlamadan söz edilemez²⁰⁹. Küresel kamusal mallar sınırları aşan tüm ülkelere fayda veya zarar sağlayan mallardır.

Küresel kamusal mal tanımı incelendiğinde, dünya genelinde meydana gelen salgın hastalıklar ile mücadele edilmesi de kuşkusuz bu kapsam içerisinde değerlendirilecektir. Salgın hastalıkların yayılma hızı oldukça yüksektir bu nedenle uluslararası işbirliğini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede devletlerarası işbirliği de büyük önem kazanmaktadır²¹⁰.

Sağlık hizmetlerinin kamusal boyutunun anlaşılabilmesi için öncelikle sağlığın nasıl tanımlandığına bakmak gereklidir. Sağlık genel anlamda bireyin sadece hastalanma ve sakatlanma durumlarından ziyade zihinsel ve sosyal olarak da tam olma halidir. Bu tanımdan yola çıkılarak bakıldığında sağlık bireysel yapıdadır ve kamusal herhangi bir anlam yüklenmemiştir. Küresel kamusal mallar literatürüne bakıldığında sağlık yaydığı ulus aşırı dışsallıklar nedeni ile küresel kamusal mal olarak kabul edilmektedir. Fakat sağlık hizmetlerinin hangi ölçütler dikkate alınarak kamusal mal olarak ele alınması gerektiğine dair birçok farklı görüş vardır²¹¹.

Sağlık hizmetleri kamu ekonomisi kapsamında incelendiğinde, bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi veya kontrol edilmesi gibi faaliyetler dışlanamazlık ve rakip olmama özelliklerini taşıdığından dolayı kamusal mal niteliği taşıdığına daha önce değinilmişti. Bunun sebebi bulaşıcı hastalıkların bireyler arası geçmesi ve hastalığı taşıyan bireyin diğer tüm bireyleri risk altına sokmasıdır. Sağlıklı bir kişinin hastalığı taşıyan birinden hastalığı kapma riski, başka sağlıklı bir kişinin aynı hastalık taşıyıcı kişiden hastalık kapma riskini yok etmez (rakip olmama durumu); hastalığın yok edilerek bir birey için riskin azaltılması herkes için riskin azaltılması anlamına gelecektir (dışlanamama durumu).

---

²⁰⁹ Burcu Gediz Oral, Tuğba Arpazlı Fazlılar, "Küresel Sağlık Politikasının Aktörleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, s.252.

²¹⁰ Ferhat Günaydın, Osman Yılmaz, "Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Covid-19 ile Mücadele", *Hukuk Gündemi*, s.82.

²¹¹ Oğuz, a.g.t., s.50.

Küreselleşme ile birlikte artan modern taşıma araçlarının yaygınlaşması ve ülkeler arası ticaretin artması nedeniyle dünyadaki tüm insanlar için geçerli hale bürünmüş ve pek çok yazar tarafından da sağlık bir küresel kamusal mal olarak tanımlanmıştır.

Küreselleşme süreci hem sağlık kavramını hem de küresel kamusal mal olarak sağlığı önemli ölçüde etkileyen bir olgudur. Küreselleşme pek çok alanda küresel değişimlere neden olmasıyla beraber oluşan bulaşıcı hastalıkların yayılımını kolaylaştırmasının yanında bugüne kadar ortaya çıkmayan yeni bulaşıcı hastalıkların, çevresel tehditlerin meydana gelmesine yol açmakta ve bütün bunlar zengin fakir ayrımı yapmaksızın tüm devletleri tehdit altına almaktadır. Dolayısıyla küreselleşme ve bu sürecin sağlık üzerindeki etkileri son derece önemlidir²¹².

Sağlık hizmetlerine olan talep, sağlık hizmetleri tasnifi içerisinde bulunan hizmet çeşitleri için farklı biçimde gerçekleşir. Negatif dışsallığın yüksek olduğu koruyucu sağlık hizmetleri gibi hizmetler sağlığın kamusalını arttıran ve bununla beraber bedavacılık sorununun olduğu hizmetler olabilmektedir. Kamusalının olması nedeni ile böyle hizmetlerin karşılanıp finanse edilmesi hükümet tarafından gerçekleşmektedir. Neredeyse tümü hükümet tarafından karşılanan bu tür hizmetlerin finansmanının sağlanması, oluşabilecek negatif dışsallıkların önlenmesi, toplum içerisindeki bütün vatandaşlara ulaşabilecek biçimde geliştirilmesi önemlidir²¹³.

2.3.Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık Hizmetlerinin Üretim ve Sunumu

Bir küresel kamusal mal olarak sağlık hizmetlerinin üretim ve sunumu incelenirken, bu malın fayda ve maliyetlerinden ziyade bazı aktörlerin bu malın üretilmesine olan katkıları ile malın toplam üretim düzeyi arasındaki ilişki öne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak birinci bölümde ele alınan üretim teknolojileri sağlık hizmetlerinin küresel ortamda üretim miktarını belirleyen temel araçlardır. Toplama,

---

²¹² Arslan, a.g.t., s.52.

²¹³ Çoban, a.g.t., s.114.

ağırlıklı toplama, en iyi vuruş ve en zayıf halka teknolojisinden oluşan dört ana üretim teknolojisinin sağlık hizmetlerine etkisi aşağıda incelenmiştir²¹⁴.

2.3.1. Sağlık Hizmetlerinde Toplama Teknolojisi

Bu teknoloji türünde her bir ülke tarafından üretilen mal miktarı, bu mala ilişkin toplam üretimin ana belirleyicisi olmaktadır. Yani bu teknoloji türünde her bir ülkenin üretimi diğer bir ülke üretiminin tam bir ikamesi olmaktadır. Dolayısıyla malın bir br üretiminin marjinal etkisi bu malın hangi ülke tarafından üretildiğinden bağımsızdır. Sağlık hizmetlerinde toplama teknolojisinin kullanıldığı alanlar, toplumun hastalıklar ile ilgili eğitilmesi, hastalıkların yayılımının durdurulması, sağlıkla ilişkili risklerin değerlendirilmesi, bulaşıcı hastalıklara yakalanan kişilere tıbbi yardım desteği verilmesidir²¹⁵.

Toplumun hastalıklar ile ilgili eğitilmesi, sağlık hizmetlerinin üretilmesinde toplama teknolojisinin kullanımının tipik bir örneğidir. Toplumun hastalıklar hakkında bilgi sahibi olmasının yolu ise eğitim faaliyetleridir. Küresel alanda toplumun bilgi birikimi ise ulusal ve uluslararası kolektif eylemlerin toplamından ortaya çıkar. Yani topluma hastalıklar hakkında verilen eğitimin kimin tarafından olduğuna bakılmaksızın hastalıklarla ilgili bilinçlenmeye yönelik her türlü faaliyet sağlığın unsurlarından biri olan bilginin üretimini arttırır dolayısıyla bu da malın küresel düzeyde üretimini arttıracaktır.

Sağlık üretiminde toplama teknolojisinin kullanılmasının bir diğer örneği de hastalıkların yayılmasının engellenmesine yönelik yapılan faaliyetlerdir. Bir hastalığın yayılım hızının azaltılması, o hastalığın yayılmasının da engellemek için yapılan faaliyetlerin toplamına bağlıdır. Bunu gerçekleştirmeye dair yapılan her türlü çaba bulaşıcı hastalıkların kontrolü dolayısıyla sağlık malının üretimini arttırmaya hizmet edecektir.

Toplama teknolojisinin geçerli olduğu yerlerde ülkeler bedavacı bir tutum sergilemektedir. Herhangi bir ülke başka bir ülkenin liderliği üstlenmesini

---

²¹⁴ Arslan, a.g.t., s.71.

²¹⁵ 'Daniel G. Arce M. ve Todd Sandler, "A Conceptual Framework For Understanding Global and Transnational Goods For Health", *CMH Working Paper Series*, s.17-18.' Den aktaran Arslan, a.g.t., s.71.

beklemektedir. Ülkelerin arasındaki gelir farklılığı nedeni ile de gelişmiş ülkeler malın küresel alanda üretim finansmanını üstleneceğini düşünüp isteksiz davranabilmektedirler. Bu nedenle, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları sağlık hizmetlerinde toplama teknolojisinin geçerli olduğu yerlerde küresel üretimin desteklenmesinde ve optimalin altında gerçekleşen ulusal katkıların bir araya getirilmesinde önemli bir yere sahiptir²¹⁶.

2.3.2. Sağlık Hizmetlerinde Ağırlıklı Toplama Teknolojisi

Bu teknoloji türünde her bir ülke tarafından üretilen mal miktarı bu malın toplam üretim düzeyinin belirlenebilmesinde farklı bir ağırlığa sahiptir. Sağlık hizmetlerinde ağırlıklı toplama teknolojisinin kullanıldığı öncelikli alanlar HIV/AIDS hastalığının kontrol altına alınmasına yönelik yapılan faaliyetlerdir. Bu hastalığın küresel yayılımının kontrol altına alınmasında, hastalığın yayılmasına oranla daha fazla katkıda bulunan ülkelerin kontrol çabaları diğer ülkelere göre daha fazla önemli olmaktadır²¹⁷. Dolayısıyla bu hastalığın görüldüğü Afrika ülkelerinde hastalığın kontrol edilmesine yönelik çabalar hastalığın küresel kontrolü açısından oldukça önemli taşır.

Ağırlıklı toplama teknolojisinde ülkelerin sağlık malı üretimi farklılaşır. Bunun sebebi ülkeler arası ağırlık farklı olması ve bir ülkenin çabası ile diğer ülkelerin çabasının ikame edilememesidir. Bu teknoloji türünde üretici ülkenin faaliyetlerinin önemli bir kısmı kendisine faydalı ise ülke buna uygun olarak davranmaya çalışır. Buna karşılık Afrika kıtasında olduğu gibi en fakir ülkelerin en fazla ağırlığa sahip olması halinde, var olan yetersiz üretim sorunu daha da kötüye gitmektedir. Bu durumda her bir vaka için küresel bir müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu teknoloji türünde sağlık hizmetlerinde en büyük etkinin yaratılması için küresel olarak gelirin yeniden dağılımının sağlık hizmetlerinde toplam düzeyin belirlenmesinde en fazla ağırlığa ve marjinal etkiye sahip ülkeler lehine olması gerekir²¹⁸.

---

²¹⁶ Arslan, a.g.t., s.73.

²¹⁷ World Health Organization, *Global Public Goods For Health*, s.14.

²¹⁸ Arslan, a.g.t., s.74.

2.3.3. Sağlık Hizmetlerinde En İyi Vuruş Teknolojisi

En iyi vuruş teknolojisinde küresel kamusal malların toplam miktarı sadece en fazla üretimi gerçekleştiren ülke tarafından belirlenmektedir. Bu düzeyin altında kalan katkılar toplam üretim düzeyini etkilemeyecek kadar küçük olmaktadır. Sağlık hizmetlerinde en iyi vuruş teknolojisinin kullanımına örnek olarak bir bulaşıcı hastalığın tedavisinin bulunması verilebilir²¹⁹. Günümüzde hala mücadelenin devam ettiği Covid-19 hastalığının tedavisinde en fazla çabada bulunan ülkenin risk altında bulunan tüm ülkelerin faydalanacağı bir başarıyı yakalama ihtimali en yüksektir. Bulaşıcı hastalığa ilişkin tedavi bulunduğunda ise diğer çabalar ya hiç yarar sağlamayacak ya da çok az yararlı olacaktır.

Sağlık hizmetlerinde bu teknoloji türünün kullanıldığı alanlarda genel olarak tek bir üreticinin varlığına ihtiyaç duyulduğundan, ya yeterli kaynaklara sahip bir ülkenin araştırma ekibi ya da farklı ülkelere seçilmiş araştırmacılardan oluşan ve kaynakları da bu ülkelere sağlanan ekibin üretimi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu alanda birden fazla araştırma ekibi veya üreticilerin varlığında ise ekipler arasında eşgüdümün sağlanması gerekir. Bu üreticilerin veya araştırma ekiplerinin farklı kapasitelere sahip olması durumunda da malın üretilmesinde en elverişli olan ekibe veya ülkeye kaynak sağlanması gerekir²²⁰.

2.3.4. Sağlık Hizmetlerinde En Zayıf Halka Teknolojisi

Sağlık hizmetlerinde ne çok kullanılan bir diğer teknoloji türü de en zayıf halka teknolojisidir. Bu teknoloji türünde üretime en az katkıda bulunan ülke toplam küresel kamusal malın üretim miktarını belirlemektedir. En zayıf halka teknolojisi genellikle meydana gelen bir küresel kamusal zararın yok edilmesi veya azaltılması çabalarını düzenlemek amaçlarıyla kullanılır. Dolayısıyla bulaşıcı hastalıkların önlenmesi faaliyetleri sağlık hizmetlerinde en zayıf halka teknolojisinin kullanıldığı önemli alanlardandır²²¹.

Bulaşıcı hastalıklar ile küresel arenada mücadele konusunda istenilen sonuca ulaşılması bu konuda en az çabada bulunan ülkenin çabalarına bağlı olduğunda, bu zayıf

---

²¹⁹ Sandler, *Assessing The Optimal Provision of Public Goods: In Search of The Holy Grail*, a.g.m., s.136.

²²⁰ Arslan, a.g.t., s.75.

²²¹ World Health Organization, *Global Public Goods For Health*, s.14.

ülkenin desteklenmesi toplum için faydalıdır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde Covid-19 ile mücadelede aşılama programlarının uygulanmasına rağmen bazı gelişmekte olan ülkelerin bu konuda yetersiz kalması nedeniyle bu hastalık dünya üzerinde yayılımını devam ettirmektedir.

Sağlık hizmetlerinde bu teknoloji türünün başka bir kullanım alanı ise bulaşıcı hastalıkların gözetimi faaliyetidir. Bu hastalıkların yayılmadan önce izole edilebilmesi için olanak sağlayan önlemlerin hızlı bir şekilde alınması gözetim faaliyeti için de en zayıf halka teknolojisinin geçerli olmasıyla sağlanabilir²²².

Sağlık alanında en zayıf halka teknolojisinin uygulanmasında gelişmekte olan ülkeler için üretim düzeyinin kabul edilebilir boyutlara ulaşması ve böylece bulaşıcı hastalıklar neticesinde oluşan küresel risklerin yok edilebilmesi için uluslararası toplum için birtakım seçenekler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, gelişmiş ülkelerin bulaşıcı hastalıklar ile mücadele konusunda yetersiz kalan ülkelere aşılama faaliyetleri yürüterek, teknik ve tıbbi yardımda bulunarak sağlığın küresel olarak üretimine destek olmasıdır. Bir diğeri de bulaşıcı hastalıklar ile mücadele faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla gelişmekte olan ülkelere ulusal ve küresel kurumların desteğinin sağlanmasıdır. Küresel kuruluşlar, ulusal kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri farklı ajanlardan meydana gelen ortaklıklar gelişmekte olan ülkelere en zayıf halka teknolojisi ile gerçekleştirilen sağlık faaliyetlerini üretebilir. Fakat gelişmekte olan ülkeler için sağlık alanındaki faaliyetleri kendi başlarına üretmek amacıyla bir kapasite yaratılmadıkça, bu ülkelerin gelişmiş ülkelere ve küresel kuruluşlara bağımlılığının ortadan kalkmayacağı ve küresel sağlık sorunlarının çözülemeyeceği unutulmamalıdır²²³.

3. SAĞLIK HİZMETLERİNDE BEDAVACILIK SORUNU

Piyasa ekonomisinde arz ve talep düzeyine göre belirlenen fiyat tahsis işlevini yerine getirmektedir. Fiyatın tahsis işlevini yerine getirebilmesi için bireylerin arz ve talep miktarlarını beyan etmeleri gerekmektedir. Ancak, kamusal mallar piyasasında bireyler bedavacı yaklaşımla talep miktarlarını doğru beyan etmedikleri için fiyatlama

---

²²² Arslan, a.g.t., s.75.

²²³ Arslan, a.g.t., s.76.

da mümkün olmamaktadır. Bu noktada bedavacılık problemi, bireylerin kamusal mal ve hizmetlerden bedelsiz bir şekilde faydalanmaları olarak tanımlanabilir. Sağlık hizmetlerinde ise bedavacılık sorununun ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; sağlık hizmetlerinin tüketiminde rakip olmama ve bireylerin bu hizmetlere ilişkin gerçek tercihlerini saklaması, fiyatlandırmanın olmaması, bireylerin bu hizmetlerin tüketiminden dışlanamamasıdır.

3.1.Sağlık Hizmetlerinde Bedavacılık Sorunu ve Ortaya Çıkma Sebepleri

Sağlık hizmetlerinde bedavacılık sorunu esasında koruyucu sağlık hizmetleri ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri hastalığın henüz meydana gelmesinden önce alınan tüm tedbirler ve çabaları içermektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerinin küresel kamusal özellikleri çevreye dönük koruyucu sağlık hizmetlerinde meydana gelir. Çevreye dönük yürütülen sağlık hizmetleri bireylere yönelik yapılan sağlık hizmetlerinden oldukça farklı dışsallıklar içermektedir. Çevreye dönük sağlık hizmetlerinde ulus aşırı dışsallık söz konusudur. Örneğin aşılama programlarının yürütülmesinde bir kişinin aşılama çevresine de pozitif dışsallık sağlayacaktır.

Ancak koruyucu sağlık hizmetlerinin tüketiminde dışlanmanın mümkün olması nedeniyle tüketiciler malın finansmanı için doğrudan katkıda bulunmak yerine bu malı bedava tüketme eğiliminde olmaktadır. Negatif dışsallığın yüksek olduğu koruyucu sağlık hizmetleri gibi hizmetler sağlığın kamusal olduğunu arttıran ve bununla beraber bedavacılık sorununun olduğu hizmetler olabilmektedir. Sağlık hizmetlerinde bedavacılık sorununun ortaya çıkma sebepleri aşağıda açıklanmıştır.

3.1.1. Tüketimde Rakip Olmama ve Bireylerin Gerçek Tercihlerini Saklaması

Kişiler tüketimlerinde rekabetin bulunmadığı malların yararlarından faydalanabilirler. Bu nedenle üretimi gerçekleştirilen bu mallara ilişkin gerçek tercihlerini belirtmekten kaçınırlar. Örnek olarak bireylerin parkta çalan bir müziği

ödeme yapmamak adına beğendiklerini gizlemeleri verilebilir. Dolayısıyla bu tür malların üretimi piyasa mekanizması tarafından rasyonel bulunmayacaktır²²⁴.

Küresel kamusal mal olan sağlık hizmetlerinin, tüketiminde rekabetin olmaması durumu ise bir kişinin tüketim sonucunda eriştiği faydanın diğer bir kişinin eriştiği faydayı azaltmaması halidir. Özel mal ve hizmetlerde bu özellik net bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin tek bir ekmeği tüketen bir kişi varsa aynı ekmeği bir başka kişi tüketemez. Kamusal mallarda belli bir kapasite noktasına kadar birinin elde ettiği fayda diğer bir kişinin faydasını azaltamaz. Bu kapasite noktasından sonra ise ek olarak katılan her bireyin kamusal mal kullanımını önceki bireylerin fayda durumunu etkiler. Böyle bir durumda yapılması uygun olan şey, kapasitenin aşıldığı noktadan sonra fiyatlandırma yoluna giderek talebi düşürmek veya kapasite oranını arttırmaktır.

Sağlık hizmetlerinde ise koruyucu, tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetleri bakımından ele alındığı zaman kişilerin bu tür hizmetlere dair gösterilen taleplerde farklı olmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerine karşı talep, bedavacılık sorunu sebebiyle çoğunlukla kişiler tarafınca açıklanmaz ve kamu otoritesince sunulmak zorunda kalır. Koruyucu sağlık hizmetlerindeki pozitif dışsallık farklı hizmet türlerine oranla daha fazla olduğu için bedavacılık sorunu nedeniyle sağlık hizmetlerine olan talebin de saklanmasına sebep olmaktadır. Tedavi edici sağlık hizmetlerinde ise birey için sağlanan yararın belli olması ve oluşan sağlık kaybı nedeni ile bireyin iyi olma durumunun genel düzeyinin bozulması, tedavi edici sağlık hizmetlerine olan talebin meydana gelmesine yardımcı olmaktadır²²⁵.

3.1.2. Tüketimden Dışlanamama

Kamusal malların bir başka özelliği de bireyler tarafından bedelsiz bir şekilde üretilen kamusal malın faydasından yararlanmalarıdır. Buna kısaca dışlanamazlık adı verilir. Kişilerin bedavacı tutum sergilediği böyle bir durumda üretilen kamusal malın yararından bedelsiz olarak yararlanma olasılığının olduğunu bilmesi halinde ödeme yapmalarını beklenebilir²²⁶.

---

²²⁴ Paul J. Trogen, "Public Goods", (Ed. Donijo Robbins, "Handbook Of Public Sector Economics", America: Public Administration and Public Policy/112.), s.196.

²²⁵ Çoban, a.g.t., s.57.

²²⁶ Trogen, a.g.m., s.197.

Faydadan dışlama durumu bireyin bir malın tüketiminden bedelsiz olarak yararlanamaması halidir. Bir malın piyasa içerisinde üretimi için bu özelliğe sahip olması mecburidir. Fakat kamusal mallar bütün olarak halinde sunulduklarından herkes tarafından tüketilebildikleri için bedel ödemeyen kişiler tüketimden dışlanamaz. O zaman hiçbir birey ödeme yapmaya gönüllü olmaz bu durumda bedavacılık sorunu meydana gelir²²⁷.

Sağlık hizmetlerinde aslında kamusal mal özelliğini kazandıran dışsallık faktörü sağlık hizmetlerinin tümünde bulunmakla beraber, bazı sağlık hizmetleri için belirgin hale gelmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerinde, çevreye dönük olarak yapılan aşılama, beslenme, sağlık eğitimleri gibi pozitif dışsallığı belirgin ve fazla olan sağlık hizmetlerini içermesi, sağlık hizmetlerinin kamusalılık özelliğini güçlendirir.

Sağlık hizmetleri için tüketimde rekabet olmaması ve bireylerin bu hizmetlerin dışında kolay bir şekilde bırakılmaması tüketicilerin bu hizmetlere bedel ödemekten kaçınmalarına neden olmaktadır. Tüketicilerin ödemedi kaçınması, üreticileri mal ve hizmetleri üretme konusunda isteksizleştirmekte, çeşitli sağlık hizmetlerine de bedelsiz ulaşılabilir olunması talepte oldukça fazla bir artışa neden olabilmektedir. Sağlık hizmetlerinin kamusalılık özelliği talebi arttırırken arzı azaltan bir etkiye neden olarak piyasanın denge de kalmasını zorlaştırmaktadır²²⁸.

Sosyal faydası yüksek olmasına rağmen özel sektör tarafından çok kârlı görülmemesinden dolayı toplumsal koruyucu sağlık hizmetleri sunumunun devlet tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Koruyucu sağlık hizmetlerinde, pozitif dışsallığın fiyatlandırılması mümkün değildir ve bununla beraber ileriye dönük riskleri de kapsamaktadır. Bu hizmetlerin sunumunun gerçekleşmemesi halinde oluşabilecek maliyetler ile negatif dışsallıkların toplum tarafından gerçekçi bir biçimde tahminde bulunulamaması nedeniyle kişiler üzerinde bedavacılık dürtüleri oluşmaktadır. Oluşan bedavacılık dürtüsü özel sektörü bu alanda faaliyette bulunmaktan kaçınmaya itmekte temel sunucu konumunda olan devleti ön plana çıkarmaktadır.

---

²²⁷ Uğurlu, a.g.t, s.57.

²²⁸ Yeşim Kubar, "Teorik Açından Sağlık Ekonomisi Analizi", (Ed.Özge Uysal Şahin, Nilay Köleoğlu, "Teoride ve Uygulamada Sağlık Ekonomisi ve Politikaları Güncel Sorunlar ve Araştırmalar", Rating Academy Yayınları 2018), s.46.

3.1.3. Fiyatlandırmanın Mümkmn Olmaması

Fiyatlandırmanın mkmkn olmadığı durumlarda, bireyi sunulan mal ve hizmetin yararından dışlamanın bir yolu yoktur. Çocuk felci aşılması rneğinde olduğu gibi belirli bulaşıcı hastalıkların yayılmasını en aza indiren ulusal sağlık programı yararlarından bir kişi yi dışlamak da mkmkn değildir. Kamusal malların bazı rneklerinde dışlama mkmkn ancak maliyeti fazladır. Rneğin insanları mahalle parklarının kullanımından mahrum bırakmak oldukça maliyetlidir. Bunun iwin parkın etrafını gorsel gzeelliği kapatacak şekilde çevirmek ve orada her zaman giriş kartlarını denetleyecek veya giriş ücretinin tahsilatını gerweleştirecek birinin bulunması gereklidir²²⁹.

Fiyatlandırılabilir nitelikteki malların üretiminin piyasaya bırakılması gerektiği ifade edilir. Fakat sağlık hizmetleri talebi olağanüstü durumlar olmadığı müddetwe önceden belirlenemez özelliindedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki sağlık hizmetlerini stoklamak mkmkn olmadığından bireyler, sağlık taleplerini açıkladıklarında yeterli sağlık hizmeti bulamayabilirler. Verimli bir sağlık hizmetleri politikasının öncelikli hedefi sağlık harcama miktarından tasarruf etmekten ziyade bireylerin sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri iwin hastalıkları önlemek veya sağlık hizmetlerinde iyileştirmeler yaparak kaliteli hizmetler üretebilmektir. Bu sebeple kamusal mal olan sağlık hizmetleri toplumdaki tüm bireylere ulaşmalıdır.

Özel sağlık sektörünün öncelikli hedefi mal ve hizmet sunumlarında etkili ve verimli olmak iwin walışmak ve oluşabilecek maliyetleri minimum düzeyde tutmaktır. Özel sektörde işleyen fiyat mekanizması sebebiyle, sağlık hizmetleri yalnızca ödeme yapanlara sunulacak ödeme yapmayanların ise hizmetten dışlanması söz konusu olacaktır. Etkinliği sağlama amacına yönelik fiyatlandırma gelir dağılımının adaetli olmadığı ülkelerde bireylerin sağlık haklarında aksamaya neden olarak yaşam haklarını engelleyici nitelik taşımış olacaktır²³⁰.

---

²²⁹ Uğurlu, a.g.t., s.58.

²³⁰ wevik, Yüksel, a.g.m., s.101.

Sağlık hizmetlerinin kamu tarafından fiyatlandırılmadan sunulması durumunda bireylerin içgüdüsel olarak bedelsiz bir şekilde yararlanacaklarını bilmeleri halinde ihtiyaç duyulmasa dahi bu hizmetlerden bedava bir şekilde yararlanmak isteyeceklerdir.

3.2. Topluluk içerisinde Rasyonel Bir Davranış Olarak Bedavacılık Eğilimi

Ekonomistlere göre rasyonel insan kişisel faydasını olabilecek en üst düzeye ulaştırmaya çalışan ekonomik bir birimdir. Bu tanıma bakıldığında bedavacılık davranışlarıyla örtüştüğü söylenebilir. Buna göre kişiler elde edebilecekleri faydayı maksimum kılacak özel ve kamusal mal karmasını araştırırlar. Bireylerin kamusal mal için yapacakları her harcama özel mallara olan harcamalarda kesintiye yol açacağından, kamusal malların harcamasına katılma konusunda gönüllü olacaktır.

Bir örnek ile açıklamak gerekirse ekmek (özel mal) ve milli savunma hizmetleri (kamusal mal) ele alınsın. Bir kişi elde ettiği gelirin büyükçe bir bölümünü milli savunma hizmetleri için harcadığında ekmek için ayracağı miktarı kısmak durumunda kalır fakat milli savunmadan elde edeceği faydada bir artış meydana gelmez. Diğer ihtimal düşünüldüğünde ise birey gelirini özel mal tüketimine ayırdığında kamusal mal hizmetlerinden elde edeceği faydada bir azalma meydana gelmez. Rasyonel davranış gösteren bir bireyin ikinci seçeneği seçip bedavacı davranmak isteyeceği açıkça görülmektedir. Toplumdaki kişilerin çoğu böyle bir davranışta bulunursa kamusal mal üretiminde yetersizlik gündeme gelir²³¹.

Bireyler türlü şekillerde işbirliğinde bulunabilirler. Bu işbirlikleri finansal veya emek işbirlikleri şeklinde olabilmektedir. Bir yapının inşası için büyük bir işçi topluluğu bir araya geldiği zaman, her işçinin üzerine düşeni yapması beklenir. Böyle toplu işbirliklerinde bireyler kendi katkılarının grubun elde edeceği başarıya etkili olmayacağını düşünüp işbirliğinden kaçarsa ve bunun gibi birçok birey aynı faaliyette bulunursa başarısızlık meydana gelir. Bireylerdeki bu tür davranışlar kendileri ile birlikte içinde buldukları grubu da etkileyecektir. Kişileri birtakım işbirliklerine zorlamakla kendi istekleri doğrultusunda katılacakları işbirliklerinden elde edilen sonuçtan daha etkili bir sonuç alınmayacaktır²³².

---

²³¹ Uğurlu, a.g.t., s.59.

²³² Richard Tuck, "Free Riding", Harvard University Press, 2008, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDE BEDAVACILIK SORUNU VE DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜNÜN ROLÜ

Dünyadaki tüm ülkeler bir yılı aşkın bir süredir Covid-19 pandemisi ve yaratmış olduğu etkileri ile mücadele halindedir. İlk olarak Çin’de meydana gelen ve hızlı bir şekilde dünya ülkelerine yayılan bu salgın ulus aşırı bir hal almıştır. Küresel kamusal malların tanımına bakıldığında, Covid-19 ile mücadele süreci bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ülkeler öncelikli olarak henüz yeni tanınmaya başlanan bu küresel salgın ile ilgili DSÖ’den destek beklemektedirler. DSÖ’ye düşen görevlerin yanı sıra ülkelerinde kendi içerisinde gerçekleştirilmesi gerekli bazı sorumlulukları bulunmaktadır.

Her ülke kendi içerisinde vatandaşlarına karşı birtakım önlemler almakla birlikte diğer ülkelere karşı da sorumluluk içerisindedir. Bedavacılık sorunu burada gündeme gelmektedir. Ülkeler arasındaki bedavacılık problemi alınan önlemler düzeyinde ve mücadele kapsamında birtakım maliyetlere katlanmaktan kaçınma kısmında ortaya çıkar. Mücadele kapsamında ülkelerin kendilerince aldığı önlemler ile birlikte uluslararası işbirliği de önem taşımaktadır.

İkinci bölümde bahsedilen üretim teknolojilerinin kullanımına bu bölüm çerçevesinde bakıldığında şu şekilde açıklamalara yer vermek mümkündür. Pandemi ile mücadele kapsamında ağırlıklı toplama teknolojisinde hastalığın küresel yayılımının kontrol altına alınmasında, hastalığın yayılmasına oranla daha fazla katkıda bulunan ülkelerin kontrol çabaları diğer ülkelere göre daha fazla önemli olmaktadır. Dolayısıyla bu hastalığın fazla görüldüğü ülkelerde hastalığın kontrol edilmesine yönelik çabalar hastalığın küresel kontrolü açısından oldukça önemli taşımaktadır. En iyi vuruş teknolojisinde ise Covid-19 hastalığının tedavisinde en fazla çabada bulunan ülkenin risk altında bulunan tüm ülkelerin faydalanacağı bir başarıyı yakalama ihtimali en yüksektir. Bulaşıcı hastalığa ilişkin tedavi bulunduğunda ise diğer çabalar ya hiç yarar sağlamayacak ya da çok az yararlı olacaktır. En zayıf halka teknolojisinin mücadele kapsamında ise toplam küresel kamusal malın üretim miktarı bu üretime en az katkıda bulunan ülke tarafından belirlenmektedir. Bu teknolojisi genellikle meydana gelen bir

küresel kamusal zararın yok edilmesi veya azaltılması çabalarını düzenlemek amaçlarıyla kullanılır. Dolayısıyla Covid-19 ile mücadele kapsamında bu teknoloji türünün kullanımı da önem taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak uluslararası işbirliğinin en önemli örneği olan dünya sağlık örgütüne ilişkin açıklamalar ile birlikte Covid-19 sürecinde ülkeler ve dünya sağlık örgütünün rolüne yer verilerek pandemi ile mücadele yolları incelenecektir.

1. KÜRESEL SAĞLIK SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ

Sağlık alanında etkili bir şekilde öncülük eden ve uluslararası sağlık problemlerinin çözümüne destek veren pek çok uluslar arası kuruluş bulunmaktadır. Fakat şüphesiz bunların en önemlilerinden biri Dünya Sağlık Örgütüdür. Bu bakımdan ilk önce Dünya Sağlık Örgütüne ilişkin yapısal bilgiler ile birlikte amaç ve görevleri hakkında bilgi sahibi olunmasında fayda vardır²³³.

1.1. Dünya Sağlık Örgütünün Örgütsel Yapısı

DSÖ, 1948 yılında kurulan küresel özel bir örgüttür. 194 üye ülkesi en yetkili organ niteliğinde olan Genel Kurulda Temsil edilmekle birlikte hiçbir ülkeye ilişkin ayrıcalık ve veto hakkı bulunmamaktadır. Genel Kurul iki yılda bir toplanır ve örgütün politika, bütçe, çalışma planı ve önceliklerini belirler. Genel Kurul tarafınca seçilen Genel Müdür ve bağlı birimler DSÖ bünyesinde çalışan binlerce insanın da katkısı ile bu politikalar hayata geçirilir. Örgütün bütçesi ise ülkelere elde edilen aidatlardan ve daha çok da UNDP, UNICEF gibi uluslararası örgütler ve zengin üye ülkelere gelen bağışlardan oluşmaktadır²³⁴.

DSÖ'nün örgütsel yapısı ve ana bileşenleri kuruluş yılı olan 1948'ten beri değişmemiştir. DSÖ anayasasının 9.maddesinde örgüte ilişkin üç temel organı

---

²³³ Erdal Eke, Selin Eroymak, "Uluslararası Aktörlerin Küresel Sağlık Politikaları Üzerine Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 28, 2019, s.392.

²³⁴ Necati Dedeoğlu, "Dünya Sağlık Örgütü ve Sosyal Haklar", 2009, s.194-195.

tanımlanmıştır. Bunlar; Dünya Sağlık Asamblesi (Genel Kurul), Yönetim Kurulu ve Sekretarya (Genel Merkez, Bölge ve Ülke Ofisleri) dir.

Dünya Sağlık Asamblesi, örgütün karar almayı gerçekleştiren organıdır ve genelde yılda bir kere Mayıs ayında Cenevre’de toplanmaktadır. Asamble’ye katılan üye devletlerin delegeleri, genel olarak sağlık alanında yetkili devlet temsilcileridir. Bununla beraber büyük delegasyonlara sahip hükümetler temsilcilere ek olarak dış ilişkiler konularında yetkin delegeler de gönderebilmektedir²³⁵. Her ülkeye ait sağlık uzmanlarından oluşan üç adet delegesi bulunmaktadır.

Asamble’nin asıl görevi örgüt politikalarını belirleyebilmektir. Genel Direktör’ü atamak, örgüte ait mali politikaları denetlemek, program bütçesini inceleyerek onaylamak gibi görevleri de vardır. Yönetim kurulunca hazırlanan raporlar Asamble’de değerlendirilip daha ileri düzey çalışma veya raporlama gerektiren konularda ise bazı talimatlar verilmektedir. Asamble’nin çalışmaları yürütülürken Yönetim, Finans, Hukuki İşler, Program ve Bütçe komitesi gibi belirli sorumluluklara sahip komiteler tarafından da destek görmektedir. Kararlar “bir devlet bir oy” ilkesi benimsenerek alındığından tüm ülkelere eşit söz hakkı tanınmaktadır²³⁶.

Yönetim Kurulu, Asamble tarafından alınan kararların uygulanmasını denetlemektedir. Yönetim kurulunun ana görevi, Asamble tarafından verilen karar ve politikaları uygulamak, Asamble’ye danışmanlık yapmak ve genellikle Asamble’ye yardımcı olarak işlerini kolaylaştırmaktır. Kurul uygun bulunduğu konularda Genel Kurula önerilerde bulunabilir. Salgın ve afet durumlarında gereken önlemleri alır ya da bu yetkisini Genel Direktöre devredebilir. Kurul belli konularda ise alt komiteler oluşturma yetkisine sahiptir.

Yönetim Kurulu, Genel Kurulca seçilen ve üç yıl süre ile görev yapan üye ülkelerin sağlık konusunda uzmanlaşmış temsilcilerinden oluşur. Bunun üçte biri her yıl

---

²³⁵ Nitsan Chorev, “*The World Health Organization Between North and Souths*”, Ithaca, Cornell University Press, 2012, s.4.

²³⁶ Gülnihan Cihanoğlu Gülen, “İşlevsel Bir Bütünleşme Alanı Olarak Küresel Sağlık ve Sağlık Diplomasisi”, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.63.

değişmektedir. Önceden seçilmiş ve süresi dolan üye tekrar seçilebilmektedir. Yönetim Kurulu yılda en az iki kez toplanır²³⁷.

Sekretarya ise, örgütün teknik ve idari personellerinden oluşan, Dünya Sağlık Örgütü'ne ilişkin programları ve kampanyaları yürütmekle görevli bir organdır. Sekretarya, Yönetim Kurulunca aday gösterilen Asamble tarafından beş yıllık süre için onaylanan Genel Direktör tarafında yönetilir. Genel Direktöre ait sorumluluklar içerisinde sekretarya personelinin atanması, yıllık mali tabloların hazırlanması, önerilen program bütçelerinin hazırlanması yer almaktadır. Genellikle bütün idari kararlar Genel Direktör tarafından alınsa da, Genel Direktör idari işlemlerde bulunma yetkisini devredebilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü'nün teknik ve idari sorumluluklarını aşan sorumlulukları da vardır. Genel Direktör, katılımcı devletler, diğer örgütler, küresel kamuoyu ile beraber örgütü temsil eder ve örgüte ilişkin itibar ile saygınlığı korumakla yükümlüdür. DSÖ'nün sekretaryasında sağlıklı birlikte pek çok farklı alanlarda uzmanlar ve destek personel kurumun faaliyetlerini uygulamak, toplantılar ve raporlar hazırlamak gibi kuruluşun işleyişini sağlamak üzere görev yapmaktadır²³⁸.

1.2. Dünya Sağlık Örgütünün Görevleri

Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirtilen hedeflere ulaşabilmek adına üstlendiği görevler çok fazla sayıda olup²³⁹, bunları belli kategorilerde şöyle özetlemek mümkündür:

- Sağlık alanında yürütülen çalışmalarını ulusal ve uluslararası düzeyde yürütmek ve koordine etmek. Bu bağlamda uluslararası sağlık problemleri ile ilgili sözleşmeler, anlaşmalar ve tüzükler teklif ederek, tavsiyeler vermek bundan dolayı örgüte düşen ve amacına uygun görevleri gerçekleştirmek,
- Faaliyet alanını ilgilendiren küresel yönetim kurumları ve uzantıları ile işbirlikleri gerçekleştirmek,

---

²³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, “*Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye İle İlişkileri*”, Ankara, 1997, s.12.

²³⁸ Cihanoğlu Gülen, a.g.t., s.65.

²³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, a.g.m., s.18

- Talep eden ülkelerin sağlık alt yapılarının güçlendirilmesine destek olmak ve ülkelerin acil müdahale taleplerine cevap vermek.

- Sağlık alanında standartlar geliştirmek ve uygulanmasını sağlamak Bu bağlamda teşhis yöntemlerini gerekli olduğu ölçüde standartlaştırmak, sağlık alanında çeşitli bilgiler edinerek, tavsiyeler ve yardımlarda bulunmak, Yiyeceklere, biyolojik, farmasötik vb ürünlere dair global normlar geliştirerek bunların kabulünü teşvik etmek ve sağlık alanında aydınlatılmış bir toplum oluşmasına destek olmak gibi faaliyetler

- Sağlık alanında araştırma alt yapısını ve uygulama birliğini geliştirmek, bu çerçevede sağlık ile ilgili araştırmalara teşvikte bulunarak öncülük etmek, tıp doktoru ve yardımcı personellerin öğretim yetiştirme şartlarının iyileştirilmesine destek vermek, Gerektiği durumlarda diğer ihtisas kuruluşlarıyla işbirliğinde bulunarak kamusal sağlık, hastane hizmetleri ile sosyal güvenlik de dâhil koruyucu ve tedavi edici tıbbi bakıma dair yönetsel ve sosyal teknikleri inceleyerek tanıtmak şeklinde sayılabilir.

1.3.Dünya Sağlık Örgütünün Finansman Yapısı

DSÖ'nün finansmanı iki ana koldan gerçekleşir. Bunlardan ilki, ülkelerin “*üyelik aidatları*”, diğeri ise üye devletler ile birlikte diğer ortaklardan elde edilen “*gönüllü katkılar*”dır.

Üyelik Aidatları (Değerlendirilen Katkılar); DSÖ'ye üye 196 ülkenin her yıl ödemek zorunda oldukları bir kaynaktır. Üyelik aidatları ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası üzerinden belirlenmektedir. Her üye devletin ödeyeceği miktar ülkenin zenginliğine ve nüfusuna göre hesaplanır. Her iki yılda bir Dünya Sağlık Asamblesi tarafından onaylanır.

Üyelik aidatları örgüt için önemli bir finansman kaynağı olup, aidatlar öngörülebilir finansman sağlayarak kaynakların program bütçe ile uyumlu hale getirilmesine izin vermektedir. Ayrıca, dar bir bağışçı tabanına olan bağımlılıktan kurtarmaktadır. Hatırlanacağı gibi Covid 19 pandemisi sürecinde DSÖ'nün önemli bir finansörü olan ABD diğer üye ülkelerin gerekli finansman desteğini sağlamadıkları yönünde eleştiriler getirerek sağladığı destek miktarını azaltma tehdidinde bulunmuştur. Üyelik aidatları böylesi tehditler altında çalışmasını engellemesi açısından önemlidir.

Değerlendirilen katkılar program bütçesinin genel bir yüzdesi olarak azalmıştır ve birkaç yıl boyunca organizasyon finansmanının %20'sinden daha azını oluşturmuştur²⁴⁰.

Gönüllü Katkılar; üye devletlerin değerlendirilen katkılara ek olarak ve diğer ortakların yaptığı katkıları ifade eder. Son yıllarda gönüllü katkılar örgüt finansmanının dörtte üçünü, yaklaşık %70'den fazlasını, oluşturmaktadır. Toplam finansman kaynağı içinde gönüllü katkıların payının bu derece yüksek olması DSÖ'yü yönetsel anlamda bağışçılara bağımlı kıldığı ve işlevselliğinin zayıf kalmasına neden olduğu söylenebilir. Gönüllü katkılar, DSÖ'nün bu fonları nasıl harcayacağına karar verirken sahip olduğu esneklik derecesine göre kategorize edilmektedir.

- *Temel Gönüllü Katkılar*: tamamen koşulsuz, esnek yapıdadır. Yani Dünya Sağlık Örgütü bu fonları örgütün programatik yapısını çalışmasını finanse etmek için nasıl kullanması gerektiği konusunda tam takdir yetkisine sahiptir. Bunlar tüm gönüllü katkıların %3,9'unu temsil etmektedir.

- *Tematik ve Stratejik Katılım Fonları*: bu fonlar kısmen esnek olarak nitelendirilir. Katkıda bulunanların raporlama ve hesap verilebilirlik gereksinimlerini karşılamayı amaçlarken, tahsillerinde de belirli bir derece esneklik sağlar. Bu fonlar, katkıda bulunanların önceliklerini yerine getirirken DSÖ'nün sonuçlara daha güçlü odaklanmasını teşvik etmeye yardımcı olarak daha etkili ve verimli tahsilli finansman sağlar. Bunlar, tüm gönüllü katkıların % 6'sını temsil etmektedir.

- *Belirtilen Gönüllü Katkılar*; tüm gönüllü katkıların % 90,1'ini temsil etmektedir. Belirli program alanlarına veya coğrafi konumlara sıkı sıkıya bağıdırlar ve belirli bir zaman dilimi içerisinde harcanmaları gerekmektedir²⁴¹.

Esnek fonlar, DSÖ yatırımlarının stratejik bir rol oynamasına izin verdiği için DSÖ'nün finansman modelinin önemli bir bileşenini temsil etmektedir. Bu fonlar, değerlendirilen katkıları, temel gönüllü katkı hesabı finansmanını, program destek maliyetlerini ve gönüllü katkıları içerir.

DSÖ'nün üye devletlerden tahsil ettiği yıllık üye aidatları tamamen esnektir. Fakat bu katkılar örgütün dünya halk sağlığı koruyucusu olarak faaliyet göstermesini ve

---

²⁴⁰ World Health Organization, <https://www.who.int/about/funding/assessed-contributions>, Erişim Tarihi 09.11.2021

²⁴¹ <https://www.who.int/about/funding>, (Erişim Tarihi 09.11.2021)

çalışmalarını gerçekleştirmesini sağlama noktasında yeterli değildir. DSÖ'nün işlevselliği, üye devletlerden ve ortaklardan alınan ek katkılara (gönüllü finansmana) bağlıdır. DSÖ'nün sağlık ile ilgili Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini karşılamasını sağlayan esnek gönüllü katkılar oldukça önemlidir²⁴².

2. COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE BEDAVACILIK SORUNU

İnsanlık, tarih boyunca geniş coğrafyaları etkisi altına alan ve birçok kişinin ölümüne sebebiyet veren çok sayıda salgına maruz kalmıştır. Tarihte pek çok hastalık yaşanmasına karşın hepsi salgın olarak kabul edilmemiştir. Bir hastalığın salgın olarak nitelendirilebilmesi için yeni bir virüsle meydana gelip insanlar arasında yayılması ve DSÖ tarafından pandemi olarak nitelendirilmesi gerekmektedir²⁴³. Covid-19 bu şekilde gerçekleşen salgın bir hastalıktır. Birçok etkisinin olması ile beraber ülkeler arasında bedavacılık sorununa da neden olmuştur. İkinci bölümde sağlık hizmetlerinde bedavacılık sorunun ortaya çıkma sebeplerinden bahsedilmiştir. Bu çerçevede pandemiye meydana gelebilecek bedavacılık sorunlarının da bazı nedenleri olmaktadır. Pandemi ile mücadele kapsamında hiçbir vatandaşın elde edilecek faydadan mahrum bırakılmayacak olması bedavacılık sorununun temelini oluşturmaktadır. Covid-19 ile mücadele kapsamı küresel bir nitelik taşıdığından birçok ülke hastalığın tedavisinde fiyatlandırma yoluna gitmemektedir. DSÖ'nün destekleri kapsamında da bu durum ülkeler üzerinde bedavacılık olgusunu güçlendirici etkiye neden olmaktadır. Tüm bunlardan önce ilk olarak Covid-19 ilişkin bilgiler verilerek ülkelerin mücadele önlemleri incelenmelidir.

---

²⁴² <https://www.who.int/about/funding/flexible-funding>, (Erişim Tarihi 09.11.2021)

²⁴³ Zeynep Köse, "Covid-19'un Küresel Ekonomiye Etkileri", (Ed. Erdal Şen, Duygu Hıdıroğlu, Osman Yılmaz, "Covid-19 Pandemisinde Yönetim ve Ekonomi", Gazi Kitabevi: Ankara), s.43.

2.1. COVID-19 Pandemisinin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı

Dünya yayılımı hızlı bir şekilde devam eden, milyonlarca insanı etki altına alan yeni koronavirus hastalığı ilk 1 Aralık 2019 tarihinde Çin-Wuhan eyaletinde deniz ürünleri ve canlı hayvan satışının gerçekleştiği bir pazarda ortaya çıkmıştır. Hastalığın bu pazarda çalışan dört kişi ve aynı zaman aralığında onlar ile etkileşimde bulunan bireylere bulaşarak tüm dünyaya yayıldığı düşünülmektedir. DSÖ başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus İngilizce Corona-Virus-Disease (Korona Virüs Hastalığı)'in kısaltmasının ilk harfleri ve bu hastalık ile ilk olarak 2019 yılında karşılaşılmışından dolayı kısaca Covid-19 şeklinde adlandırmıştır²⁴⁴.

Sars-Cov ve Mers-Cov gibi koronavirus grubundan olan Covid-19 virüsü ölümcül riskleri olan zarflı bir RNA virüsüdür. İnsandan insana kolay bir şekilde bulaşan bu hastalık, hasta kişilerce öksürme ve hapsirme şeklinde ortama yayılan damlacıkların solunum yolu ile vücuda girmesi ile bulaşmaktadır. İnsanların beraber yaşadığı alanlarda özellikle hastaların solunum parçacıkları veya Covid-19 bulaşan yüzeylere temas ettikten sonra eller yıkanmadan ağız, yüz, göz, buruna sürülmesi şeklinde de virüs hızlıca bulaşabilmektedir.

Çin'in Wuhan eyaletinde başlayan, pek çok ülkede görülen, dünya nüfusunun %90'ndan fazlasını doğrudan ve dolaylı bir biçimde etkileyen Covid-19 pandemisi dünyanın bir numaralı gündem maddesi olmuştur. Bunun ana sebebi ise dünyada insanların sürekli olarak etkileşim halinde olması ve sınırların kalktığı küreselleşen dünyada daha önce karşılaşılmayan bu duruma nasıl tepki verileceğinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır²⁴⁵.

Covid-19 hastalığının kişiden kişiye hızlı bir şekilde yayılımı negatif dışsallıklara neden olmaktadır. Hastalığa yakalanan bir kişinin bunu fark edene kadar birçok insana bu hastalığı yayma durumu öncelikle vatandaşlar olmak üzere ülkeler açısından da pandemi ile mücadele kapsamında negatif dışsallığın örneğini oluşturmaktadır.

---

²⁴⁴ Ali Savaş Altunç, Hüseyin Yılmaz, "Covid-19'un Türkiye ve Dünya Ekonomisine Etkisi", (Ed. Mahir Özhan, Mehmet Dağ, "Covid-19 Salgınunun Sosyoekonomik Etkileri", Gazi Kitapevi: Ankara), s.1.

²⁴⁵ Altunç, Yılmaz, a.g.m, s.2.

Dünya genelinde şu ana kadar milyonlarca kişiye Covid-19 tanısı konmuş ve pek çok kişinin ölümüne sebep olmuştur. Tablo 6’da Aralık 2021 tarihinde Dünya genelinde en çok vaka görülen ilk 10 ülke’nin Covid-19 bilgileri yer almaktadır.

Tablo 6. Fazla Vaka Sayısı olan 10 Ülke

Sıra	Vaka Sayısı	Ülke	Ölüm Sayısı	Vaka/Ölüm Oranı
1	49.921.422	ABD	797.348	% 1,60
2	34.697.860	Hindistan	475.636	% 1,37
3	22.177.059	Brezilya	616.457	% 2,78
4	10.881.189	İngiltere	146.896	% 1,35
5	9.871.229	Rusya	284.909	% 2,89
6	9.042.281	Türkiye	79.113	% 0,87
7	8.362.843	Fransa	126.335	% 1,51
8	6.154.813	İran	130.722	% 2,12
9	5.516.627	Almanya	99.773	% 1,81
10	5.358.455	Arjantin	116.771	% 2,18

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi
(<https://corona.cbddo.gov.tr/Home/DeathConfirmedRatio>) Erişim Tarihi 06.12.2021.

Tablo 6 incelendiğinde en fazla vakanın ve ölümün görüldüğü ülkenin ABD, vaka/ölüm oranının en fazla olan ülkenin ise Rusya olduğu görülmektedir. Vaka/ölüm oranının yüksek olmasında yaşlı nüfus, sağlık hizmetlerindeki kalite, sağlık personelinin sayısı, solunum cihazı, yoğun bakım yatak sayısı gibi birçok değişken rol oynamaktadır. Ayrıca belirtmelidir ki vaka sayıları yapılan testler ile orantılı olarak artmakta veya azalmaktadır. Bununla birlikte bazı ülkelerde yeterli düzeyde test yapılamadığından veya ölümlere net olarak teşhis koyulamadığından dünya genelinde ölüm ve vaka sayıları net bir şekilde bilinmemektedir.

Covid-19 salgını yarattığı ulus aşırı etkiler ve sahip olduğu birtakım özellikler sebebi ile küresel kamusal mal şeklinde nitelendirilebilir. Salgının küresel kamusal mal

olarak sahip olduğu özelliklerden ilki, herhangi bir devletin pandemi ile mücadele kapsamında bir kamu malından yararlanması diğer devletlerin yararlanmasını engelleyememesi, ikinci olarak ise hiçbir devletin mücadele kapsamında elde edilen faydadan mahrum bırakılmaması yani dışlanamamasıdır. Covid-19 gibi küresel niteliğe sahip olan bulaşıcı hastalıkların yayılım hızının durdurulabilmesi için ülkeler arasında sosyal bir uyum ve işbirliği gereklidir²⁴⁶.

Böyle salgınlarda ulusal ve küresel düzeyde etkin hareket edilmesi önemlidir. Bu şekilde oluşacak problemin karmaşık yapısını çözmek ve buna dair etkili alternatif politikalar uygulayabilmek için bilim insanlarının analizlerinden, epidemiyolojiye kadar uzmanlıkları değerlendirmek gereklidir. Uluslararası salgına ilişkin bilgi elde etme, elde edilen bilgileri ölçülü bir biçimde değerlendirme, bilgilerin şeffaflık ve paylaşılabiliğine özel bir çaba gösterilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çaba krize dair etkili bir mücadelede vazgeçilmez unsurlardır²⁴⁷.

2.2. COVID-19 Pandemisi ile Mücadelede Bedavacılık Eğilimleri

Çalışmanın önceki bölümlerinde kamusal mallarda bedavacılık sorunu, kamusal malın sunumunda toplumdaki bireylerin kamusal mal finansmanına katılıp katılmadığına bakılmadan, kamusal mal tüketiminden dışlanmadığının bilince olan bireyin de kamusal mala dair gerçek tercihini açıklamayarak bedel ödemediği de kamusal mal tüketimine devam edebilme güdüsü şeklinde açıklanmıştı. Bedavacılık problemi bireyler arasında olabildiği gibi ülkeler arasında da görülebilmektedir.

Covid-19 ile mücadele küresel kamusal mal niteliği taşımaktadır. Kamu ekonomisinde ulusal veya yerel kamusal mallar için kullanılan bedavacılık problemi küresel kamusal mallar için de geçerlidir²⁴⁸. Dolayısıyla bu mücadele kapsamında da ülkeler arasında bedavacılık problemi görülebilmektedir. Mücadele kapsamında ülkeler arasında bedavacılık problemi bazı noktalarda meydana gelmektedir.

---

²⁴⁶ Dürdane Küçükaycan, "The Global And National Struggle With The Covid-19 Pandemic As A Global Public Goods" *International European Conference On Interdisciplinary Scientific Researches-III*, Ed.Güllü Karanfil, Mehmet Emin Kalgı, Moldova, 2021, s.688.

²⁴⁷ İbrahim Arslan, Soner Karagül, "Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Mayıs 2020, s.8.

²⁴⁸ Cihan Yüksel, "Kamu Ekonomisi ve Çevre Sorunları". (http://www.cihanyuksel.org/kitap_bolumu_2013_1.pdf), s.179.

Bunlar ilk olarak “önlemler düzeyinde” kendini gösterir. Bu durumda ülkelerin salgına ilişkin kapanma politikaları uygulaması veya uygulamaması bedavacılık sorununun oluşmasına neden olabilmektedir. İkinci olarak “maliyete katlanmama” durumudur. Maliyete katlanmama durumunda vurgulanan, ülkelerin aşılama maliyetlerine katlanmaması veya aşı geliştirme maliyetlerine katlanmaktan kaçınılmasıdır. Üçüncü olarak ise “DSÖ’nün salgınla mücadeleye ilişkin maliyetlere katlanmama ve elde edilen faydalardan yararlanma” durumunda ortaya çıkmaktadır. Burada ülkelerin küresel salgın halinde DSÖ’nün çalışmalarından mahrum bırakılması mümkün değildir. Elde edilen fayda tüm ülkeleri kapsar niteliktedir. Elde edilecek faydadan mahrum bırakılmayacağına farkında olan bazı ülkeler maliyete katlanma konusunda çekimser davranabilmektedir. Bu duruma örnek olarak ABD tarafından salgın ile mücadelenin başladığı dönemde Dünya Sağlık Örgütü için yapılan desteğin geri çekileceğinin açıklanması verilebilir. Ülke 29 Mayıs 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü ile olan ilişkilerini sonlandırma kararını açıklamıştır²⁴⁹. Ancak DSÖ ile olan bağlar koparılsa dahi mücadelenin küresel niteliğinden dolayı elde edilecek faydalardan bu ülkeyi dışlamak mümkün olmayacaktır. Ülkelerin bedavacılık probleminin geliştiği bu noktalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenecektir.

3. COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE DSÖ’NÜN ROLÜ VE ETKİSİ

Covid-19 salgını Aralık 2019’da Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Çin’in Dünya Sağlık Örgütü’ne bildirim sebebi bilinmeyen vakaların birikmesi üzerine 31 Aralık 2019 tarihinde yapılmıştır. Bunun üzerine DSÖ yaptığı risk değerlendirmesi sonucunda, Çin’in Wuhan kentinde bir dizi pnömoni vakası olduğunu ve ölüm gerçekleşmediğini 4 Ocak 2020 tarihinde üye ülkelere duyurmuştur²⁵⁰. Ancak bu tarihte seyahat kısıtlamasına yönelik önlemlerin alınmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Salgının ülkeler arası ilerlemesi nedeniyle 11 Mart 2020 tarihinde “pandemi” olarak

---

²⁴⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-cekilme-karari-dunya-saglik-orgutunu-nasil-etkileyecek/1904470>, Erişim Tarihi 26.02.2022

²⁵⁰ World Health Organisation, WHO. (2020). Emergencies preparedness, response. Pneumonia of unknown cause - China. Erişim: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactivetimeline>, Erişim tarihi: 20.11.2021.

nitelendirilmiştir²⁵¹. Salgının pandemi olarak ilan edilmesinden sonra ülkelerin Dünya Sağlık Örgütü'nden salgının yönetimi ile ilgili beklentileri yükselmiştir. Bu süreçte DSÖ salgınla mücadele kapsamında ülkeler ile birlikte etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Salgın süreci yakından takip edilmiş, DSÖ Genel Direktörü tarafından sıklıkla kamuyu bilgilendirmek amacıyla basın toplantıları düzenlenmiştir. DSÖ'nün ana sayfasında salgına ilişkin raporlar ve bilgiler yayınlanarak salgın sürecinde şeffaf bir tutum izlenmeye çalışılmıştır.

3.1. Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Yolları

Covid-19 pandemisi ile mücadelenin küresel kamusal mal niteliği taşıdığından çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmişti. Her ülke mücadele kapsamında farklı bir yola başvurmuştur. Bunlardan ilki toplumsal bağışıklık kazandırma uygulamalarıdır. Bir diğeri ilaç geliştirme çalışmalarıdır. Son olarak birtakım yasaklamalar ve kontrollerle hastalığın yayılma hızı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Toplumsal Bağışıklık Kazandırma

Covid-19 pandemisi ile mücadele yollarından ilki toplumsal bağışıklık kazandırmaya yönelik uygulamalardır. Toplumsal bağışıklık toplum tarafından "sürü bağışıklığı" veya "nüfus bağışıklığı" şeklinde bilinir. Sürü bağışıklığı bir ülkenin salgın hastalıklar ile mücadele kapsamında önlem almayı bırakması anlamına gelmektedir.

Toplumsal bağışıklığın kazanılmasının iki yolu vardır. Birinci yol bahsedildiği gibi doğal yollarla direnç geliştirmektedir. İkinci yol ise toplumdaki aşılama oranının hızlandırılması durumudur.

3.1.1.1. Doğal Yolla Bağışıklık Kazandırma: Önlem Almama

Nüfus bağışıklığı şeklinde de bilinen sürü bağışıklığı nüfusun yüksek bir kısmının hastalığa karşı bağışık olduğu ve bağışıklık neticesinde de hastalığın insandan insana yayılımının mümkün olmadığı durumlarda ortaya çıkar²⁵². Nüfusun büyük bir kısmının bir hastalığa karşı bağışıklık kazanması halidir. Toplumda yeterli sayıda bireyin virüs, bakteri gibi hastalıklara karşı dirençli olması, virüsün zararlı ve ölümcül

---

²⁵¹ Turan Buzgan, Öner Güner, "Dünya Sağlık Örgütü'nün Pandemilerdeki Etkinliği ve Post-Pandemik Dönemdeki Geleceği", (Ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut, "*Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*", Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2020), s.141-142.

²⁵² https://apic.org/monthly_alerts/herd-immunity/, (erişim tarihi 13.12.2021)

olma durumundan çıkmasını ifade eder²⁵³. Toplumsal bağışıklık durumunun elde edilebilmesi için toplumdaki her bireyin bağışıklık kazanmış olmasına gerek yoktur. Toplumsal bağışıklığın oluşması halinde nüfusun çoğunluğu bir bütün olarak korumaya sahip olmuş olur. Bunun sebebi ise genellikle yüksek riskli vaka sayılarının daha az olmasıdır. Bu şekilde toplumdaki enfeksiyon oranı düşerek hastalık etkisini kaybetmeye başlar. Toplumsal bağışıklık, bebekler, bağışıklık sistemi zayıf olanlar ve tek başına direnç gösteremeyen risk altındaki popülasyonu korumaktadır.

Toplumsal bağışıklığı daha çok salgın hastalıklara karşı ülke hükümetinin herhangi bir önlem almaya gerek duymayıp salgını olağan akışına bırakması şeklinde tanımlamak mümkündür. Covid-19 salgınının ortaya çıkmasından beri toplumsal bağışıklık uygulamasını sürdüren belirgin iki ülke örneği vardır. Bunlar İsveç ve İngiltere ülkeleridir. Bu iki ülke tarafından neden olan negatif dışsallığın yayılmasının engellenmesine yönelik bir girişimde bulunmaması bedavacı yaklaşımlara örnek teşkil eder. Ülkelerin uluslararası uçuşlarının kapatılmayıp, ülke içerisine yapılan girişlerin engellenmesi halinde dışsallığın uluslararası yayılımını önleme maliyetine katlanmak istememe yönündeki bir girişim bedavacı yaklaşıma örnek oluşturmaktadır. Ülkelerin kendi içerisinde uyguladıkları toplumsal bağışıklık politikaları şu şekilde açıklanabilir.

İngiltere; ilk vaka 31 Ocakta ilk ölüm ise 6 Mart 2020'de kayıtlara geçmiştir. Ülke diğer birçok ülkenin aksine uçuşlarını durdurmamış, 12 Martta vaka temas takibini bırakarak test yapılmasını sadece hastanede olup belirti gösterenlerle sınırlandırmıştır. Ülkede okullar kapatılmayıp, restoranlar ve barlar müşterilerini ağırlamaya devam etti. Tüm bu süre zarfında İngiltere sürü bağışıklığı stratejini izleyerek hastalıktan korunma beklentisini göstermiş oldu. Süreç devam ederken yapılan araştırmalar ülkede doğal yollar ile sürü bağışıklığının oluşmayacağı göstermiştir. Araştırma ekibinde bulunan Helen Ward sonuçlar için Covid-19 hastalığına yönelik toplumsal bağışıklığı doğal bağışıklık yolu ile elde edilme beklentisini büyük bir meydan okuma şeklinde yorumlamıştır²⁵⁴. Dünya Sağlık Örgütü ise yaptığı açıklamalarla İngiltere'nin sürü bağışıklığı yolunda izlediği politikayı eleştirmiştir.

---

²⁵³ <https://www.hurriyet.com.tr/aile/galeri-suru-bagisikligi-nedir-suru-bagisikliginin-koronaviruse-etkisi-41783169/2>, (erişim tarihi 15.12.2021)

²⁵⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/ingiltere-ve-isvecin-kovid-19-salginıyla-mucadelede-suru-bagisikligi-stratejileri-basarisiz-oldu/2106887>, (erişim tarihi 15.12.2021)

2020 Mart ayının ortalarına kadar sürü bağışıklığı stratejisi benimsenmiş ama bilim camiasının bu stratejinin neden olacağı ağır bedele dair uyarıları sonucunda Boris Johnson hükümeti mücadele yönteminde değişiklik yaparak sıkı önlemler ve kısıtlamalar uygulamaya başlamıştır. Sokağa çıkma kısıtlamaları, okulların, kafe, bar ve restoranların geçici olarak kapatılması, maske zorunluluğunun uygulamaya geçirilmesi gibi önlemler ile salgının yarattığı ağır tahribat yumuşatılmaya çalışılmıştır.

İsveç; ilk Covid vakası 31 Mart 2020'de görülmüştür. Pek çok ülkede Covid-19 vakası ortaya çıktıktan sonra önlemler ve kısıtlamalar uygulamaya koyulurken İsveç bu şekilde bir strateji izlememiştir. İsveç hükümeti vatandaşlarına bazı tavsiyelerde bulunarak bu tavsiyelere uymalarını beklemiştir. Bu tavsiyelerin içeriği ise zorunlu haller dışında ülke dışına seyahat etmeme, evde kalma, hijyen kurallarına uyum sağlama, sosyal mesafeye dikkat etme, 70 yaş ve üstü akrabaları ziyaret etmeme gibi kuralları içermektedir.

Salgının başlangıcında diğer ülkelere göre sıkı karantina politikaları uygulanmamış, hastalığın doğal yollarla bulaşarak toplumsal bağışıklığın kazanılması hedeflenmiştir. Hükümete bu stratejiden vazgeçmesi için pek çok uyarı gelmesine rağmen ölenlerin yarısının bakımevinde kalan yaşlılar olduğunu ve bir yıl içerisinde ölüm oranlarının diğer ülkeler ile aynı olacağı savunulmuştur²⁵⁵. Dünya Sağlık Örgütü İsveç'in sürü bağışıklığı stratejisini tehlikeli bir hesap şeklinde değerlendirmiştir.

Salgının ilk zamanlarında kurulan ve İsveç hükümetinin Covid-19 stratejisini inceleyen Korona Komisyonu'nda sürü bağışıklığı ile ilgili raporda, ülkede uygulanan bu stratejinin başarısız olduğu ifade edilmiştir²⁵⁶. Salgım sürecinde özellikle yaşlı nüfusun korunamadığı vurgulanmıştır.

3.1.1.2. Aşılama Çalışmaları

Toplumsal bağışıklık, bir nüfusun aşılama ile bağışık olduğu ya da önceki enfeksiyon yolu ile bağışıklık kazandığında meydana gelen bulaşıcı bir hastalığa karşı dolaylı koruma şeklinde tanımlanabilir. Dünya Sağlık Örgütü çok fazla ölüme ve

²⁵⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52767844>, (erişim tarihi 15.12.2021)

²⁵⁶ <https://www.indyurk.com/node/286616/d%C3%BCnya/i%CC%87sve%C3%A7-s%C3%BCr%C3%BC-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1k%C4%B1%C4%9F%C4%B1-raporunu-a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z-olduk>, (erişim tarihi 15.12.2021)

vakalara sebep olacağından, bulaşıcı bir hastalığın nüfusun herhangi bir kesime yayılmasına izin vererek değil aşılama yolu ile toplumsal bağışıklığın elde edilmesini desteklemektedir. Covid-19 hastalığına karşı da toplumsal bağışıklık en iyi aşılama ile sağlanabilir. Covid-19'a karşı güvenli bir şekilde sürü bağışıklığı elde etmek için nüfusun önemli bir kısmının aşılınması gerekir ve bu da tüm nüfusta yayılabilen toplam virüs miktarını azaltır.

Toplumsal bağışıklık durumuna ulaşabilmek için bağışık olması gereken kişilerin yüzdesi her hastalığa göre değişiklik göstermektedir. Örneğin kızamığa karşı sürü bağışıklığı nüfusun %95'inin aşılınması ile elde edilir. Kalan %5'lik kısım ise kızamık aşısı olanlar arasında yayılmayacak olması ile korunacaktır²⁵⁷. Bilim insanları arasında tam bir fikir birliği olmasa da Covid-19 hastalığında toplumsal bağışıklığın elde edilebilmesi için nüfusun %70'inin aşı olması gerekmektedir²⁵⁸.

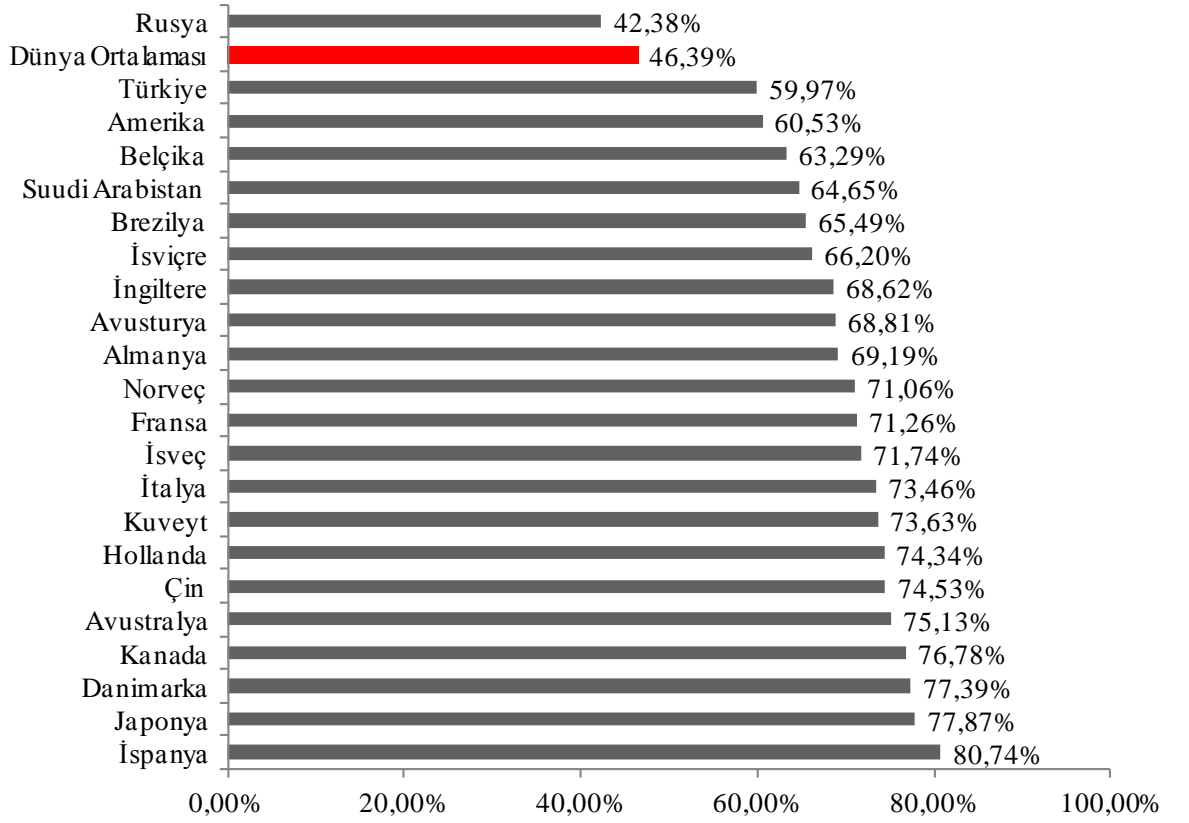
Covid-19 ile mücadele kapsamında toplumsal bağışıklığın kazanılması için geliştirilen birçok aşı Dünyada yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından acil kullanım onayı verilen en yaygın aşular, Almanya tarafından geliştirilen Biontech, Çin tarafından geliştirilen Sinovac ve Rusya tarafından geliştirilen Sputnik-V aşısıdır. Toplumsal bağışıklığın kazanılması yolunda Dünyada en çok aşılama yapan ülkeler ve genel Dünya ortalaması 17 Aralık 2021 itibari ile Şekil 3'te verilmiştir.

---

²⁵⁷ https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19?gclid=Cj0KCQjw7pKFBhDUARIsAFUoMDY9A1Jvpnh1s8BQ-B0gR6S7Idejuzq5Sm15qWNnJHta-KcaAidvLKoaAkKpEALw_wcB, (erişim tarihi 15.12.2021)

²⁵⁸ <https://tr.euronews.com/2021/02/18/covid-19-da-suru-bag-s-kl-g-nedir-nas-l-ulas-l-r-ve-varyantlar-bag-s-kl-g-etkiler-mi>, (erişim tarihi 15.12.2021)

Şekil 3: Aşılama Oranı En Yüksek Ülkeler

Kaynak: Our World In Data, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, erişim tarihi 17.12.2021

Şekil 3'te Dünyada en çok aşılama yapan 22 ülkenin aşılama oranları düşükten yükseğe doğru verilmiştir. Şekle göre Rusya kendi aşısını geliştirip Dünya ticaretini sağladığı halde aşılama oranı olarak Dünya ortalamasının altında kalmıştır. Dünya ortalamasının oldukça yüksekinde olan ve tüm ülkelere oranla en yüksek aşılama ise İspanya sahiptir. Aşılama hızının yüksekliği sayesinde düşük riskli ülkeler arasında yerini almıştır.

3.1.2. Ar-Ge Çalışmaları: İlaç Geliştirme

2 yıldır tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını toplum sağlığına fiziksel ve psikolojik olarak ciddi zararlar vermiştir. Solunum yolu ile bulaşan Covid-19 küresel hastalığı dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Oldukça bulaşıcı olan bu hastalık ile karşı

karşıya kalındığında tedaviye yönelik spesifik ilaçların bulunamaması sebebi ile anti Covid-19 ilaçlarının araştırılması ve geliştirilmesi durumu acil bir hale gelmiştir²⁵⁹. Salgının ilk dönemlerinde henüz etkili bir aşının geliştirilememesi bilim insanlarını Covid-19 tedavisinde bir ilaç arayışına yöneltmiştir. Bu arayışta sıtma hastalığının tedavisinde kullanılan ilaçların kullanılması etkili ve uygun görülmüştür. Daha sonra aşılamanın hızlanması ile birlikte kullanılan ilaçlar ile beraber aşılama koordineli bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır.

Covid-19 pandemisinin hızla dünyaya yayılmaya başlamasıyla birlikte aynı hızla aşı ve ilaç çalışmaları başlamıştır. Önce aşılar geliştirilip kullanılmaya başlandı. Salgın için hala etkili bir ilacın geliştirilmemesinin yanı sıra Covid-19 ile mücadele kapsamında ilaç geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları da başlamıştır. İlaçlar yüksek katma değere sahip bilgiye dayalı teknoloji ürünleridir. Teknik anlamda aşı da ilaç kategorisinde yer alır ancak aralarındaki temel fark aşının koruyucu olması ilacın ise tedavi edici nitelikte olmasıdır. İlaç geliştirme süreci birbirine bağlı pek çok evrede çalışmaların yapıldığı, sonuca ulaşılması ise yıllar süren bir süreçtir. Belirtilmelidir ki ilaç Ar-Ge'sini diğer sektörlerden ayıran en önemli özellik, klinik araştırma sürecinin insan katılımlı olmasıdır.

Salgın hastalıklar karşısında yeni bir ilacın geliştirilmesi Dünya'da önemli ölçüde özel sektörün öz kaynakları ile gerçekleştirdiği ticari bir ekonomik faaliyettir. Bir ilacı geliştirmenin maliyeti bugün 2 Milyar ABD doları civarında olabilmektedir²⁶⁰. İlaç ve aşılar geliştirilirken izlenen bazı aşamalar vardır. Bu aşamalar;

Faz 1 Aşaması; aşı ve ilaç güvenliğini değerlendirmek, bağışıklık tepkisini oluşturduğunu doğrulamak ve doğru sayıda doz belirlemek için az sayıda gönüllüye yer verilen aşamadır. Genelde bu aşamada aşı ve ilaçlar genç, sağlık bireyler üzerinde test edilir.

Faz 2 Aşaması; aşı ve ilaçların daha sonra bağışıklık tepkisini oluşturma yeteneğini daha fazla değerlendirmek için birkaç yüz gönüllüye verilir. Bu aşamada katılanlar aşı ve ilaçların hedeflediği gruplarla aynı özelliklere sahip kişilerdir. İlaç ve aşıyı kullanmayan grup kullanan gruptaki değişikliklerin aşı ve ilaca mı atfedildiğini

²⁵⁹ <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.00365/full>, erişim tarihi 17.12.2021.

²⁶⁰ <https://sarkac.org/2020/12/ilac-asi-gelistirme-asamalari/>, erişim tarihi 19.12.2021

veya tesadüfen mi gerçekleştiğini belirleyebilmek için genellikle bir karşılaşma grubu olarak deneylere dâhil edilir. Buna plasebo denir.

Faz 3 Aşaması; geliştirilen aşı ve ilaçlar daha sonra binlerce gönüllüye ve aşı ve ilaç almayan ancak plasebo alan benzer bir grup insana verilir. Bu sayede geliştirilen aşı ve ilacın bulaşıcı hastalığa karşı etkili olup olmadığı daha büyük bir grupla test edilmiş olur. Aşı ve ilaçların performansının birden fazla farklı nüfus üzerinde etkili olduğunu doğrulamak için çoğu zaman bu deneyler farklı ülkeler veya ülkenin farklı bölgelerinde yürütülür²⁶¹.

Faz 4 Aşaması; oluşturulan ürün ilaç şeklinde kullanılmaya başladıktan sonraki aşamadır. Buna genellikle pazarlama sonrası izleme (postmarketing surveillance) çalışmaları denir. Bu tür çalışmalar genelde binlerce gönüllü ile gerçekleştirilir ve uzun yıllar sürebilir. Bu aşamanın asıl hedefi, uzun süreli güvenilirlik verilerinin toplanmasıdır. Son aşama olan Faz 4 aşamasında ilaç piyasaya sürülür ve ilacın yan etkileri takip edilir²⁶².

Günümüzde Covid-19 salgınının hafiflememiş aksine değişen varyantlar ile birlikte tedavi seçenekleri de hala sınırlı bir halde olduğu görülmektedir. Ancak bu durumu değiştirecek bazı çalışmalar mevcuttur. İlaç firması Merck ve Pfizer tarafından üzerinde çalışılan ilaçların hastalığın tedavi sürecinde oldukça etkili olması beklenmektedir.

Pfizer ilaç firmasının üzerinde çalıştığı Covid-19 hapı hakkında yetkililer, enfekte olduktan 3 gün içerisinde bu ilacı kullanan yüksek riskli yetişkinlerin hastaneye yatış ve ölüm oranlarının %89 oranında azaldığını öne sürmüştür. İlacı kullanan hastalardan hiçbirinin 1 ay içerisinde ölümü gerçekleşmemiş ve sadece %1 den azı hastaneye kaldırılmıştır. Plasebo grubundaki hastalarınsa %7 si hayatını kaybetti, %7 oranında da hastaneye kaldırıldı.

Merck ilaç firmasının ise yetişkinler üzerinde hafif ve orta şiddetteki Covid-19 enfeksiyonunu tedavi edebilmek için geliştirdiği ilaç kullanım onayı beklemektedir. İlaç

---

²⁶¹ <https://evrimagaci.org/faz-1-faz-2-faz-3-klinik-deneyler-nedir-ve-neden-onemlidir-9630>, erişim tarihi 19.12.2021

²⁶² <https://www.medikalakademi.com.tr/covid-19-pandemisinde-lac-gelistirme-calismalari/>, erişim tarihi 20.12.2021

Birleşik Krallıkta onaylanmıştır. Geliştirilen bu ilaç hastaneye yatış ve ölüm oranlarında %50 azalma sağlıyor. İlacı alan hastalarda bir ay içerisinde %7,3 oranında hastaneye yatış veya ölüm gerçekleşmiştir²⁶³. Plasebo grubunda ise bu oran %14,1 oranındadır.

3.1.3. Yasaklama ve Kontroller (Regülasyonlar)

İktisadi anlamda regülasyon; belli bir faaliyetle ilgili kuralların belirlenmesi ve bu kurallarla ilgili uyum gösterilmesiyle birlikte kanunların uygulanmasına rehberlik edilmesi, yasakların ihlali konusunda şikayetlerin incelenmesi, oluşabilecek ciddi zararların engellenmesi amacıyla geçici tedbirler uygulanması, bilgi akışının sağlanması, nakdi cezaların uygulanması, kanunun ilişkili sektörde regülasyonunun nasıl uygulanacağını açıklayan faaliyetleri içermektedir²⁶⁴. Covid-19 pandemisi kapsamında ülkelerin gerek sağlık gerekse ekonomik anlamda mücadele edebilmesi için birtakım iç ve dış önlemler alınması gerekmektedir. Tüm bu alınan önlemler, getirilen yasaklama ve kontroller ile bu süreçte devletin düzenleyici rolünün azalmadığı aksine arttığını göstermektedir²⁶⁵.

Pandemi ile mücadelede alınan iç ve dış tedbirler ülkelerin egemenlik sorumluluğu çerçevesinde kendi içerisinde vatandaşlarına karşı dışarıda ise diğer ülkelere karşı sorumluluğunun bir sonucudur. Salgının dünyaya yeni yayılmaya başladığı 2020 yılında birçok ülke hareketliliği azaltmak için sınırlarını dış uçuşlara kapatma kararı almıştır. Ayrıca her ülke kendi içerisinde salgının yayılımını azaltmak adına ülke içi kısıtlamalara başvurmuştur.

Ülkeler mücadele çerçevesinde, sağlık ile ilgili olarak bireylerin hijyen kurallarına uyması, maske kullanımı gibi kişilerin kendi uygulamaları gereken standart önlemlerin yanında ekonomik ve sosyal yaşamı da ilgilendiren önlemler almaya çalışmıştır. Ancak uygulanan önlemler ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Kimi ülkeler istihdam alanında alınan tedbirler ile ön planda olurken kimi ülkeler de sosyal

²⁶³ <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/halit-yerebakan/2021/11/20/kovid-19u-tedavi-edecek-ilaclar-yolda>, erişim tarihi 19.12.2021

²⁶⁴ Burcu Güvenek, "Devletin Regülasyonlar Yoluyla Piyasalara Müdahalesi ve Türkiye Enerji Piyasaları", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s.50.

²⁶⁵ Neslişah Başaran Lotz, "Covid-19, Kapitalizm ve Devlet'in Düzenleyici Rolü" *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Özel Sayı, Kasım 2021, s.119.

hayatı sınırlayıcı ve çok sayıda test yapma gibi hastalığın yayılımını engelleyici önlemler ile ön plana çıkmıştır²⁶⁶.

Covid-19 ile mücadele kapsamında getirdiği bir takım regülasyonlar sayesinde oldukça başarılı bir tutum izleyen ülkelerin başında Güney Kore gelmektedir. Güney Kore sağlık sektöründe yaptığı yatırımlar ve uyguladığı cezalar, vatandaşları bilgilendirmek amacı ile kullandığı güçlü teknolojik imlanlar ve verilen psikolojik destekler ile oldukça başarılı olmuştur. Kanada’da ise ekonomi alanında işsiz kalan bireylerin zararlarını gidermek ve güçlü bir istihdam bütçesi ayırma şeklindeki politikalarla sosyal devlet şeklinde hareket ederek ekonominin hükümetin kriz yönetme aşamasında önemli ölçüde vazgeçilmez olduğunu kanıtlamıştır. İran hükümetinin salgının önemini yeterince idrak edememesi ve regülasyonlar anlamında geç kalınması nedeniyle de ilk zamanlarda hızla artan vefat sayıları da dikkate alındığında başarısız bir devlet yapılanması modeli sergilediği söylenebilir²⁶⁷.

3.2. Covid-19 Pandemisinde Akçal Denkleştirme Sorunu

Covid-19 pandemisi ile mücadelede ülkelere birtakım görevler düşmekle birlikte, küresel bir tehdit oluşturmasından dolayı Dünya Sağlık Örgütü de mücadele kapsamında sorumluluk sahibidir. Çalışmanın bu kısmında pandemi ile mücadele konusu, mücadelenin üretimi, mücadelenin gerektirdiği üretim faaliyetlerinin finansmanı ve mücadelenin verilmiş yöntemleri incelenecektir. Ancak mücadelenin üretimindeki temel sorun olan “ Akçal Denkleştirme ” ile karşı karşıya kalınmaktadır. Pandemi ile mücadelede ülkelerin ve DSÖ’ nün nerede ve ne ölçüde rol oynaması gerektiği konusunda, ülkelerin, uluslararası yapılanmaların vb. görev ve finansman paylaşımı çatışmaları olabilmektedir.

Akçal denkleştirme (Mali Tevzin) sorunu, aslında devlet, il, belediye gibi kamu tüzel kişileri arasında bir yandan hizmetler ve hizmetler ile ilişkili giderlerin, diğer taraftan da bu hizmetlerin giderlerini karşılayan gelirlerin paylaşımını açıklayan bir

---

²⁶⁶ Eren Alper Yılmaz, “Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu”, *Turkish Studies – Social Sciences*, 2020, s.2225.

²⁶⁷ Yılmaz, “Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu”, a.g.m., s.2230.

terimdir²⁶⁸. Mali Tevzin kavramı ilk olarak 1. Dünya savaşından sonraki yıllarda Albert Hansel'in bu konu ile ilgili bir eserinde kullanılarak maliye literatürüne giriş yapmıştır. 1923 senesinde de vergilerin hükümet ve diğer kamu idareleri arasında bölüşümüne ait olan bir kanun “ Mali Tevzin Kanunu” olarak adlandırılmıştır. Mali Tevzin, hem hizmetler ve hizmetlerin gerektirdiği giderler hem de bu hizmetlerin giderlerini karşılayan gelirlerin bölüşümünü ifade ettiğinden oldukça geniş bir kavramdır²⁶⁹.

Ülke içerisinde çoğunlukla merkezi devlet bölünemez nitelikteki tam kamusal malları sunarken, bölge idareleri de yarı kamusal mal ile özel malları sunar. Ancak bir hizmetin etkisinin yayılım alanını belirlemek oldukça güçtür. Sunulan her mal ve hizmetin dolaylı etkileri söz konusu olabilmektedir. Örneğin tedavi ve eğitim hizmetlerinde bu açıktır. Eğitim hizmetlerinde toplum verimi ve kültürü artırma faydası tüm topluma dış kazanç şeklinde yayılmaktadır. Bunlara karşılık bazı hizmetlerde ise yayılma etkisi sınırlıdır. Yayılma alanı genişledikçe hizmet mahalli düzeyden merkezi düzeye taşınmaktadır. Bazı hizmetlerin ise mahalli düzeye bölünmesi imkânsızdır. Çünkü etki alanları ulusal sınırlara varmaktadır²⁷⁰. Sağlık hizmetleri bu türden hizmetlerin içerisinde yer almaktadır.

Ancak bir ülke içerisinde asıl problem Covid-19 ile mücadele kapsamında alınacak olan önlemlerin ve finansman paylaşımının Merkezi Yönetim tarafından mı ya da Yerel Yönetim tarafından mı sürdürüleceğidir. Burada Akçıl Denkleştirme sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Öncelikle ülkelerde mücadele kapsamında merkezi ve yerel yönetimlerin rolü ve etkinliğini incelemek faydalı olacaktır.

Covid-19 Salgını Sürecinde Merkezi Yönetimlerin Rolü; Covid-19 ile mücadele çerçevesinde ülkeler pek çok tedbiri hayat geçirmiştir. Tablo 7'de ülkelerde Covid-19 ile mücadelede merkezi hükümetlerce yönetilen çabalara yer verilmiştir²⁷¹.

---

²⁶⁸ Tekin, a.g.m., s.119.

²⁶⁹ Mehmet Akif Özer, “Yerel Yönetim Merkezi Yönetim İlişkilerinde Gelir Bölüşümü Sorunu ve Türkiye'deki Son Durumun Değerlendirilmesi”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 481, 2015, s.538.

²⁷⁰ Tekin, a.g.m., s.126.

²⁷¹ Muhammed Yunus Bilgili, “Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler ve Koronavirüs (COVID-19) Salgını”, *Turkish Studies*, s.226.

Tablo 7. Seçilen Ülkelerde Covid-19 İle Mücadele Çerçevesinde Merkezi Yönetimlerin Rolü

Ülke	Covid-19 İle Mücadele Kapsamındaki Çalışmalar
İtalya	Başbakan Guiseppe Conte tarafından 21 Mart 2020 tarihinde zorunlu olmayan bütün üretim faaliyetlerine ara verildiği ve Sağlık Bakanlığınca tüm açık hava etkinliklerinin durdurularak, park, bahçe ziyaretlerinin yasaklandığı açıklanmıştır. İç İşleri ve Dış İşleri Bakanlıkları, çeşitli ülkelere 3 Milyon maske ve 300 mekanik ventilatör temin edildiğini açıklamıştır ²⁷² .
Fransa	Ülkeye gelen dış vakaların tespiti ve temas yoluyla hastalığın yayılımının önlenmesi amacıyla sürveyans sistemi geliştirilmiştir. 14 Mart 2020 tarihinde açık olması zorunlu olan işletmeler dışındaki işletmelerin kapatılması kararı alınmış ve tüm işletmelerin Mart-Mayıs ayları arasındaki sosyal güvenlik primlerini ve vergi ödemelerini ertelemelerine izin verilmiştir ²⁷³ .
Çin	Salgının çıkış noktası olan Wuhan şehrine giriş ve çıkış trafiği askıya alınmış ve Hubei eyaletinde bazı trafik kontrol önlemleri oluşturulmuştur ²⁷⁴ . Covid-19 teşhisi konulan kişiler hastanelerde tedaviye alınmış ve hızla artan vakaların tedavi ve izolasyonu için iki yeni hastane inşa edilmiştir. Hubei eyaletine birçok sağlık çalışanı gönderilerek, okul tiyatro gibi sosyal hareketliliği fazla olan alanlar kapatılmış ve maskesiz dışarı çıkmayı yasaklayan bir süreç başlatılmıştır.
Amerika Birleşik Devletleri	Salgının başında izlediği rahat politikalar ile gündeme gelmiştir. Bu politikalar aslında, kamusal sağlık hizmetlerinin federal devlet, eyalet yönetimi ve yerel yönetimlerce paylaşılmasından oluşmaktadır ²⁷⁵ . Federal hükümetçe, kamusal sağlığın aciliyeti çerçevesinde birtakım hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için kullanılacak fonların temini ile birlikte, Covid-19 testleri, ilaç ve aşıların geliştirilebilmesi için adımlar atılmıştır. Yine sosyal mesafe kurallarının uygulama alanı bulabilmesi için okulların kapatılması, sokağa çıkma yasakları gibi bazı tedbirlerin bazı eyaletlerde uygulama şansı bulmuştur ²⁷⁶ .

²⁷² Giuseppe Di Lorenzo, Rossella Di Trollo, “Coronavirus Disease (COVID-19) in Italy: Analysis of Risk Factors and Proposed Remedial Measures “, Nisan 2020, s.2-3.

²⁷³ <https://www.proskauer.com/alert/the-french-govemment-response-to-the-covid-19-highlights-of-measures-taken>, Erişim tarihi 21.12.2021

²⁷⁴ Qianying Lin, Shi Zhao, Daozhou Gao, Yijun Lou, Shu Yang, Salihu S. Musa, Maggie H. Wang, Yongli Cai, Weiming Wang, Lin Yang, Daihai He, “A conceptual model for the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in Wuhan, China with individual reaction and governmental action “, *International Journal of Infectious Diseases* 93, 2020, s.211.

²⁷⁵ Rebecca L. Haffajee, Michelle M. Mello, “Thinking Globally, Acting Locally — The U.S. Response to Covid-19” *The New England Journal of Medicine*, 2020, s.1

²⁷⁶ Lawrence O. Gostin, James G. Hodge, Lindsay F. Wiley, “Presidential Powers and Response to COVID-19”, *JAMA*, 2020, s.1547.

Güney Kore	Hükümet enfekte olmuş kişilerin tespiti ve izolasyonu için çok sayıda test kitinin geliştirilmesi ve üretilmesini sağlamıştır. Ayrıca enfekte olmuş vakaların ve gerçekleşen ölümler ile ilgili kişilerin hareketlerini şeffaf bir biçimde vatandaşları ile paylaşmıştır ²⁷⁷ .
İspanya	Covid-19'un sebep olduğu sağlık krizinin yönetimi için 14 Mart 2020 tarihinde olağanüstü hal ilan edilmiştir. Merkezi yönetim tarafından, sağlık sistemi finansmanı ve işletmelerin korunması için destek paketleri açıklanmıştır ²⁷⁸ .
Yeni Zelanda	Merkezi yönetim tarafından 21 Mart 2020 tarihinde toplantıların sınırlandırılması ve sosyal mesafenin artırılmasına yönelik tedbirler açıklanmıştır. 25 Mart 2020 tarihinde bütün okulların ve açık olması zorunlu işletmeler dışındaki işletmelerin kapatılması ve seyahat kısıtlamalarını da kapsayan ulusal acil durum ilan edilmiştir. Merkezi yönetim Covid-19 hastalığını azaltmak yerine sınırların kontrol edilmesi, ülkeye dış gelişlerde karantina uygulaması, enfekte olmuş kişilerin hızlıca tespiti ve vatandaşların sürekli bilgilendirilmesine dayanan bir politika izlemiştir ²⁷⁹ .
Almanya	Hükümet salgın ile mücadele çerçevesinde başarılı olabilmek için pek çok çaba içerisinde girmiştir. Salgının yayılmasını durdurmak için ikiden fazla kişinin bir araya gelmesi yasaklanarak okullar ve zorunlu olmayan işyerleri kapatılmıştır. Salgın mücadelede ekonomiye destek olunması amacıyla 750 Milyar Avro tutarında destek paketi açıklanmıştır ²⁸⁰ .
Türkiye	Merkezi yönetimin bu alanda attığı ilk adım 10 Ocak 2020'de Sağlık Bakanlığınca Koronavirüs Bilim Kurulu'nun oluşturulmasıdır. Ülkede ilk vakanın görülmesinden itibaren tüm okullara ara verilmiş, toplu etkinlikler ertelenmiştir. 3. Seviye yoğun bakım ünitesi olan tüm hastaneler pandemi hastanesi olarak ilan edilmiştir. Ülkeye yurt dışı gelişlerde karantina uygulaması başlatılmıştır. Salgın yayılımının engellenmesi için belirli bir dönem sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Covid-19 ile enfekte olan kişilerin tedavileri hastanelerde ücretsiz bir şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Kaynak: Bilgili, a.g.m., s.226-227.

²⁷⁷ M. Jae Moon, "Fighting COVID-19 with Agility, Transparency, and Participation: Wicked Policy Problems and New Governance Challenges", *Public Administration Review*, s.654.

²⁷⁸ Helena Legido-Quigle, José Tomás Mateos-García, Vanesa Regulez Campos, Montserrat Gea-Sánchez, Carles Muntaner, Martin McKee, "The resilience of the Spanish health system against the COVID-19 pandemic", *The Lancet*, s.252.

²⁷⁹ Michael G Baker, Amanda Kvalsvig, Ayesha J Verrall, Lucy Telfar-Bamard, Nick Wilson, "New Zealand's Elimination Strategy For The COVID-19 Pandemic And What Is Required To Make It Work", *The New Zealand Medical Journal*, s.11.

²⁸⁰ Amrita Narlikar, "The Good, the Bad, and the Ugly: Germany's Response to the COVID-19 Pandemic", ORF Special Report 108, May 2020, Observer Research Foundation, s.3.

Tablo 7 incelendiğinde, ülkelerde merkezi hükümet tarafından Covid-19 ile mücadele kapsamında, seyahat kısıtlamaları, sağlık sisteminin etkinliğinin artırılması, mali ve ekonomik önlem paketlerinin uygulanması, okul ve çeşitli toplantı alanlarının kullanımının yasaklanması, karantina uygulamaları, halkın bilinçlendirilmesi gibi pek çok faaliyet gerçekleştirilmiştir.

Covid-19 Salgını Sürecinde Yerel Yönetimlerin Rolü; salgın ile mücadele çerçevesinde merkezi yönetimler kadar yerel yönetimler tarafından da vatandaşlara çeşitli hizmetler sunulmuştur. Günümüz sürecinde yerel yönetimlerin kentleştiği hesaba katıldığında bu idarelerin de kentsel alanda etkili olmaya çalıştığı söylenebilir. Bu kapsamda Tablo 8’de ülkelerin seçilmiş yerel yönetim birimlerinin salgın ile mücadele kapsamında kentsel alanda çalışmalarına yer verilmiştir²⁸¹.

Tablo 8. Seçilen Ülkelerde Covid-19 İle Mücadele Çerçevesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Yerel Yönetim Birimi/Kent	Covid-19 İle Mücadele Kapsamındaki Çalışmalar
Milano (İtalya)	Belediye tarafından ihtiyaç sahibi kişilere yardımda bulunmak ve kent faaliyetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, toplum bağışlarına açık fon oluşturulacağı duyurulmuştur. Oluşturulan fon kapsamında ilk günden 800.000 Avro toplanmıştır. Topluma maske dağıtılması ile birlikte, belediye kapsamındaki boş binalar evsizler vb. grupların izolasyonu için hazır hale getirilmiştir ²⁸² .
Wenzhou (Çin)	Belediye tarafından salgının yayılmasını engellemek için acil durum tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerin içerisinde; bireysel hareketliliğin kontrolü, trafiğin düzenlenmesi, günlük dezenfekte işlemleri, sosyal hareketliliğin fazla olduğu ortamlara girişlerde vücut ısısının kontrolü, Hubei eyaletinden gelenlerin 14 gün karantinaya alınması, bir evden sadece bir kişinin günlük ihtiyaçların karşılanması için dışarı çıkış izni verilmesi şeklindedir ²⁸³ .
Bilbao (İspanya)	Bilbao belediye başkanı 13 Mart 2020 tarihinde acil durum planını devreye sokmuştur. Bu plan kapsamında telefon ve çevrimiçi kanallar aracılığı ile toplum bireyelerine hizmet sağlanması, toplu taşıma sisteminin düzenlenmesi, özel temizlik ve sanitasyon hizmetleri sunumu, belediye piyasalarının yeterli

²⁸¹ Bilgili, a.g.m., s.228.

²⁸² Bilgili, a.g.m., s.228.

²⁸³ Fanghua Gong, Yong Xiong, Jian Xiao, Li Lin, Xiaodong Liu, Dezhong Wang, Xiaokun Li, “China’s local governments are combating COVID-19 with unprecedented responses from a Wenzhou governance perspective”, 2020, *Frontiers in Medicine*, s.3.

	hale getirilmesi, vergi ile ücretlerin son ödeme tarihlerinin ertelenmesini içermektedir ²⁸⁴ .
Lizbon (Portekiz)	Lizbon Belediyesi tarafından, belediye bünyesindeki müze, galeri, kütüphane, tiyatrolar kapatılmış ve bütün spor müsabakaları ertelenmiştir. Eğitim hizmetlerine ilişkin geziler ve belediyenin bu amaç ile sunacağı ulaşım hizmetleri iptal edilmiştir ²⁸⁵ .
Rio De Janeiro (Brezilya)	Belediye Başkanı tarafından 13 Mart 2020 tarihinde Covid-19 yayılımını kontrol altına alacak tedbirleri açıklanmıştır. Bu tedbirler içerisinde; tüm kültürel etkinlikleri ertelenmesi, ulaşım ihtiyaçlarının karşılanmasında kalabalıklaşmanın önüne geçilmesi için sanayi sektörü (sabah 6), ticaret sektörü (sabah 8), hizmet sektörü (sabah 10) şeklinde işe başlama saatlerinde değişiklik yapılması kararı alınmıştır ²⁸⁶ .
Tokyo (Japonya)	Büyükşehir Yönetimi, enfekte olan kişilerin sayısı, durumu ve özelliklerini belirten bir veritabanı oluşturarak halkı bilgilendirmiştir. Bu veritabanı kapsamında, enfekte kişilerin bilgileri ile birlikte metro kullanan ve çağrı merkezlerine yapılan sorgu sayıları gibi bilgilerini de içermektedir. Ayrıca kamu çalışanları ve özel sektör çalışanları uzaktan çalışmaya teşvik edilmiş ve büyük etkinlikler ertelenerek okullar dahil pek çok kamu kurumu kapatılmıştır ²⁸⁷ .
New York (Amerika Birleşik Devletleri)	Yerel yönetimler tarafından, halkın yararlanması için, el yıkama, bakım hizmetleri, sık sorulan sorular, bilgi formlarından oluşan broşürler üretilmiştir ²⁸⁸ .
Atina (Yunanistan)	Belediye tarafından Covid-19 ile mücadele çerçevesinde devamlı bilgi akışı sağlamak ve salgının yayılımını engelleyecek önlemleri duyurabilmek için sekiz dili kapsayan bir radyo istasyonu oluşturulmuştur. Sokakların, kaldırımların, yürüyüş yollarının, meydanların, hastanelerin sürekli olarak dezenfekte edilmesini sağlamıştır ²⁸⁹ .
Ankara (Türkiye)	Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından umreden dönen vatandaşların izole olduğu yurtlara yaşam destek malzemeleri gönderilmesi, 65 yaş ve üstü kişilerin ulaşımdan ücretsiz yararlanmasının geçici olarak kaldırılması, sağlık çalışanlarının ulaşımdan ücretsiz yararlanması, ulaşım araçlarında dezenfekte işlemlerinin yapılması, otobüs terminallerine giriş ve çıkışlarda termal kameralar yerleştirilmesi gibi çeşitli önlemler alınmıştır.

Kaynak: Bilgili, a.g.m., ss.228-229.

Yerel yönetimlerce sunulan hizmetler tablo 8’de incelendiğinde, bu hizmetlerin daha çok yerel halka yönelik hizmetler (ulaşım, gıda ve barınma, bilgilendirme vb.)

²⁸⁴ OECD, *Cities policy responses*, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126769-yen45847kf&t1e=Coronavirus-COVID-19-Cities-Policy-Responses, Erişim tarihi 24.12.2021, s.76-77.

²⁸⁵ OECD, a.g.m., s.82.

²⁸⁶ OECD, a.g.m., s.87.

²⁸⁷ OECD, a.g.m., s.88.

²⁸⁸ OECD, a.g.m., s.85.

²⁸⁹ OECD, a.g.m., s.76.

olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Covid-19 ile mücadele kapsamında yerel yönetimlerin merkezi yönetimler kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

3.2.1. Mücadelede Hizmet Alanının Belirlenmesi

Çalışmanın temelini oluşturan Covid-19 pandemisi ile mücadele konusunda asıl incelenmesi gereken, mücadelenin ülkelerin kendi içerisinde merkezi yönetim- yerel yönetim tarafından mı yoksa uluslararası bir kurum olan Dünya Sağlık rgt tarafından mı retileneğidir. Aşağıda yer alan başlıklar altında hizmet alanının belirlenmesinde ülkelerin ve DSÖ'nün rolü ve etkinliğinin ne olması gerektiği konusunda açıklamalara yer verilmiştir.

3.2.1.1. lke Bazında Mücadele (Hâkimiyet Alanı Yaklaşımı)

Ulusal ve küresel düzeyde salgın hastalıklar ile mücadele oldukça önemlidir. Her lke kendi hkimiyet alanı içerisinde kamusal mal üretimini gerçekleştirir. Hâkimiyet alanını aşan salgın hastalıkların oluşması gibi durumlarda uluslararası yapılar devreye girmektedir. Bu anlamda salgın hastalıklar ile mücadele yalnızca insan hayatını korumakla yetinmeyen aynı zamanda da ulusal ekonomilerdeki çökmeyi de engelleyen bir küresel kamusal maldır.

Ülkelerin kendi içerisinde merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından alınan bazı tedbirler ile Covid-19 ile mücadele edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin bu süreçteki değerlendirmesi yapıldığında şunlar söylenebilir;

Merkezi Yönetimler; Covid-19 salgını ile mücadele sürecinde merkezi yönetimlerin rolü ülke vatandaşlarına eşit ve aynı standartlarda sağlık hizmetlerinin sunulması açısından önemlidir. Sağlık hizmetleri sunumunun yerel yönetimlere bırakılması halinde, her yerel yönetim imkanları dahilinde hizmeti sunacaktır. Kaynak yetersizliği olan yerel yönetim birimleri ise hizmet sunma konusunda eksik kalacaktır. Böyle bir durumda yerel yönetim birimlerinin sınırında yaşayan bireylerin sunulan sağlık hizmetlerinden faydalanamaması, bireysel ve kamu sağlığı açısından tehdit edici

bir sonuç doğuracaktır. Covid-19 salgın döneminde sağlık hizmeti sunumunun merkezi yönetimlere bırakılması, idarenin tarafsızlığını temin edecektir. Ayrıca Covid-19 ile mücadelede yararlanılan ilaç, tıbbi malzeme, koruyucu ekipmanların toplu bir şekilde alınması veya üretilmesi maliyeti arttıracaktır. Merkezi yönetimlerce sunulan sağlık hizmetleri, ölçek ekonomilerden faydalanılarak düşük maliyetli sunum da gerçekleştirilebilecektir. Merkezi yönetimlerin sağlık hizmetlerini sunumunda elde edilen başka bir avantaj ise, merkezi yönetim bünyesinde olan kurum ve kuruluşların daha kolay bir şekilde denetlenebilir olmasıdır. Mücadelede yaşanacak herhangi bir aksaklığın oluşması halinde sorumluların tespiti kolaylaşacaktır²⁹⁰.

Yerel Yönetimler; Covid-19 salgını ile mücadelede sağlık hizmetlerinin sunumunda, merkezi yönetimler kadar yerel yönetimlerin de etkili olmasının birtakım avantajları söz konusudur. Yerel yönetimlerce yerel ihtiyaçlara ilişkin hizmetlerin sunumu en önemli unsurlardan biridir. Yerel yönetimler tarafından, belirli bir bölge için ihtiyaç duyulan su, kanalizasyon, katı atıklara dair hizmetler merkezi yönetimlere oranla daha hızlı sunulabilmektedir. Ayrıca salgınla mücadele çerçevesinde yerel yönetimlerin yerel kaynakları hızlı bir şekilde harekete geçirebilmesi, yerelde yaşanan olumsuzlukları (işgücü piyasalarının aksaması gibi) ortadan kaldırmak için kolaylıklar sunmaktadır²⁹¹.

Covid-19 salgın sürecinde yerel yönetimler, sunulması gereken hizmetleri merkezi yönetimlere oranla daha hızlı bir şekilde yerine getirebilir. Örnek olarak, toplumda evsiz, dar gelirli veya engelli bireylere yönelik yapılan barınma beslenme ve temizlik ihtiyaçlarının yerel yönetimlerce karşılanması verilebilir. Salgın ile mücadele çerçevesinde toplumun tümünü alakadar eden hizmetlerin merkezi yönetim, belirli bir bölgeyi ilgilendiren hizmetlerinse yerel yönetimlerce sunumu etkinlik ve verimlilik sağlayacaktır. Yine mücadele kapsamında merkezi yönetimlerce sunulması düşünülen bazı hizmetlerin, yerel yönetimlere devredilmesi hizmet sunumunun hızlanmasında etkili olacaktır²⁹².

---

²⁹⁰ Bilgili, a.g.m., s.230.

²⁹¹ United Nations Capiyal Development Fund, “Covid-19 Emergency Response Local Government Finances Guidance Note for Immediate Action”,4.Baskı, Mayıs 2020,s.10.

²⁹² Bilgili,a.g.m., s.230.

3.2.1.1.1. Küresel Kamusal Mal Üretiminde Hâkimiyet Alanı Yaklaşımı

Ulusal devletler pandeminin yayılması ve ölüm oranlarındaki artış ile birlikte ekonomiler arasındaki istikrarı da korumaya çalışmaktadır. Fakat tüm ülkeler pandemi ile mücadele kapsamında elde edilen faydadan yararlanmalarına rağmen yaşanan bazı finansman problemleri nedeniyle küresel kamusal mal üretme konusunda isteksiz davranabilmektedirler. Küresel kamusal mallar için arz ve talebin belirlenmesi konusunda güçlük yaşanması, kamusal sınırlarının tekrar açıklanmasını gerekli kılmıştır. Günümüzde “kamu” kavramı, kamu maliyesinde kabul gören devletin hakimiyet alanı şeklinde algılanmamaktadır. Kamu kavramı, atmosferin örnek olarak gösterilebileceği gibi doğal ortaklıklar, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu çevre ile özel alanlar harici tüm faktörlerin bir araya gelmesi şeklinde tanımlanmakta ve böylece kamusal mal kavramının içerisinde küresellik olgusu da katılmaktadır²⁹³.

Küresel kamusal mallar yapıları gereği bedavacılık sorunu ve tutuklu ikilemi gibi kuramlardan kaynaklanan çekişmelerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu sorunların varlığı da ülkelerin neden küresel kamusal mal üretimine katkıda bulunma konusunda isteksiz olduklarını açığa kavuşturur²⁹⁴.

Küresel kamusal mallar için devletlerin rolündeki artış egemenlik sorumluluğu kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Egemenlik sorumluluğu kavramı, politik egemenliğin ülkelerin içeride kendi vatandaşlarına karşı, küresel alanda ise uluslararası topluma karşı sorumlu şekilde davranmalarını ifade eder. Bu perspektiften bakıldığında her egemen devlet, kendi yetki alanı içerisinde küresel kamusal mal arz ve talebini planlayarak bütün küresel faktörlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretmekle sorumludur. Devletlerin hakimiyet alanını aşabilecek küresel kamusal mallar için ise dünyadaki ekonomi ve siyasete yön verici nitelikte olan devletlerin, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası ve ulu süstü kurumların devreye girmesini gerekli kılmaktadır²⁹⁵.

---

²⁹³ Inge Kaul vd., “Why Do Global Public Goods Matter Today?”, a.g.m., s.11-12.

²⁹⁴ Hünkar Güler, “Struggling The Pandemic Crises as a Global Public Good The Economic Implications Of Pandemics”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2020, Sayı 14, s.759.

²⁹⁵ Selen, a.g.m., s.193.

Küresel Kamusal mal üretiminde hakimiyet alanına üretim teknolojileri kapsamında bakıldığında, en zayıf halka teknolojisine göre üretime en az katkı yapan ülke tarafından kamusal mal sunumu belirlenmektedir. Burada hastalığın ortaya çıktığı ülke olan Çin örnek olarak verilebilir. Çin salgının dünyaya yayılımını önleyici birtakım tedbirler almayıp, yeterli ve zamanında bilgi aktarımında bulunmayıp hastalığın yayılımını konusunda rahat bir tavır sergilemiştir.

3.2.1.1.2. Hakimiyet Alanı Yaklaşımına Örnek Ülke Çalışmaları

Küresel salgınların meydana geldiği dönemlerde ülkelerin egemenlik sorumluluğu yaklaşımında olduğu gibi, ülke içerisinde kendi vatandaşlarına, ülke dışında ise küresel topluma karşı duyarlı davranması gereklidir. Salgınla mücadele döneminde ülkelerin çalışmalarını incelemeye önce, genel olarak tüm ülkelere alınan öncelikli tedbir sınırların kontrol altına alınarak giriş çıkışlara kapatılmasıdır. Daha sonra salgının yayılımının önlenmesi noktasında sosyal izolasyonun sağlanması amacıyla yasal önlemler alınarak toplumsal bilincin artırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte karantina süresinde lojistik hizmetlerinin sunumunda koordinasyonun sağlanması ve toplumun salgının süresine göre meydana gelen ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi hükümet tarafından örgütsel olarak koordine edilerek sunulmuştur²⁹⁶.

Covid-19 pandemisi ile mücadelede bazı ülkelerin ulusal bazda mücadele çalışmaları aşağıda incelenmiştir.

ABD; salgından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Ülkede Kasım 2021 yılı itibariyle toplam vaka sayısı 47.916.190, toplam ölüm sayısı ise 783.565 şeklindedir. Salgının nede olduğu ekonomik ve toplumsal tahribatın aşılması için bazı önlemler alınmıştır. Bu aşamada virüsün yayılımını durdurmak amacı ile seyahat yasakları, sosyal mesafe uygulamaları, olağanüstü hal ilanı, okullar, barlar ve restoranların kapatılması ile test sayısının artırılması gibi sosyal hareketliliği azaltıcı birçok önlem alınmıştır²⁹⁷.

---

²⁹⁶ Ufuk Selen, "Global Public Goods & the Sovereignty Responsibility Approach", *Journal of Economics, Business & Political Studies*, 2020, s.209.

²⁹⁷ Hakan Özdemir, Okan Atak, Zafer Hatıper, "Koronavirüs (Covid-19) Küresel Salgını Dolayısıyla Türkiye ve Bazı Gelişmiş Ülkelerde Alınan Ekonomik ve Mali Tedbirler", *Vergi Raporu*, Sayı 248, 2020, s.195.

Virüsün ABD ekonomisinde yarattığı olumsuzluğu gidermek amacıyla atılan ilk adım faiz oranlarının % 0,5 oranında düşürülmesidir. Ayrıca FED 125 Milyar dolarlık tahvil satın alıp piyasaya daha çok yardımda bulunacağını açıklamış ve Main Street İşletmeleri için de 300 milyar dolar kadar kredi programı sunacağını belirtmiştir²⁹⁸. Yine virüsün ekonomideki yıkımlarını aza indirmek için 2 trilyon dolar değerinde bir yardım paketi uygulamaya alınmıştır. Bu paket kapsamında her ABD vatandaşına 1200 dolar değerinde çekler ile küçük ölçekli işletmelere yardımlar, şirketlere milyar dolarlık krediler verilmesi amaçlanmıştır.

Aşılamanın hız kazanması ile birlikte ülkede aşı yaptıma oranının arttırılması için vatandaşlara yönelik bazı teşvikler geliştirilmiştir. Bunlardan bazılarını, aşılantmakta olan bireyler için dört büyük çocuk bakımı sağlayıcısından ücretsiz çocuk bakımı desteği, aşı olan bireyler için bedava bira hizmeti şeklinde sıralamak mümkündür. Ülke aşılantma oranlarını arttırabilmek için berberler ve güzellik salonları ile ortak çalışma, aşı olmaya teşvik etmek için düzenlenen aşı turları, aşılantma oranının düşük olduğu mahallelerde tarama yapılması şeklinde girişimler başlatılmıştır²⁹⁹.

Çin; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı 98.315 toplam ölüm sayısı ise 4.636'dır. Koronavirüs salgının ortaya çıktığı ilk ülke olarak, başlangıçta yeteri kadar önlem almamak ve hastalığın dünyaya yayılımına neden olmakla suçlanmıştır. Ülkede 2020 Ocak ayında alınan önlemler ancak Şubat ayı sonlarına doğru salgında yayılma hızını azaltabildi. Ancak bunun içinde ülkedeki vatandaşların günlük yaşantısını önemli ölçüde değiştirmesi gerekti.

Öncelikle virüsün ortaya çıktığı Hubei eyaletinde 60 milyon kişi karantina altına alınmıştır. Okullar, işyerleri, toplu taşıma sistemleri, ibadethaneler ve bununla birlikte birçok kurum kapatılmıştır. Toplu etkinlikler iptal edildi. Vuhan kentinde hızlıca çok sayıda hastane inşa edilirken, stadyumlar kitlesel karantina merkezlerine dönüştürüldü. Her evden yalnızca belirli sayıda kişinin hayati ihtiyaçlarını edinebilmesi için evden çıkmalarına izin verildi. Bütün bu süreçte firmalar tedarik zincirlerini etkin tutabilmek

---

²⁹⁸ Erdal Eroğlu, "Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alman Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi", *International Journal of Public Finance*, 2020,s.227.

²⁹⁹ <https://tr.euronews.com/2021/06/03/abd-de-covid-as-s-tesvigi-bedava-bira-ve-ucretsiz-cocuk-bak-m-hizmeti> , (erişim tarihi 16.10.2021)

için alternatif yollar düşündüler. Salgın sektörlerin üretim ve tedarik zincirlerinin tekrar değerlendirilip, yeni stratejiler geliştirilmesine imkan tanıdı³⁰⁰.

Salgın sürecinde alınan bazı ekonomik önlemler ise, 3 Şubat 2020 de ters repo işlemleri 174 Milyar, 4 Şubatta ise 71 Milyar dolar arttırılmıştır. 16 Şubatta yıllık orta vadeli kredi faiz oranı 10 baz puan düşürülmüştür. 20 Şubatta ise bir yıllık ve beş yıllık ana faiz oranları sırası ile 10 ve 5 baz puan düşürülmüştür. 30 Martta yetkililer ekonomi üzerindeki ağır darbeyi hafifletmek için hafifletici tedbirleri arttırırken, ters repo anlaşmalarının faiz oranı % 2,40'dan % 2,20'ye indirilmiştir. 24 Şubatta Asya Alt Yapı Yatırım Bankası, Çin'in Covid 19'un yayılmasını önlemek amacıyla tıbbi ekipman olarak 1 milyon dolar katkıda bulunmuştur³⁰¹. Ülke Nisan 2020 tarihinde Sinovac isimli kendi Covid-19 aşısını geliştirmiştir. 2021 yılının ilk aylarında ise aşı dünyaya satılmaya başlandı.

İngiltere; salgının ilk zamanlarında koronavirüs ile mücadelede çekimser bir tutum izlemiştir. Salgınla mücadele konusunda ilk olarak küçük adımlar ile hareket edip radikal önlemler ile bastırıp, sonbahar aylarında tehlikeli bir biçimde geri dönüşün engellenmesi hedeflenmiştir. Mücadelenin başında, ülkede okullar ve diğer sosyal hareketliliğin olduğu alanların kapatılmasına gerek duyulmadı³⁰². Sürü bağışıklığı yolu ile ilerleneceği söylendi ancak yararlı bir yol olmadığı vaka sayılarındaki tırmanışla anlaşıldı.

Ülkede alınan ekonomik ve vergisel önlemler olarak, tüm işletmeler için 20 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar geçerli KDV ödemeleri 3 ay ertelenmiştir. Küçük işletmelerdeki yükü azaltmak için hiçbir işletme fiyatının tüm işletme mülklerini neredeyse yarısına ilişkin olarak ödenmemesi için tedbirler açıklanmıştır. Bununla beraber iş fiyatlarına tabi olan bazı barlar 5000 € indirimden yararlanabilecekleri belirtilmiştir. İngiltere vergi makamları ayrıca etkilenen işletmelere de örneğin vergi yükümlülüklerinin ertelenmesi hususunda danışmak için yardım hattı

---

³⁰⁰ COVID-19 ile Mücadelede Örnek Ülkeler
(https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608825450_stm-blog-covid-19-ile-mucadelede-omek-ulkeler.pdf)

³⁰¹ Eroğlu, a.g.m., s.229.

³⁰² <https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-ile-m%C3%BCcadelede-%C3%BClkeler-hangi-%C3%B6nlemleri-ald%C4%B1/a-52811940>

oluşturmuştur³⁰³. Aşılmanın başlaması ile birlikte genç kesimin aşıya teşvik edilmesi amacıyla bir dizi teşvikler getirilmiştir. Bunlar arasında Uber, Bolt, Deliveroo gibi uygulamalarda indirim ve teşvikler sunan işletmeler arasında yer almıştır. Aşı merkezlerine ücretsiz turlar düzenlenmesi de teşvikler arasındadır.

Almanya; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı 5.038.436, toplam ölüm sayısı 98,194 şeklindedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya da Covid-19 salgınının küresel yayılımından önemli ölçüde etkilenmiştir. Hükümet salgının yayılmasını durdurmak için öncelikle seyahat kısıtlamaları, iki kişiyi aşan toplanmaların yasaklanması, okullar ile zorunlu olmayan işletmelerin kapatılması, vatandaşların arabaları ile gelip inmek zorunda kalmadan test yaptırabilecekleri laboratuvarların kurulması, halka açık toplantıların ertelenmesi şeklinde birçok sosyal önlem alınmıştır³⁰⁴.

Alınan bazı ekonomik önlemlere bakıldığında ise, 750 milyar değerinde bir kurtarma paketi onaylanmıştır. Paketin içeriğinde ise Alman şirketlerinin yabancılar tarafından satın alınmasını önleyecek önlemler yer almaktadır. Paletin kapsamında sadece büyük işletmeler değil küçük firmalar, bakıcı, sanatçılar gibi serbest çalışanların da korunması hedeflenmiştir. Bu gruptaki kişiler 15 bin Euro'ya kadar doğrudan yardım alabilmektedirler. Kiracılar için de koruma tedbirleri yer almaktadır. IMF verilerine göre hükümet tarafından kabul edilen bu paket ülke GSYİH'nın neredeyse % 24 büyüklüğü kadardır³⁰⁵. Almanya'da 2020 yılında Biontech isimli Covid-19 aşısı geliştirilmiştir. Klinik çalışmalar tamamlandığında ise dünyaya satışı gerçekleştirilmiştir.

İtalya; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı, 4.860.061, toplam ölüm sayısı 132.775'dir. İtalya koronavirüs salgınının en çok yıpratıldığı ülkelerden biridir. Salgının başında alınan sosyal önlemlerde bir çok ülkede olduğu gibi, kafe, bar ve restoranların paket servisi dışında kapatılması, eğitime

---

³⁰³ Ayşegül Bilgiç Ulun, "Covid-19 Salgınının Küresel Düzeyde İncelenmesi: Ekonomik Etkiler ve Vergisel Önlemler", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2020, s.97.

³⁰⁴ Özdemir, Atak, Hatper, a.g.m., s.196.

³⁰⁵ Burak Ünveren (<https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCse-kar%C5%9F%C4%B1-hangi-%C3%BCke-hangi-ekonomik-%C3%B6nlemi-ald%C4%B1/a-52969655>)

uzaktan eğitim şeklinde devam edilmesi, müzeler dışındaki sosyal etkinlik yerleri kapatılmıştır.

Maske zorunluluğu getirilmiş ve salgının ilerleyen aylarında bu zorunluluk açık havayı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Vatandaşların yalnızca iş, sağlık gibi gerekli hallerde seyahat etmeleri ve evlerine aile dışında misafir kabul etmemeleri önerilmiştir³⁰⁶. Ayrıca aşılamanın hız kazanması ile birlikte İtalya hükümeti Ağustos 2021’de “Yeşil Geçiş Belgesi” olmak üzere bir uygulama getirmiştir. Söz konusu uygulama ile ülkede en az bir doz Covid-19 aşısı olanlar için 9 ay, Covid-19 atlatanlar için 6 ay geçerli olacak şekilde yeşil geçiş belgesi düzenlenmiştir. Yeşil Geçiş belgesi olmayanlar için sosyal faaliyetler kısıtlanmıştır. Söz konusu belge için 6 Ağustos 2021 tarihinden itibaren restoran kafe gibi yerlerin iç mekanlarına, tiyatro, sinema, spor etkinlikleri, müzeler, fuarlar, eğlence merkezleri gibi kuruluşların girişlerinde gerekli olmuştur³⁰⁷.

Belgenin kapsamı 1 Eylül 2021 tarihinden itibaren tren, gemi ve uçak seyahatleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Yeşil Geçiş Belgesi olmayan vatandaşların seyahatine izin verilmemiştir.

Ülkede alınan ekonomik ve mali önlemlere bakıldığında ise, vergi ödemelerini erteleme, çalışan ve işletmeler için vergisel teşviklerde bulunmak için 1,6 milyar Euro kaynak ayrılmıştır. Devlet vergi mükelleflerine destekte bulunmak amacıyla bir dizi vergi ödemesini ertelemiştir. Ekonomiye destekte bulunmak adına vergisel teşvikler ve krediler getirilmiştir³⁰⁸. Salgının başında 11 Mart 2020 tarihinde 25 Milyar Avro değerinde iki paket açıklanmıştır. 12 Milyar Avroyu içeren paket sağlık sistemi için fazladan fon sağlayarak şirket ve hane halklarına vergi ve kredi ödemelerinin arttırılması şeklinde bir dizi önlem sağlamıştır.

Fransa; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı 7.287.645, toplam ölüm sayısı ise 118.154 şeklindedir. Salgının başından itibaren birtakım alınan sosyal önlemler alınmıştır. Bunlar; sokağa çıkma yasağının

---

³⁰⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54683959> (erişim tarihi 14.11.2021)

³⁰⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-asiyi-sosyal-faaliyetlerde-zorunlu-hale-getiren-yesil-gecis-belgesi-tartisiliyor/2312471> (erişim tarihi 14.11.2021)

³⁰⁸ Ulun, a.g.m., s.95.

getirilmesi dışarı çıkanlardan ise evden neden ayrıldıklarına dair belge istenmesi, okullar ve kreşlerin kapatılması, maske zorunluluğunun açık alanları da kapsayacak şekilde getirilmesi, 2020 Aralık ayı sonuna kadar da sınırların kapalı olması şeklindedir. Aşılama sürecinin hızlanması ile birlikte tedbirlerde bazı gevşemeler olmuştur. Aşı olmayanların kafe, restoran, alışveriş merkezleri gibi kapalı alanlara girememesi ve seyahat edememesi kuralı getirilmiştir. Kapalı alanlara girebilmek, uzak mesafe seyahatleri edebilmek için vatandaşların sağlık kartı gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Sağlık kartı; iki doz aşı yaptırılanları, son 6 ay içerisinde Covid-19 testi pozitif çıkanları, 48 saat içerisinde Covid-19 testi negatif çıkanları kapsamaktadır. Sağlık kartı ile girilebilen yerlerde maske zorunluluğu bulunmamaktadır³⁰⁹.

Ülke içerisinde alınan ekonomik ve mali tedbirler ise, hükümet tarafından pandemi ile mücadele kapsamında 345 milyar Euro değerinde bir paket açıklandı. Paket içerisinde serbest çalışanlara yönelik doğrudan destek tedbirleri yer alır. Ekonomik paketin önemli bir kısmı hükümetçe azaltılan sosyal güvenlik harcamalarına ayrılmıştır. Ayrı olarak da serbest çalışanlara ve dükkân sahiplerine de 2 milyar Euro ayrılmıştır. Hükümetin ekonomik destek paketi özellikle şirketler için kredi destekleri sağlanması, pandemiden etkilenen çalışanların desteklenmesi ve vergi alacaklarına dair ertelemeleri içermektedir³¹⁰. Aşının çıkması ile birlikte hükümet vatandaşları aşılama yöneltmek için özel çekilişler düzenlemek gibi çeşitli uygulamalara gitmiştir.

İspanya; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı 5.047.156'dır. Toplam ölüm sayısı ise 87.673'tür³¹¹.

Hükümet virüsün yayılımını önlemek ve muhtelif kaynaklardan azami olarak istifade edilmesi amacıyla 14 Mart- 21 Haziran 2020 tarihleri için olağanüstü hal ilan edilmiştir. 21 Haziran 2020 tarihinden itibaren de yeni normal tedbirlerine geçiş yapılmıştır. Ülkede belirli bir süre için sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. İspanyol polisi yasağa uymayanların kontrolü amacıyla insansız hava araçları kullanmıştır. Bireyler sadece alışveriş, eczane, doktora veya işe gidiyorsa evden çıkabilmekteydi.

³⁰⁹ <https://medyascope.tv/2021/08/11/dunya-artan-koronavirus-vakalarına-karsi-hangi-onlemleri-aliyor-asi-olmayanlar-fransada-kapali-alanlara-giremiyor-rusyada-isten-uzaklastiriliyor/>, (erişim tarihi 14.11.2021)

³¹⁰ İbrahim Halil Güzel, "Covid 19 Pandemi Sürecinde Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek", (Ed. Mahir Özhan, Mehmet Dağ, "Covid-19 Salgınunun Sosyoekonomik Etkileri", Gazi Kitapevi: Ankara s.50.

³¹¹ <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (erişim tarihi 15.11.2021)

Ayrıca diğ er ÷lkelerde de olduğ u gibi maske kullanım zorunluluğ u açık alanları da kapsayıcı nitelikte genişletilmiştir.

Ülkede salgın döneminde alınan ekonomik tedbirler incelendiğ inde, hükümetin temel tedbirler için 39 milyar Euro ayrıldığı gör÷lmektedir. Acil durum fonundan Sağlık Bakanlığı için olan bütçe desteğ i 1,4 milyar Euro kadardır. Covid-19 nedeniyle enfekte olan işçiler veya karantinaya alınan işçiler için hastalık maaşının sosyal güvenlik bütçesince ödenen kısmı % 60 oranından %75'e yükseltilmiştir³¹². Ülkeye yapılacak olan seyahatlerde aşı sertifikası uygulaması zorunlu tutulmuştur. Aşı sertifikasının içeriğ inde sahibinin adı soyadı, uygulanan son doz aşımın tarihi, uygulanan aşı türü, uygulanan doz sayısı, belgeyi vere ÷lke ve aşı sertifikasının düzenlenmesinden sorumlu kuruluşa ilişkin bilgileri içermektedir³¹³.

Rusya; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ÷lkede toplam vaka sayısı 9.109.094, ölüm sayısı ise 256.597'dir. Ülkede ilk olarak alınan önlemlerden biri tüm havaalanlarının dış uçuşlara kapatılması şeklinde olmuştur. Yurt dışında kalan ve ÷lkeye dönmek isteyen vatandaşlar için ise özel olarak uçak seferleri organize edilmiştir. Özel seferle getirilecek olan tüm vatandaşlar havaalanında teste tabi tutularak iki hafta süre ile karantinaya alınmıştır³¹⁴. Ülkede kafe, bar ve restoranlar geçici süre ile kapatılmış olup sadece özel ihtiyaçların karşılanabileceğ i kurumlar açık kalmıştır. Maske kullanım zorunluluğ u açık alanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Rusya, Haziran 2020 de Sputnik-V adı ile kendi aşısını geliştirmiştir. Ülkede normalleşme adımlarından sonra vatandaşların toplu etkinlikler ve kültür faaliyetlerinde bulunduğ u yerler, kafe ve restoranlar gibi yerlere girişte aşı bilgilerinin yer aldığı QR kodu gösterilmesi zorunluluğ u getirilmiştir. Bu sistem eczaneler gıda ve temel ihtiyaç malzemelerinin satıldığı marketleri kapsamamaktadır. QR kodu bulunmayan kişiler

---

³¹² Eroğ lu, a.g.m., s.229.

³¹³ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avnupa/ispanya/ulke-profilu/kovid-19-gelisimleri>, (erişim tarihi 15.11.2021)

³¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avnupa/rusya-federasyonu/ulke-profilu/covid-19-gelisimleri> (erişim tarihi 15.11.2021)

Covid-19 hastalığını geçirdiğine dair veya aşı yaptırmayacağına ilişkin bir belge göstermek durumundadır³¹⁵.

Ekonomik ve mali alanlarda alınan önlemlere bakıldığında; KOBİ'lerin asgari ücreti aşan maaşlar için ödenecek sigorta prim oranı % 15'e indirilmesi, aylık geliri % 30 ve daha fazla azalan kişiler için tüketici ve ipotek kredilerinin ertelenmesi, salğından olumsuz etkilenen mikro işletmelerin sigorta prim ödemelerinin 6 ay kadar ertelenmesi, 3 yaşına kadar ki her çocuklu aile için aylık 5'er bin ruble ödenmesi şeklinde açıklamak mümkündür³¹⁶.

Türkiye; salgının başından Kasım 2021 tarihine kadar ülkede ortaya çıkan toplam vaka sayısı 8.408.166, ölüm sayısı ise 73.531 şeklindedir. Türkiye'de salgının 81 ile yayılımını sınırlandırmak için bir dizi önlem getirilmiştir. Öncelikle 65 yaş ve üstü vatandaşlar için sokağa çıkma sınırlaması getirilmiştir. Vatandaşlardan zorunlu olmadıkça sokağa çıkmamaları istendi ve birçok kurum evden çalışma sistemine geçiş yaptı. Ülke genelinde tüm eğitim kurumlarında uzaktan eğitime geçildi. Uluslararası seyahatler için sınırlama getirilirken, ülke içerisinde karayolu yolcu taşımalarında da sınırlamalar getirildi. 3 Nisan 2020 tarihinde ise 65 yaş üstü için geçerli olan sınırlamalar 20 yaş altını da kapsayacak şekilde genişletildi. Şehirlerarası yolculuk yasaklanması getirildi³¹⁷. Vatandaşlar için HES kodu uygulaması geliştirildi. Söz konusu uygulamada aşılama ile ilişkin bilgiler yer almakla birlikte, kafe, restoran, avm gibi yerlere girişte HES kodu okutularak giriş gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de salgın sürecinde alınan ekonomik ve mali önlemlere bakıldığında, pek çok sektör için demir-çelik, perakende, otomotiv, konaklama, ulaşım, yiyecek içecek için KDV, SGK ve Muhtasar Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6 ay ertelenmiştir. Havayolu iç seyahatlerde KDV oranı % 18'den % 1'e düşürülmüştür. Nakit akışında bozulma olan firmaların banka kredi ödemelerinde erteleme imkânı sağlanmıştır. Vatandaşlar için esnek ve uzaktan çalışma modelleri teşvik edilmiştir. İhtiyaç sahibi aileler için yapılan nakdi yardımlara ek olarak 2 Milyar liralık bir kaynak

---

³¹⁵ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusyada-asi-sertifikasi-bazi-alanlarda-zorunlu-olacak-625628.html>, (erişim tarihi 15.11.2021)

³¹⁶ <https://www.oncusehir.com/rusya-nin-covid-19-a-karsi-aldigi-ekonomik-onlemler/59082/>, (erişim tarihi 16.11.2021)

³¹⁷ COVID-19 ile Mücadelede Örnek Ülkeler

ayrılmıştır. Kısa çalışma ödeneği devreye alınarak faydalanılması gereken durumlar kolaylaştırılmıştır³¹⁸.

Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında ülkeler tarafından yapılan ulusal mücadele çalışmaları incelendiğinde iki balık ile karşı karşıya kalınmaktadır. Salgının yayılma hızını düşürmek amacıyla alınan sosyal yaşamı, gündelik hareketliliği kısıtlayıcı önlemler, bu önlemler sonucunda ise salgının neden olduğu ekonomik problemlerin çözümüne dair alınan ekonomik hayatı canlandırma paketleridir. Ekonomik tedbirler alınırken, hem bireyleri hem de şirket ve işletmeleri ilgilendiren, vergilere, kredilerin ödenmesine yönelik kolaylık sağlayan ekonomik paketler hayata geçirilmektedir³¹⁹. Tablo 9’da ülkelerin ulusal bazda mücadele için attığı adımlar verilmiştir.

---

³¹⁸Güzel, a.g.m., s.52.

³¹⁹Güzel, a.g.m., s.54.

Tablo 9. Ülkelerin Salgının Başında Covid-19 ile Mücadele İçin Attığı Adımlar

<p>●: Evet ○: Hayır ■: Kısmen</p>	Türkiye	ABD	İspanya	İtalya	Fransa	Almanya	İngiltere	Çin	Rusya	Kanada
Sınır Kapıları Kapatıldı Mı?	●	●	●	●	●	■	○	■	●	●
Dış Hat Uçuşlara Kapatıldı Mı?	●	●	●	●	●	■	○	■	●	●
İç Hat Uçuşları Askıya Alındı Mı?	●	○	●	●	●	○	○	■	○	○
Şehirlerarası Seyahat Kısıtlaması Uygulandı Mı?	●	○	●	●	●	○	○	●	○	○
Sokağa Çıkma Yasağı veya Kısıtlaması Uygulandı Mı?	●	○	●	●	○	○	■	■	●	○
Koronavirüs Testi Ücretsiz Mi?	●	●	■	■	●	●	●	●	○	●
Koronavirüs Tedavisi Ücretsiz Mi?	●	■	●	●	●	●	●	●	●	●
İşten Çıkarmalar Yasaklandı Mı?	●	○	●	●	●	●	○	○	○	○
Özel Sektöre Vergi Öteleme İmkânı Sunuldu Mu?	●	●	●	■	●	●	●	●	●	●

Kaynak: Anadolu Ajansı (2020)

3.2.1.2. Uluslararası Ortak Mücadele

Covid 19 ile mücadele çerçevesinde, ülkeler tarafından kendi içerisinde hastalığın yayılımını durdurmak veya yavaşlatmak için yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Bunların dışında ülkelerin hakimiyet alanını aşan küresel durumlarda devreye uluslararası yapılar ve sivil toplum girişimleri girmektedir. Salgının sonunun gelmesi veya olası etkilerinin azaltılabilmesi için uluslararası işbirliği oldukça önemlidir. Uluslararası işbirliği Covid-19 salgınına ilişkin tedbirler alınmasıyla beraber geliştirilen aşılara erişilebilmesi açısından da dikkat çekilmesi gereken bir konudur.

Salgının şu anki boyutu düşünüldüğünde aşılara erişim toplumsal bağışıklığın kazanılmasında gerekli bir faktördür. Aşıların tüm dünyada eşit bir şekilde dağıtılmasını amacıyla Nisan 2020 tarihinde COVAX adlı küresel bir çözüm mekanizması kurulmuştur. COVAX aşılama çalışmalarında küresel işbirliğini sağlamayı amaçlayan, uluslararası girişimler ile özel kuruluşların birleşerek oluşturdukları bir mekanizmadır³²⁰. COVAX ile ilgili ayrıntılı bilgilere ilerleyen başlıklar altında yer verilecektir. Çalışmanın bu kısmında uluslararası mücadele çerçevesinde önemli bir rol oynayan Dünya Sağlık Örgütü ve Sivil Toplum Girişimlerinin çalışmalarına yer verilecektir.

3.2.1.2.1. DSÖ Dışındaki Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar

Sivil Toplum Girişimleri sosyal ve çevresel alanlarda etkili olmayı öncelikli hedef olarak benimseyen, ticari faaliyetler ile gelir elde eden ve elde edilen gelirleri sosyal amaçlar için harcayan kuruluşlar şeklinde tanımlanabilir³²¹.

Sivil toplum girişimleri Covid-19 yayılımını azaltmak ve sosyal dayanıklılığı arttırmak için mücadelenin gerekli bir parçasıdır. Toplum içerisinde varlığını sürdüren ve hükümet ile bireyler arasında köprü görevini üstlenen Sivil Toplum Girişimleri sorunları çözümü hususunda birey ve devlete yardımcı olmaktadır. Toplumsal açıdan önemi büyük olan Sivil Toplum Girişimlerinin 20.yy ilk çeyreğinde yaşanan İspanyol Gribi'nden sonra en zor sınavı Covid-19 pandemisiyle olmuştur³²². Covid-19 salgının yarattığı krizin ekonomi ve toplumsal etkilerinin kısa ve uzun vadede hafifletilmesinde sivil toplum girişimleri önemli bir rol oynamaktadır. Kısa vadede kamunun hizmet sunumunda yetersiz kaldığı noktalarda yenilikçi çözümler ile birlikte krizin hafifletilmesine yardımcı olmaktadır. Uzun vadede ise kapsayıcı ve sürdürülebilir modellerle kriz sonrasında ekonominin tekrar şekillendirilmesine yardımcı

---

³²⁰ Nergiz Emir, "Covid-19'a Karşı Aşılamada Uluslararası İş Birliği: Dünya Sağlık Örgütü ve Covax", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, s.2876.

³²¹ Burze Yaşar, Sinem Güravşar Gökçe, "COVID-19 Krizi Sürecinde Sosyal Girişimlerin Mevcut Durumu ve Sosyal Girişimleri Destekleyici Politika Önerileri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, Sayı 46, s.28.

³²² Berat Akıncı, "Covid-19 Pandemisi Sonrasında Sivil Toplum Kuruluşları: Artıcı Değişimlerin Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevsel Rollerine Yansımaları", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 2020, s.1813.

olabilmektedir³²³. Sivil Toplum Örgütleri'nden ayrı olarak uluslararası birçok kurum, kuruluş ve fonlar kapsamında Covid-19 ile mücadele çerçevesinde pek çok çalışması mevcuttur. Bunlar incelendiğinde;

Avrupa Komisyonu; Avrupa Komisyonu tarafından Covid-19 etkileri ile mücadele çerçevesinde oluşturulan AB Dayanışma Fonu'nun kapsamı Mart 2020 tarihinde önemli halk sağlığını içeren acil durumları içerecek biçimde genişletilmiştir. Mart 2021 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından pandemi ile mücadele çabalarında 17 üye devlet ve 3 katılım ülkesine ek bir mali katkı olarak AB Dayanışma Fonu çerçevesinde yaklaşık olarak 530 Milyon Euro'luk genel mali destek paketi önermiştir. 20 Mayıs 2021 tarihinde ise Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından, komisyonun önerisi ile birlikte Fon'un harekete geçirilmesi onaylanmıştır³²⁴. Oluşturulan fondan yararlanabilme şartları arasında AB ülkesi olmak veya AB'ye katılmak hedefiyle müzakerelere katılan bir ülke olmak şartları vardır. Ayrıca başvuruda bulunacak ülkeler için krizle mücadele adına alınan ilk kamu önleminden itibaren 4 ay içerisinde halkı desteklemek ve hastalığın yayılımını sınırlandırmak için acil müdahale önlemleri için yapılacak harcamanın 2011 fiyatları ile 1,5 Milyar Euro'dan fazla olması veya Gayri Safi Milli Gelir'in 0,3'ünden fazla olması gerekmektedir³²⁵.

Pandemi ile mücadele çerçevesinde fon kapsamından destek alan ülkelerin listesi Tablo 13'te verilmiştir. *Dünya Bankası;* gelişmekte olan ülkelerin pandemi yanıtlarını güçlendirmelerinde, hastalık sürveyansını artırmalarında, halk sağlığı müdahalelerini iyileştirmelerinde, özel sektörün faaliyetlerini sürdürmesine yardımcı olabilmek için hızlı adımlar atmıştır. Salgının başlangıcından bu yana, Dünya Bankası pandeminin olumsuz etkileri ile mücadele edebilmek için 157 Milyar Dolar üzerinde taahhütte bulunmuştur. Nisan 2020'den Haziran 2021 tarihine kadar sağlanan bu taahhüt Hibe ve son derece tavizli koşullarla 50 Milyar Dolarlık Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) kaynağı içermektedir³²⁶.

---

³²³ Yaşar, Güravşar Gökçe, a.g.m., s.45.

³²⁴ European Commission, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/public-health_en, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³²⁵ European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/solidarity-fund/covid-19, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³²⁶ World Bank, <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-covid-19-coronavirus-projects-list>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

Tablo 10. 2020 Yılından İtibaren AB Dayanışma Fonu'ndan Yaralanan Ülkeler

ÜLKELER	FON'DAN YARARLANMAYA BAŞLADIĞI TARİH	HALKA AÇIK HARCAMA TUTARI (Million €)	AB DAYANIŞMA FON YARDIMI (Million €)
Arnavutluk	Mart 2020	54.756	0.905
Avusturya	Şubat 2020	1 798 883	31 756
Belçika	Şubat 2020	2 132 102	37 299
Hırvatistan	Şubat 2020	358 524	7 618
Çek Cumhuriyeti	Mart 2020	959 231	17 373
Estonya	Şubat 2020	171 933	3 589
Fransa	Ocak 2020	4 284 612	91 365
Almanya	Ocak 2020	2 079 000	29 148
Yunanistan	Şubat 2020	623 925	8 530
Macaristan	Mart 2020	1 632 956	39 724
İrlanda	Şubat 2020	1 996 328	43 760
İtalya	Şubat 2020	3 749 558	76 272
Letonya	Mart 2020	91 885	1 178
Litvanya	Şubat 2020	176 933	2 828
Lüksemburg	Şubat 2020	168 230	2 857
Karadağ	Mart 2020	15 329	0.200
Portekiz	Mart 2020	2 318 870	55 568
Romanya	Şubat 2020	841 391	13 927
Sırbistan	Mart 2020	495 401	11 968
İspanya	Şubat 2020	2 941 717	53 484

Kaynak:European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/thefunds/doc/solidarity/eusf_contributions_covid_en.pdf, Erişim Tarihi 21.01.2022.

Dünya Bankası tarafından 2 Nisan 2020'de, özel Covid-19 Hızlı İzleme Tesisini kullanan ve 1,9 Milyar ABD doları tutarında ve 25 ülkeye yardımda bulunan ilk proje grubu hayata geçirilmiştir. 19 Mayıs 2020 tarihinde Dünya Bankası, Covid-19 ile mücadele çerçevesinde yapılan acil durum operasyonlarının dünya nüfusunun %70'ine

ev sahipliğinde bulunan 100 gelişmekte olan ülkeye ulaştığını duyurmuştur. 13 Ekim 2020 tarihinde, gelişmekte olan ülke vatandaşları için Covid-19 için geliştirilen aşılardan, test ve tedavilerin satın alınması ve dağıtımını finanse etmek için 12 Milyar Dolar onaylanmıştır³²⁷.

30 Haziran 2020 tarihinde Başkan Malpass, mevcut finansmanın genişletildiğini duyurarak, Covid-19 aşısı finansmanı için takip eden 18 ay içinde daha önce açıklanan 12 Milyar dolara 8 Milyar dolar eklenmiştir. Bununla birlikte Dünya Bankası, pandemilerde dâhil olmak üzere felaketler için oluşturulmuş şartlı finansman araçlarıyla birlikte projelerin acil durum bileşenlerinin yeniden yapılandırılıp kullanılması için Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerde kaynakları yeniden kullanmak adına dünya çapında çalışmaktadır³²⁸.

Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP); yoksulluk eşitsizlik ve iklim değişikliği adaletsizliği ile mücadele etmek için kurulan önde gelen bir Birleşmiş Milletler kuruluşudur. 170 ülkede ortak ağlar ile çalışarak insanlar ve gezegenler için kalıcı çözümler oluşturulmasına yardımcı olmaktadır³²⁹.

Birleşmiş Milletler Covid-19 ile mücadele kapsamında gerek üye devletlerin sayısı gerekse geniş faaliyet alanları ile söz sahibi olan kuruluşlardandır. Birleşmiş Milletler, pandeminin ortaya çıkması ile beraber Ebola, HIV, SARS pandemilerindeki tecrübelerine dayanarak, kamu-özel sektör aracılığı ile fakirliğin giderilmesi, eşitsizliğin düzeltilmesi, krizler karşısında dayanıklı olmanın Birleşmiş Milletler görev tanımının bir parçası olarak Covid-19 pandemisine hızlı ve etkili bir şekilde mücadele için ülkelere destekte bulunacağını açıklamıştır³³⁰.

Birleşmiş Milletler tarafından Covid-19 ile mücadele sürecinde düşük ve orta gelirli ülkeler için salgından kaynaklanan iktisadi problemlerle mücadele edilebilmesi adına Covid-19 Önlem ve Kurtarma Fonu oluşturulmuştur. Yine Birleşmiş Milletler, 20

---

³²⁷ World Bank, <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-covid-19-coronavirus-projects-list>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³²⁸ World Bank, <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-covid-19-coronavirus-projects-list>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³²⁹ United Nations Development, <https://www.undp.org/press-releases/vaccine-inequity-undermining-global-economic-recovery>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³³⁰ Merve Doğan, "Uluslararası Kuruluşlarda ve Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi: Covid-19 Örneği", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, Sayı 2, Kasım 2021, s.11.

Eylül 2020 tarihinde Covid-19 salgın çerçevesinde taslak omnibus kararında süreç müdahalesi ve eylem planını 58 madde olacak şekilde “Genel Kurul, Çok taraflılık ve Ortak Hareket Etme, Birlikte İyileşmek, Daha İyi Yeniden İnşa ve Ortaklıklar, Taahhütler ve İleriye Giden Yol” şeklinde başlıklandırarak yayımlanmıştır³³¹.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından Covid-19 pandemisi ile mücadele çerçevesinde birçok rapor yayımlanmış ve 25 Temmuz 2021’de “BM’nin Covid-19 ile Kapsamlı Müdahalesi” politika özetleri yayımlanmıştır³³².

Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (UNOCHA); faaliyette bulunduğu ülkelerde İnsani Yardım Koordinatörlerinin, virüs ile mücadele çerçevesinde planlar hazırlamak ve yardımın en çok ihtiyaç duyulan insanlara ulaşmasını sağlamak için ev sahibi hükümetler ile işbirliği içinde çalışmasına yardımcı olmaktadır.

Dünyadaki savunmasız ülkelere Covid-19 ile mücadele için fon ve ekipman kullanılmasını sağlamak için BM üye devletler ve özel sektörler ile birlikte BM sistemi genelinde çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler, Mart 2020 tarihinin sonunda insanları korumak ve salgının dünya çapında dolaşımını durdurmak amacıyla savunmasız ülkelerin bazılarında Covid-19 ile savaşmak için Milyar ABD Doları tutarında koordineli bir “Küresel İnsani Müdahale Planı” başlatmıştır. Covid-19 Küresel İnsani Müdahale Planı, müdahale çerçevesinde doğrudan rol oynayan uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları ve STK konsorsiyumları ile beraber BM kuruluşlarınca uygulanmaktadır³³³.

Müdahale planı içerisinde, savunmasız ülkelere Covid-19 ile mücadele için Mayıs 2020 tarihinin başlarında 6.71 Milyar dolarlık bir itiraz ve bir dizi ek içeren güncellenmiş bir küresel planı kapsayacak biçimde revize edilmiştir. 16 Temmuz 2020 tarihinde de savunmasız ve dar gelirli ülkelere salgın ile mücadele için 10,3 Milyar dolarlık çağrıyla içeren ekler ile beraber planın güncel hali yayımlanmıştır³³⁴.

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF); çocukluktan ergenliğe kadar olan süreçte çocuklarını hayatlarını kurtarmak, haklarını savunmak, potansiyellerini

---

³³¹ Doğan, a.g.m., s.11.

³³² Doğan, a.g.m., s.12.

³³³ UNOCHA, <https://www.unocha.org/covid19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³³⁴ UNOCHA, <https://www.unocha.org/covid19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

gerçekleştirmelerine yardımcı olmak amacıyla 190'dan fazla ülke ve bölgede faaliyet göstermektedir³³⁵.

Salgının başından beri, Covid-19 ile mücadele çerçevesinde UNICEF pek çok kuruluş ile işbirliği içerisinde olarak dünya çocuklarının bu krizden en az hasarla çıkması için çalışmıştır. Pandeminin ortaya çıktığı ilk andan itibaren internet sitesinde ebeveynler için birçok bilgilendirici makale yayımlanmıştır. Mayıs 2021 tarihinde yayımlanan bir rapor (Responding To Covid-19) ile UNICEF'in 2020 yılında pandemi ile mücadele çerçevesinde başarılarına yer verilmiştir. Başarılarından bazıları,

- Covax Tesisinde liderlik sağlamak, 92 dar ve orta gelirli ülke için Covid-19 aşılıları finansmanına yol açmak ve ülkeleri aşılıları teslimi için hazırlamak
- 58 Milyonu çocuk olmakla beraber 106 Milyon kişiye kritik su, sanitasyon ve hijyen hizmetleri dağıtımında bulunmak
- Risk iletişimi ve topluluk katılımı (RCCE) çalışmaları ile yaklaşık olarak 1.53 milyar kadın ve kız çocuğu ve 810 milyon çocuk dahil olmak üzere 3 milyar kişiye ulaşmak
- Yaklaşık olarak 2,6 Milyon sağlık çalışanı için ekipman yardımı yapılması
- 4 Milyon sağlık çalışanına enfeksiyon önleme ve kontrol eğitiminin verilmesi
- 30.000 üzeri sosyal hizmet uzmanına temel hizmetleri sağlanması konusunda eğitim verilmesi
- 117 ülkede 78 Milyon çocuğa, ergene ve ebeveyne ulaşarak Covid-19 müdahale çerçevesinde psikososyal müdahaleleri desteklemek
- 147 Milyon kız çocuğu olmak üzere 301 Milyonu aşkın çocuğu uzaktan eğitim sürecinde desteklemek³³⁶.

Bill & Melinda Gates Vakfı; Dünya çapında yoksulluk ve hastalık ile mücadele eden ve kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Vakıf Covid-19 ile mücadele çerçevesinde 2 Milyon Dolardan fazla taahhütte bulunmuştur. Taahhüt kapsamı, 750 milyon dolardan fazla Sahra altı Afrika ve Güney Asya'daki müdahaleleri desteklemek, yeni testler, tedaviler ve aşılılar geliştirilebilmesi için finansmanda bulunmak, pandeminin olası

---

³³⁵ UNICEF, <https://www.unicef.org/>, Erişim Tarihi 21.02.2022.

³³⁶ UNICEF, <https://www.unicef.org/reports/responding-to-covid-19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

sosyal ve ekonomik etkilerini hafifletmek, müdahalelerin zamanında ve etkin bir biçimde sunulmasını sağlamayı içermektedir.

Toplam Covid-19 taahhütlerinin bir kısmı Sahra altı Afrika ve Güney Asya'da ülkeye özgü ve bölgesel müdahaleleri güçlendirmeyi amaçlamıştır³³⁷.

Vakfın internet sitesinde Covid-19'a ilişkin pek çok bilgilendirici yazı bulunmaktadır. Ayrıca sorulabilecek birçok sorulara dair cevapların yer aldığı bir bölüm açılmıştır. Vakıf gerek maddi gerekse sosyal alışmalar ile sürecin en az hasarla atlatılması için çalışmalar yapmaktadır.

GAVI; yoksul ülkelerin adil aşya erişiminin sağlanması için 2000 yılında kurulan bir kamu-özel ortaklığıdır. GAVI Covid-19 aşlarının geliştirilmesini, üretim ve dağıtımını belirlemeye ve hızlandırmaya yardımcı olmak için uzmanlığını kullanarak Covid-19 için etkili ve adil bir küresel yanıt sağlamaya yönelik küresel çaba olan COVAX'a öncülük etmektedir³³⁸. COVAX ile ilgili detaylı bilgi ve sayısal veriler ilerleyen başlıklar altında incelenmiştir.

3.2.1.2.2. Dünya Sağlık Örgütü Çalışmaları

İlk vakanın Çin Wuhan kentinde ortaya çıkmasının ardından 31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'ne bir uyarı gönderilmiştir. Bu uyarı sonucunda bütün dünya bu yeni hastalıktan haberdar olmuştur. İlerleyen zamanlarda bu yeni hastalığın hızlı bir şekilde salgına dönüşmesi³³⁹ tün dünya ülkelerini harekete geçirmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü bu yeni salgın karşısında 4 Ocak 2020 tarihinde salgına ilişkin durumu izleyip bilgi paylaşımında bulunacağını belirtmiştir. Açıklama yapılan o tarihten itibaren üye devletler için tavsiyeler, toplumu bilgilendirme faaliyetleri, sağlık çalışanlarına çeşitli eğitimler ile birlikte oldukça geniş çerçevede çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca talepte bulunan üye devletler için teknik destek, ekipman

³³⁷ <https://www.gatesfoundation.org/ideas/articles/covid19-faq>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³³⁸ GAVI, <https://www.gavi.org/covid19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

³³⁹ Abdullah Torun, Onur Şath, "Uluslararası Güvenlik Kapsamında Risk Toplumu ve Fonksiyonalist Bakış Açısı: Covid-19 Salgını ve Dünya Sağlık Örgütü Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 59, Mayıs-Ağustos 2021, s.12.

yardımı, ilaç ve teşhis kiti Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlanmaktadır³⁴⁰. Sürdürülen çalışmalara ek olarak Dünya Sağlık Örgütü Mart 2020 tarihinde Covid-19 pandemisine dair bir rehber yayınlamıştır. Yayımlanan bu rehberde Covid-19 salgını ile mücadele hedefinin; salgının hızını en aza indirerek durdurma, enfekte olmuş tüm hastalar için optimize edilmiş bakım sağlama, salgının sağlık sistemi, ekonomi ve toplumsal alanlardaki etkisinin en aza indirmek olarak açıklanmıştır³⁴¹.

Bu kapsamda salgın ile mücadele çerçevesinde ülkelerin üzerine düşen görevlerden ayrı olarak Dünya Sağlık Örgütü'ne de oldukça önemli görevler düşmektedir. DSÖ'nün Covid-19 ile mücadele çalışmalarını dört kaleme sürdürdüğünün söylemek mümkündür. Bunlar;

Ülkeler Arası Koordinasyonun Kurulması; Covid-19'un ülke sınırlarını aşan salgın bir hastalık olması, küresel anlamda tüm dünya ülkelerini etkilemeye devam etmektedir. Salgının sonunun gelebilmesi için öncelikli adım ülkelerin koordinasyon içerisinde hareket etmesidir. Dünya Sağlık Örgütü'ne bu anlamda bazı sorumluluklar düşmektedir.

Ancak belirtmelidir ki DSÖ'nün Covid-19 ile mücadele çerçevesinde üye devletler için hastalık ile ilgili olarak tavsiyelerde bulunmak, destekte bulunmayı önermek ve diplomasi dışında herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Pandemiler ile mücadele için oluşturulan Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri Dünya Sağlık Örgütü ve üye ülkeler için yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmiş ancak bunların yapılması halinde herhangi bir yaptırım koymamıştır³⁴².

DSÖ'nün ülkeler arasında koordinasyonu sağlamaya yönelik atığı ilk adım 11-12 Şubat 2020 tarihleri arasında Covid-19 salgını hakkında, 48 ülkeden 300 üzerinde uzman ve fon sağlayıcının bizzat katıldığı ve 150 kadar kişinin çevrimiçi bir şekilde katıldığı Küresel Araştırma ve Yenilik Forumu düzenlenmesidir. Forum kapsamında katılımcılar bilgi düzeylerini değerlendirmek, boşlukları belirlemek ve çalışmayı

---

³⁴⁰ Funda Keskin Ata, "KOVİD-19 Pandemisi: Uluslararası Hukuk Açısından Dünya Sağlık Örgütü'ne İlişkin Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 76, No.1, 2021, s.23.

³⁴¹ Hayriye Ünlü, Emine Çiçek, "Salgın Hastalıklardan Koruma ve Kontrol Önlemleri, COVID-19 Pandemisi ile Mücadele ve Yaşanan Güçlükler", *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2021, s.104.

³⁴² Nuriye Ortaylı, "Dünya Sağlık Örgütü'nün Yapısı Covid-19 Pandemisine Yanıtı", *Toplum ve Hekim Dergisi*, Mayıs - Haziran 2021 Cilt: 36 Sayı: 3, s.197.

destekleyen eşitlikçi erişim ile öncelikli araştırmaları hızlandırmak ve finanse etmek amacıyla birlikte çalışmak için bir araya gelmiştir³⁴³.

Dünya Sağlık Örgütü henüz yeni olan bu hastalık ile ilgili daha fazla bilgi elde edebilmek amacıyla ülke doktorlarından tedavi ettikleri hastalar ile ilgili müdahale yöntemleri ile sonuçlara ilişkin bilgileri, isimsiz bir şekilde küresel veri bankasına girmesini istedi. Ancak bu aşamada istenilen katkı düzeyi sağlanamayınca, haftada iki kere olmak üzere sanal olarak toplantı uygulaması başlatılmıştır³⁴⁴.

18-19 Mayıs 2020 tarihinde ilk defa sanal olarak düzenlenen 73. Dünya Sağlık Asamblesi kayıt altına alınan en büyük sayı olarak 130 aşkın ülkenin sponsorluğunda dünyanın Covid-19 ile mücadelesi amacıyla bir araya getirmek için önemli kararlar fikir birliği ile kabul edildi. Açılış ve kapanış oturumlarına 14 devlet başkanı katıldı. Kabul edilen kararlardan biri pandemiye kontrol altına alınma çabalarının hızlandırılması ve temel sağlık teknolojileri ve ürünlerine adil erişim ve adil dağıtım çağrısıdır. Salgının fakir ve savunmasız kişiler üzerindeki olumsuz etkisinin envanteri çıkarılarak, yalnızca sağlık alanında değil ekonomik ve toplumsal alanda geniş etkileri ve ülkeler arasındaki eşitsizliklerin şiddetlenmesini de içermektedir³⁴⁵.

Teknik Destek Sağlanması; Küresel sağlık düzeyinde önemli ölçüde koordinasyon ve yönlendirme gibi faaliyetleri de bulunan DSÖ'nün temel ve en önemli görevleri, küresel alanda norm ve standartları belirlemek, oluşan acil hallerde ülkelere destekte bulunmak, sağlık politikaları ve sağlık sisteminin gelişiminde teknik destek sağlamaktır³⁴⁶.

DSÖ'nün ülkelere teknik destek sağlamaya yönelik attığı adımlardan birisi, UNICEF ve oluşturulan Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu ile birlikte mücadele kapsamında işbirliği yapmak olmuştur.

3 Nisan 2020 tarihinde imzalanan bu anlaşma kapsamında Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu yardımıyla Dünya Sağlık Örgütü Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı

---

³⁴³ World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>, Erişim Tarihi 03.01.2022.

³⁴⁴ Ata, a.g.m., s.24.

³⁴⁵ World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>, Erişim Tarihi 03.01.2022.

³⁴⁶ Buzgan, Öner, a.g.m., s.133.

desteklenerek daha önce rastlanılmamış bir küresel müdahaleyi kolaylaştırma amaçlanmıştır. Fon kapsamında elde edilen gelirin bir kısmıyla anlaşma kapsamında UNICEF tarafından dünyadaki savunmasız çocuklar için yürütülen çalışmalarda kullanmıştır. Fon aracılığı ile toplanan paranın bir kısmı da Covid-19'un yayılımını engellemek, teşhis ve tedavisi için toplumlar ile birlikte sağlık çalışanlarını da eğitmek ve gereken donanımı sağlamak için kullanılmıştır. Oluşturulan bu fondan elde edilen gelir ülkelerin sağlık sistemleri kapasitelerinin arttırılmasına, salgının toplumlardaki sosyal etkisinin azaltılmasında önemli bir rol oynamıştır. Hastalığın tedavisi için gerekli olan ve salgını önleyecek olan aşılarda Ar-Ge sürecini de hızlandırmıştır³⁴⁷.

Asimetrik ve Eksik Bilginin Önlenmesi; Covid-19 pandemisi hızlı bir şekilde tüm dünya ülkelerine yayılmıştır. Günümüzde teknoloji alanındaki ilerlemeler neticesinde bireyler salgın hakkında kolayca bilgi sahibi olabilmektedir. Ancak hastalık ile ilgili yanlış bilgilendirmelerin olması toplumu paniğe sürükleyerek kaos ortamının oluşmasına neden olmaktadır. Küresel sağlık alanında en önemli kurum olan DSÖ'nün öncelikli görevlerinin arasında eksik ve asimetrik bilgiyi önlemesi gelmektedir. Ulusal devletler sınırları içerisindeki bilimsel bilginin yayılımını sağlamak ve bunu da Dünya Sağlık Örgütü koordinasyonu ile yapmaktadır³⁴⁸.

Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 pandemisinin ilerleyişi ve oluşan yeni varyantlar ile ilgili tüm dünya ülkelerinde veriler alınırken elde ettiği bu verileri de kamuya düzenli olarak sunmaktadır. Bu da önlemlerin zamanında ve doğru alınabilmesi noktasında eksik bilgiyi ortadan kaldırarak karar alıcıların doğru bir yaklaşım ile sorunu çözmelerine imkan sağlamış olur.

DSÖ'nün pandemi ilanından sonra bilgi arayışları artmıştır. DSÖ devletlerin farklı algoritmalar ile bulunduğu veri paylaşımını web sitesinde erişime açmış, bununla birlikte salgınla birlikte artan komplo teorilerine, bilimsel bilgi ihtiyacına ve rehber arayışlarına cevap niteliğinde çalışmalar yapmaya çalışmıştır. Ayrıca web sitesinde yer alan bir zaman çizelgesi ile salgına dair bilgi kapsamında yapılan paylaşımlar

---

³⁴⁷ <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/d%C3%BCnya-sa%C4%9Flik%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-ve-unicef-covid-19-dayan%C4%B1%C5%9Fma-m%C3%BCdahalefonu-arac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1yla>, Erişim Tarihi 04.01.2022.

³⁴⁸ Hakan Akın, Başak Akar, "Pandemi Sürecinde Uluslararası Sağlık İletişimi: Dünya Sağlık Örgütü İletişim Stratejilerinin Ulusal Sağlık Politikaları Üzerindeki Etkileri", *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2, 2021, s.99.

gruplandırılmıştır. Zaman çizelgesine göre tüm eylemler, bilgi, bilim, liderlik, müdahale, kaynak ayırma, tavsiye şeklinde kategorize edilmiştir³⁴⁹.

Zaman çizelgesinde paylaşılan mesajların, haber verme, bilgilendirme ve farkındalık oluşturma amacı taşıdığı, ulusal devletler ile salgının gidişatı ile ilgili sürekli bir bilgi akışına dayanmaktadır.

Kategorize edilmiş maddelerden “bilim” çerçevesinde, virüs ve salgının gidişatını etkileyebilecek bilimsel bilgi paylaşımına yer verilmiştir. “Liderlik” kısmında yayımlanan bilgiler, devletler veya bireylere tanıtımlar ve kampanyalar ile ulaşarak, pandemi sürecinde DSÖ’nün ulusal ölçekli meslek grupları, bakanlıklar ve diğer sağlık otoriteler ile koordinasyonda yönetimsel bir liderlik rolü üstlendiğini gösterir.

“Müdahale” kategorisinde, acil müdahaleler veya müdahale biçiminin standardizasyonu ile ilgili bilgi paylaşımını içermektedir.

“Kaynak Ayırma” bölümünde gerektiği durumlarda, salgının kontrolünün güçleştiği hallerde, üye ülkelerin başvurusu ile birlikte DSÖ’nün kaynak aktarımında bulunduğu görülmektedir. Aktarılan bu kaynaklar üye olan diğer devletler ve tüm bireyler ile şeffaf bir biçimde paylaşılmak mecburidir.

“Tavsiye” kısmında ise yayılan bilgi pandemi süresinde devletlerin salgına müdahalelerinde rehberlik ve tavsiye kararlarını kapsamaktadır³⁵⁰.

Dünya Sağlık Örgütü sitesinde yer alan zaman çizelgesine göre kategorilerin sayısal olarak paylaşım sıklığı Tablo 11’de verilmiştir.

---

³⁴⁹ Akın,Akar, a.g.m., s.102.

³⁵⁰ Akın, Akar, a.g.m.s.102.

Tablo 11. Zaman Çizelgesine Göre Kategorilerin Sayısal Olarak Paylaşım Sıklığı

Aylar/ Kategoriler	Bilgi	Bilim	Liderlik	Müdahale	Kaynak	Tavsiye	
Ocak	2020	18	10	11	2	0	6
	2021	2	2	4	2	0	5
Şubat	2020	4	3	4	4	1	5
	2021	6	1	7	6	2	6
Mart	2020	3	2	5	2	3	9
	2021	6	2	5	4	3	5
Nisan (2020)	3	3	4	2	2	7	
Mayıs (2020)	0	1	4	2	3	4	
Haziran (2020)	2	3	0	0	3	1	
Temmuz (2020)	6	3	3	1	1	2	
Ağustos (2020)	3	0	4	2	2	3	
Eylül (2020)	0	0	8	2	2	5	
Ekim (2020)	3	1	6	1	1	0	
Kasım (2020)	2	0	8	3	1	3	
Aralık (2020)	10	1	7	1	1	3	

Kaynak: “Timeline: WHO’s COVID-19 Response” zaman çizelgesi verilerinden derlenmiştir. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#category-Advice>, Erişim Tarihi 04.01.2022

Tablo 10 verileri incelendiğinde pandeminin ilk ayı olan Ocak ayında gerek Dünya Sağlık Örgütü gerekse ulus devletler düzeyinde yüksek olduğu, bu bilgi arayışının da daha çok durumun farkına varmaya yönelik olduğu söylenebilir³⁵¹. Zira salgının ikinci yılı olan 2021 yılının ocak ayında Covid-19’a ilişkin bilgi kategorisindeki paylaşım daha azdır. Liderlik, bilimsellik ve tavsiye kategorilerine verilen önemin takip ettiği görülürken, kaynak ve mücadele için aynı şeyden söz edilememektedir. Pandeminin ilk yılı olan 2020 yılının Şubat ayından Mayıs ayına kadar olan süreç içerisinde tavsiyelere dair bilgi yayılımında artış, liderliğe dair verilen önemin sabit kaldığı, kaynak ayırmaya dair önemli bir artış olmadığı, müdahaleye dair bilgi paylaşımında ise artış olduğu gözlenmektedir. 2020 yılının sonu ve 2021 yılının ilk aylarında değişen varyantlar ile birlikte ulus devletlerin ve bireylerin bilgilendirilmesi amacıyla bilgi paylaşımında artış gözlemlenmiştir.

DSÖ’nün pandeminin ilk zamanlarında bilgi ve bilimsel bilgilerin paylaşılması ve tavsiyelerin yayılımı konularında ağırlık vermiştir. Salgının bir yılının sonunda ise

³⁵¹ Akın, Akar, a.g.m.s.103.

bilgi, bilimsel bilgi ve tavsiyelerin yayılımından daha çok liderlik ile ilgili paylaşımlara odaklanmıştır. Dolayısıyla DSÖ'nün tıbbi otoritelerin bir araya getirilmesi, koordinasyonun sağlanması, doğru bilgi akışı gerçekleştirilmesi noktasında epidemi ve pandemi süreçlerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır³⁵².

Yoksul Ülkelerin Aşılınması; Covid-19 ile mücadele kapsamında aşılamanın başlaması salgını henüz sonlandırmış değildir. Fakat aşı faaliyetlerinin hızlanması ile salgının önemli ölçüde kontrol altına alınacağı düşünülmektedir.

Salgının yarattığı sosyal ve ekonomik tahribatın bir an önce düzeltilebilmesi büyük ölçüde salgının sonunun gelmesine bağlıdır. Bu durumda aşılama önemli olduğundan her ülke aşı geliştirme girişimlerinde bulunmuştur. Aşılar eşit oranda erişim sağlanabilmesi yalnızca devletlerin kendi çabaları ile mümkün değildir. Çünkü devletler öncelikli olarak kendi nüfuslarını aşılama eğilimindedir. Fakat devletler diğer ülkelere karşı da zarar vermeme ve küresel alanda işbirliğinde bulunma zorunlulukları vardır³⁵³. Aşı geliştirmek için yeterli alt yapıya sahip olmayan fakir ülkeler için ise adil ve hızlı bir şekilde aşıya erişim sağlanabilmesi adına kurulan COVAX önemli bir girişimdir.

COVAX 2020 Nisan ayında Covid-19 aşısı ve tedavilerine adaletli bir şekilde erişimi ve üretimi hızlandırmak amacıyla bir iş birliği niteliğindeki ACT'nin bir unsuru olarak kurulmuştur. COVAX'ın kurulum amacı dünyadaki tüm bireylerin gelir düzeyi önemli olmaksızın Covid-19 aşılara ulaşabilme imkanı tanıyan küresel bir çözüm mekanizmasıdır³⁵⁴. COVAX uluslararası örgüt olan Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile diğer özel kuruluşların girişiminin sonucudur³⁵⁵.

COVAX gerek düşük gelirli gerekse yüksek gelirli ülkeler için çözümleyici nitelikte olan bir yapıdadır. Hiçbir aşı üreticisi ile ikili anlaşmalarda bulunmamıştır. Yüksek gelire sahip olan ülkeler kendilerini finanse ederek aşılarla ulaşabilecek

---

³⁵² Akın, Akar, a.g.m.s.104.

³⁵³ Emir, a.g.m., s.2872.

³⁵⁴ Emir, a.g.m., s.2872.

³⁵⁵ Armin Von Bogdandy, Pedro Alejandro Villarreal Lizárraga, "Critical Features of International Authority in Pandemic Response: The WHO in the COVID-19 Crisis, Human Rights and the Changing World Order", s.102.

kapasitedeyken, düşük gelire sahip olan ülkelerin vatandaşları aşılarla erişim sağlayabilmesi bu ülkelerin finansmanı ile sağlanacaktır³⁵⁶.

Finanse edilen ülkelerin aşı dozları Bill & Melinda Gates Vakfı gibi bağışta bulunan kurumlarca karşılanmaktadır. Hangi ülkenin finanse edileceği hususu Uluslararası Kalkınma Birliği resmi kalkınma kriterleri çevresinde belirlenmektedir³⁵⁷. Tablo 11’de 29 Kasım 2021 tarihi itibarıyla COVAX’a bağışlanan Covid-19 aşıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 12’de yalnızca belirli ülkeler tarafından COVAX’a yapılan bağışlar gösterilmektedir. Aşı bağışı yapan diğer ülkeler arasında Çin, Hindistan, Rusya ve İsrail bulunmaktadır. Çin 2021 yılında 2 Milyar doz paylaşım sözü vermiştir. Bildirilen değerlere bakıldığında 2020 Eylül’den 2021 Ağustos ayına kadar 770 Milyon doz aşı bağışında bulunmuştur³⁵⁸.

---

³⁵⁶ <https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained>, Erişim Tarihi 06.02.2022

³⁵⁷ Von Bogdandy, Villarreal, a.g.m., s.103.

³⁵⁸ Philip Loft, “*Covax and Global Access To Covid-19 Vaccines*”, 10 Aralık 2021, House Of Commons Library, s.30.

Tablo 12. 29 Kasım 2021 Tarihi İtibariyle COVAX'a Bağışlanan Covid-19 Aşılıarı (Milyon)

	COVAX Tarafından Alıcı Ülkeye Gönderilen Doz Sayısı	COVAX'a Bağışlanan Doz Sayısı	Açıklanan Ancak Henüz Bağışlanmayan Doz Sayısı	Toplam
ABD	140.3	53.1	664.1	857.5
Avrupa Birliği	57.8	240.5	153.2	451
Fransa	19	45.1	55.9	120
Almanya	14.9	84.2	75.9	175
Japonya	11.3	0	48.7	60
Kanada	8.4	6.7	35.9	51
İtalya	8.2	35.7	1.1	45
İspanya	8.1	38.2	3.7	50
Birleşik Krallık	8	18.2	73.8	100
İsveç	3	2.9	0,3	6.2
Belçika	2.7	5.5	0,4	8.6
Norveç	1.5	4.4	0,1	6
Danimarka	1	3.7	1.3	6
Yeni Zelanda	0,9	0	2.9	3.8
Yunanistan	0,5	2.1	0,4	3
İsviçre	0,5	1.1	2.4	4
Portekiz	0,3	2.1	0,8	3.2
Finlandiya	0,1	1.3	2.3	3.7
Türkiye	0	0	10	1
Bir. Arp Emir.	0	0	1	1
Hollanda	0	16.3	10.7	27
İrlanda	0	1.3	0	1.3
Avustralya	0	0	60	60

Kaynak: Our World In Data verilerinden derlenmiştir.

<https://ourworldindata.org/grapher/covaxdonations?tab=table&country=FRA~ESP~SWE~USA~CAN~NOR~NZL~GBR~DNK~CHE~ITA~DEU~PRT~ARE~BEL~European+Union~JPN~NLD~FIN~HKG~IRL>, Erişim Tarihi 06.01.2022

3.2.2. Covid-19 Pandemisi İle Mücadelenin Finansmanı

Çalışmanın son bölümü çerçevesinde, Covid-19 ile mücadele akçal denkleştirme sorunu ile incelenmiştir. Akçal Denkleştirme sorunu temelde iki yaklaşım ile ele alınmıştır. İlk olarak mücadele kapsamında hizmetin sunulacağı birimler arasındaki çatışmayı ele alan “hizmet alanının belirlenmesi” başlığı incelenmiştir. İkinci olarak ise mücadele çerçevesinde “hizmet sunumunun finansmanının” belirlenmesidir. Çalışmanın bu kısmında pandemi ile mücadelede, mücadelenin finansmanının belirlenmesi konusu üzerinde inceleme yapılacaktır.

3.2.2.1. Özel Finansman Çabaları ve Bedavacı Yaklaşımlar

Covid-19 ile mücadele çerçevesinde her ülke ulusal mücadele yaklaşımı bağlamında finansman sorunlarını kendileri çözmek zorundadır. Ancak, uluslararası koruyuculuk bağlamında yürütülen mücadelenin finansmanına katılımda bedavacı yaklaşmaktadırlar. Ülkelerin küresel alanda bedavacılık eğilimleri temel olarak iki noktada incelenebilir. İlk olarak ülkelerin kendi içerisindeki sağlık harcamalarındaki değişim ile DSÖ finansmanına katkı sağlama oranları arasında karşılaştırma yapmaktır. İkinci olarak ise aşı patent hakkının uluslararası toplumun kullanımına açılmaması durumunu incelemektir. Bedavacılık eğilimleri incelendikten sonra özel finansman çabaları çerçevesinde DSÖ bünyesi altında oluşturulan fonlar ile ilgili bilgiler ve sayısal verilere yer verilecektir.

Bedavacı Yaklaşımlar- Ülkelerin Sağlık Salgın Öncesi ve Salgın Döneminde Sağlık Harcamaları: Ülkelerin sağlık hizmetlerine ilişkin harcamaları, genel ekonomik duruma ve var olan sağlık kuruluşlarının sayısına ve büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir. 2020 yılında Covid-19 pandemisinden önce OECD ülkelerinin ortalama olarak GSYİH'nin yaklaşık % 8,8'ini sağlık hizmetleri için harcadıkları söylenebilir.

Bütüne bakıldığında açık ara farkla sağlık hizmetlerine en çok harcama yapan ülke % 16,8 ile Amerika Birleşik Devletleridir. Amerika'yı % 11,7 ile Almanya takip etmektedir. Amerika ve Almanya'dan sonra Fransa ve Kanada'nın da içinde bulunduğu on yüksek gelirlili ülkeden oluşan grup bütçelerinin % 10'undan fazlasını sağlık harcamaları için kullanmıştır. Tablo 13'de görüleceği üzere Brezilya ve Güney Afrika'nın da dahil olduğu bir düzine ülke GSYİH'nin yaklaşık % 8- 10'luk kısmını sağlık harcaması için ayırmıştır. GSYİH'nin % 6-8 'ini harcayan ülkelerin çoğu Orta ve Doğu bölgelerini içerir. Kalan Rusya, Meksika, Lüksemburg, Çin, Türkiye, Hindistan ve Endonezya ülkeleri GSYİH'nin % 6'sından daha azını sağlık hizmetleri için harcamışlardır³⁵⁹.

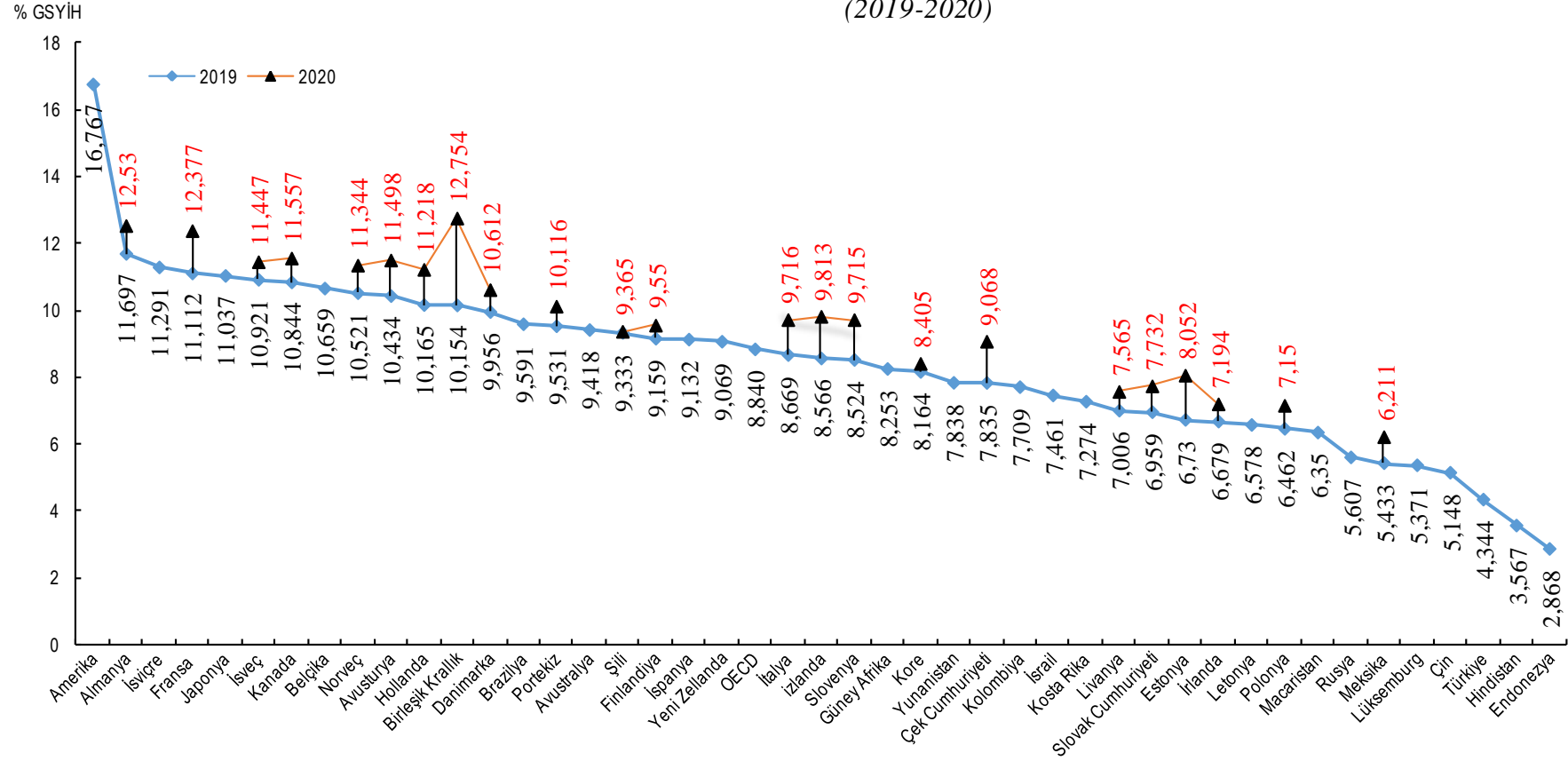
³⁵⁹ OECD, "Health A Glance 2021", s.188.

Tablo 13. Salgın Öncesi ve Salgın Döneminde Ülkelerin Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payları % (2019-2020)

ÜLKE	2019	2020	ÜLKE	2019	2020
ABD	16,767	-	Slovenya	8,524	9,715
Almanya	11,697	12,53	Güney Afrika	8,253	-
İsviçre	11,291	-	Kore	8,164	8,405
Fransa	11,112	12,377	Yunanistan	7,838	-
Japonya	11,037	-	Çek Cumhuriyeti	7,835	9,068
İsveç	10,921	11,447	Kolombiya	7,709	-
Kanada	10,844	11,557	İsrail	7,461	-
Belçika	10,659	-	Kosta Rika	7,274	-
Norveç	10,521	11,344	Litvanya	7,006	7,565
Avusturya	10,434	11,498	Slovak Cumhuriyeti	6,959	7,732
Hollanda	10,165	11,218	Estonya	6,73	8,052
Birleşik Krallık	10,154	12,754	İrlanda	6,679	7,194
Danimarka	9,956	10,612	Letonya	6,578	-
Brezilya	9,591	-	Polonya	6,462	7,15
Portekiz	9,531	10,116	Macaristan	6,35	-
Avustralya	9,418	-	Rusya	5,607	-
Şili	9,333	9,365	Meksika	5,433	6,211
Finlandiya	9,159	9,55	Lüksemburg	5,371	-
İspanya	9,132	-	Çin	5,148	-
Yeni Zelanda	9,096	-	Türkiye	4,344	-
OECD	8,840	-	Hindistan	3,567	-
İtalya	8,669	9,716	Endonezya	2,868	-
İzlanda	8,566	9,813			

Kaynak: Organization For Economic Co-operation And Development (OECD), “Health A Glance 2021” verilerinden derlenmiştir.

Şekil 4: Salgın Öncesi ve Salgın Döneminde Ülkelerin Sağlık Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payları % (2019-2020)

Kaynak: Organization For Economic Co-operation And Development, "Health A Glance 2021".

Ülkelerdeki bedavacılık olgusunun ölçülebilmesinin bir yolunun, ülkelerin kendi içerisinde sağlık harcamaları ile uluslararası alanda yaptığı katkıları karşılaştırarak incelemek olduğu söylenmiştir. Her ülkenin kendi içerisinde Covid-19 ile mücadele kapsamında sağlık harcamaları için ayırdığı pay Tablo 13 ve Şekil 4 yardımı ile incelenmiştir. Küresel alanda yapılan katkılar DSÖ' ye Yapılan Finansal Destekler başlığı altında incelenecektir.

Bedavacı Yaklaşımlar- Aşı Patent Hakkının Uluslararası Toplumun Kullanımına Açılmaması: Patent hakkı, buluş sahibine birtakım özel yetkiler tanıyan haktır. Bununla beraber toplumun menfaatleri göz önünde bulundurularak patent hakkı sahibinin özel yetkileri küresel ve ulusal alanlarda bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Küresel alanda önemli olan kamu sağlığı ile ilgili sınırlamalar Covid-19 aşuları için güncelliğini koruyan bir konudur. Patent hakkı sorunu ülkelerin Covid-19 aşularına erişiminde yaşanan adaletsizliğin sebeplerinden biri olarak görülmektedir³⁶⁰.

Patentin hakkının amacı, teknolojik gelişimi teşvik ederek bir koruma şekli ortaya çıkarmaktır. Teorik açıdan patentler, buluşun ortaya çıkarılması sonucunda buluş sahibine sağladığı bazı özel hakların yanında, buluşun teknoloji ve ticari alanda geliştirilmesi için de teşvikte bulunur. Patent ile buluş sahibi buluşa ilişkin birtakım tekniksel özellikleri kamu ile paylaşarak başka kişilerin de bu buluş rehberliğinde daha farklı buluşlar gerçekleştirmesine yardımcı olur. Bu şekilde ekonomi içerisinde patent yolu ile teknik anlamda ilerleme gerçekleşmiş olur³⁶¹.

Patent hakkı ile küresel sağlık ilişkisini inceleyen ana kaynak TRIPS Anlaşmasıdır. TRIPS Anlaşması düzenlenen fikri mülkiyet hakkı çeşitleri açısından en geniş kapsamlı uluslararası anlaşmadır³⁶². Kamu sağlığını tehdit eden küresel Covid-19 hastalığının tedavisinde kullanılacak aşular TRIPS Anlaşması ile yenilik, buluş basamağı ve sanayiye uygulanabilirlik koşullarını taşıyıcıları ile birlikte patent korumasına sahip olabilmektedir. Yine bununla beraber bazı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için aşulara adil erişim konusunda geri kalması geliştirilen Covid-19 aşuları

³⁶⁰ Başak Özkök Gökmen, "Covid-19 Aşuları Üzerindeki Patent Hakkının Kapsamının Kamu Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s.161.

³⁶¹ Ümmühan Gökovalı, Kurtuluş Bozkurt, "Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakkı Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s.136.

³⁶² Özkök Gökmen, a.g.m., s.177.

için patent hakkının yerindeligi tartışmasını başlatmıştır. Aşıların yeni geliştirildiği dönemlerde gelişmiş bazı ülkelerin aşı üreticileri ile ikili anlaşmalar imzalayarak oldukça fazla dozu önceden sipariş edip aşı adaletsizliği olgusunu güçlendirmişlerdir³⁶³.

Tüm bunların yanında 2 Ekim 2020 tarihinde Hindistan ve Güney Afrika Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) başvuruda bulunmuştur. Başvuruda Covid-19 hastalığını önlemek, sınırlandırmak ve tedavi edebilmek için bütün ülkelerin Covid-19 ilaçları, aşıları ve geliştirilen diğer teknolojileri ile ilgili TRIPS Anlaşmasının 2.kısımının 1.4.5 ve 7.bölümlerinde geçen fikri mülkiyet haklarından, küresel sürü bağışıklığı elde edilene kadar geçici olarak muaf tutulmasını TRIPS Konseyi'nin Genel Konsey'e tavsiyede bulunmasını talep etmiştir³⁶⁴.

Yapılan bu talep Dünya Ticaret Örgütü'ne üye ülkeler için istinaî hallerde DTÖ bünyesindeki anlaşmalardaki belirli yükümlülüklerden vazgeçme isteğinde bulunabilme yetkisi veren Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması'nın 9.maddesinin 3 ve 4.paragraflarına istinaden yapılmıştır. Talep, Kenya, Esvatini, Mozambik, Pakistan, Bolivya, Venezuela, Mogolistan, Zimbabve, Mısır, Afrika Grubu ve En Az Gelişmiş Ülkeler Grubu tarafından destek görmüştür³⁶⁵. Öneri Dünya Sağlık Örgütü tarafından da aşı adaletsizliğini düzelterebileceği düşüncesi ile olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Fakat AB ve Avustralya, Brezilya, Kanada, Japonya, Norveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD gibi bazı ülkeler bu öneriye karşı çıkmıştır³⁶⁶. Ancak ABD daha sonra yaptığı bir açıklama ile destekte bulunduğunu ifade etmiştir.

Öte yandan aşı geliştiren ilaç firmaları da kendi buluşlarının patent hakkının kaldırılıp başka firmalarca serbest bir şekilde üretilmesinin bu alandaki çalışmalarını olumsuz yönde etkileyerek aşı üretiminin boyutu ve yapısı düşünüldüğünde güvenli olmayacağı gerekçesi ile karşı çıkmaktadırlar³⁶⁷.

---

³⁶³ Özkök Gökmen Başak, a.g.m.,s.201.

³⁶⁴ World Trade Organization, Council for Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Waiver From Certain Provisions Of The Trips Agreement For The Prevention Containment And Treatment Of Covid-19, Communication From India And South Africa, s.2.

³⁶⁵ World Trade Organization, https://www.wto.org/english/news_e/news21_e/trip_23feb21_e.htm, Erişim Tarihi 17.01.2022.

³⁶⁶ <https://msf.org/countries-obs-structing-covid-19-patent-waiver-must-allow-negotiations>, Erişim Tarihi 17.01.2022.

³⁶⁷ Özkök Gökmen Başak, a.g.m.,s.202.

Uluslararası İlaç Üreticileri ve Dernekleri Federasyonu (IFPMA- International Federation Of Pharmaceutical Manufactures & Associations) Genel müdürü Thomas Cueni tarafından bu durum odaklanılması gereken noktanın bilim ve inovasyon olması gereken bir zamanda onu destekleyen sistemi geri çekmenin tehlikeli ve mantıksız olduğu açıklanmıştır³⁶⁸.

Özel Finansman Çabaları- DSÖ Bünyesinde Oluşturulan Fonlar

a) Covid-19 Tedarik Zincir Sistemi Köprü Fonu (Covid-19 Supply Chain System Bridge Fund)

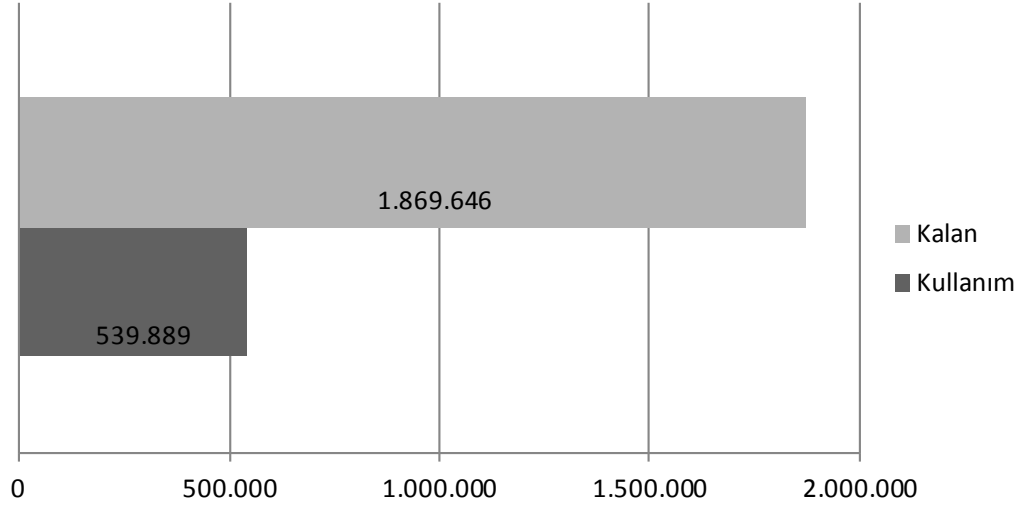
Küresel Covid-19 krizi ciddi bir temel malzeme sıkıntısı yaşamaya neden olmuştur. Covid-19 pandemisi ortaya çıktığından beri DSÖ, ülkelerin kritik sağlık malzemeleri talebinde bulunabilmeleri için kanal sağlamak adına Tedarik Zinciri Görev Gücü'ndeki ortak kurumlarla koordineli bir biçimde çalışmıştır. Mayıs 2020 tarihinde Covid-19 Tedarik Portalı başlatılmış ve şuanda da koruyucu ekipman, biyomedikal ekipman ve teşhis malzemelerine erişim sağlanmaktadır. Bir ülkenin fon kapsamında malzeme talebinde bulunabilmesi için en az bir Tedarik Koordinatörü bulunması gerekmektedir. Tedarik Koordinatörü bulunduktan sonra, ulusal makamlar ve COVID-19 Ulusal Eylem Planını destekleyen tüm uygulama ortakları kritik malzemeler talebi için kayıt yaptırabilmektedir. Tedarik Koordinatörü'nün bu süreçteki rolü, bir ülke içerisindeki talepleri birleştirmek ve doğrulamaktır³⁶⁹. Şekil 5'te Fon'un 2021 sonu verileri ele alınarak hazırlanmış mevcut durumu grafiğine yer verilmiştir.

---

³⁶⁸ International Federation Of Pharmaceutical Manufactures & Associations, <https://www.ifpma.org/resource-centre/ifpma-statement-at-wto-event-covid-19-and-vaccine-equity-what-can-the-wto-contribute/>, Erişim Tarihi 17.01.2022.

³⁶⁹ World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/covid-19-operations>, Erişim Tarihi 21.01.2022

Şekil 5: Covid-19 Tedarik Zincir Sistemi Köprü Fonu Mevcut Durumu

Kaynak; World Health Organization

Covid-19 tedarik Zincir Sistemi Köprü Fonu kapsamında toplam 2.409.535 Milyon \$ fon oluşturulmuştur. Bunun 539.889 Milyon \$ lık kısmı Covid-19 ile mücadele için ayrılırken kalan 1.869.646 Milyon \$ lık kısmı fon içerisinde kullanılmaya başlanmıştır.

b) Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu (Covid-19 Solidarity Response Fund)

Dünya Sağlık Örgütü, UNICEF, Birleşmiş Milletler Vakfı ve İsviçre Yardımseverlik Vakfı ile destek gören bu fon, salgınla mücadele çerçevesinde birlikte çalışmak için imzalanmıştır. Anlaşma 3 Nisan 2020 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, oluşturulan fon, Covid-19 Stratejik Müdahale Planı'na destek çıkararak, küresel anlamda mücadeleyi basitleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu fondan elde edilen 127 Milyon Doları geçen kaynağın ilk kısmı, anlaşma çerçevesinde UNICEF'in dünyadaki çocuklar ve toplumlar için olan çalışmalarında kullanılacaktır.

Toplanan fonun bir kısmı DSÖ koordinatörlüğünde, virüsün yayılımını takip etmek, eksikler ve ihtiyaçların durumunu değerlendirmek, sağlık çalışanlarına ekipman

yardımında bulunmak, laboratuvar ve test kitlerinin dünya çapında bulunmasını sağlamak için kullanılması öngörülmüştür³⁷⁰.

Fon bünyesinde oluşturulan 7.819.684 Milyon Dolarlık kaynağın, 5.851.728 Milyon Doları COVID-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planına destek vermek için kullanılmıştır. Tablo 14’te ve Şekil 6’da Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu’na kurum ve kuruluşlar tarafından verilen destekler gösterilmiştir.

Tablo 14. Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu’na Destek Veren Kuruluşlar (Milyon\$)

KURULUŞLAR	KATKI ORANI
Birleşmiş Milletler Vakfı	128.125.071
İsviçre Hayırseverlik Vakfı	31.400.218
Uluslararası Futbol Federasyonu (FIFA)	10.000.000
Unicef İçin İsrail Fonu	995.000
Çin Nüfus Refah Vakfı (CPWF)	461.891
Birleşmiş Milletler Posta İdaresi (UNPA)	400.000
UNFCU Vakfı	77.490
Diğer	19.077
Birleşik Metodist Kilisesi ve Topluluğu Genel Kurulu	10.000

Kaynak: World Health Organization verilerinden derlenmiştir.

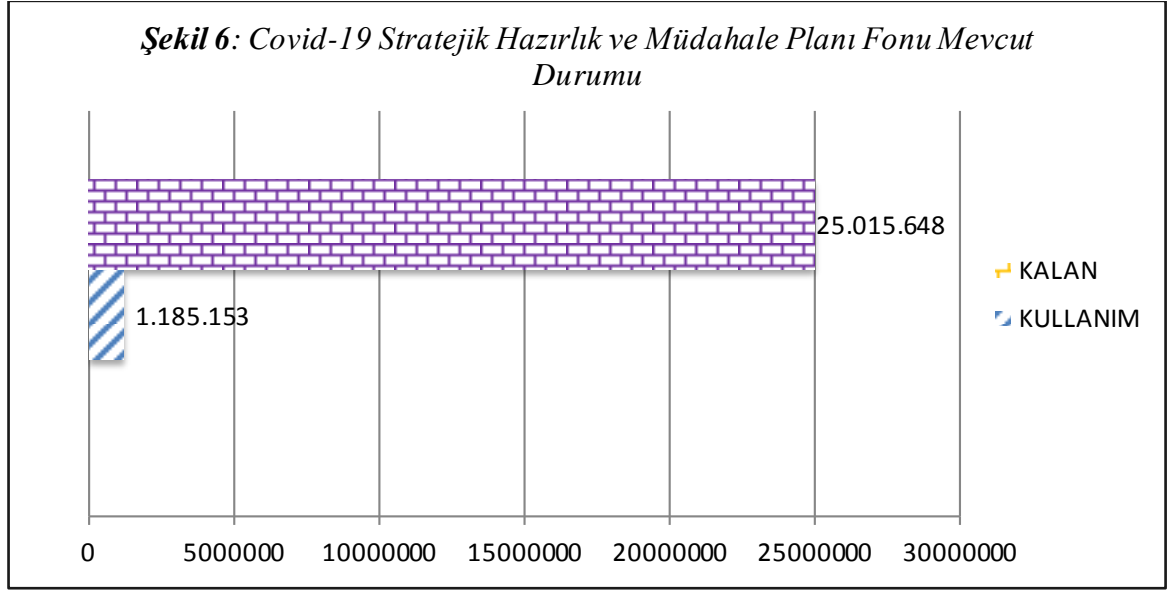
Tablo 14 incelendiğinde, en büyük katkının Birleşmiş Milletler ve İsviçre Hayırseverlik Vakfı tarafından olduğu görülmektedir. Fonun kuruluşun aşamasında da bu iki kurumun yer aldığı açıklama kısmında yer verilmiştir.

c) COVID-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı (COVID-19 Strategic Preparedness and Response Plan)

Covid-19 ile mücadele çerçevesinde Dünya Sağlık Örgütü bünyesi altında kurulan Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı’nın temel amaçları, virüsün bulaşmasını en aza indirmek, müdahaleyi güçlendirmek için bölgedeki ülkeleri desteklemeye devam

³⁷⁰ <https://m.bianet.org/bianet/cocuk/222480-dso-ve-unicef-den-covid-19-a-karsi-ortak-mucadele>, Erişim Tarihi 21.01.2021.

etmektedir³⁷¹. Şekil 6 Covid-19 ile mücadele çerçevesinde oluşturulan Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'nın güncel durumu hakkında bilgi vermektedir.

Covid-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Fonu Kapsamında toplam 26.910.801 Milyon Dolarlık sözleşme tutarı oluşturulmuştur. Sözleşme tutarı üzerinden 1.185.153 Milyon Dolarlık kısmı salgın ile mücadele sürecinde kullanılmıştır.

Tablo 15 ise COVID-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı çerçevesinde üye ülkelerin fona olan katkılarını içermektedir. Tablo 15 incelendiğinde Covid-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'na en çok katkı bulunan ülke 8.426.966 Milyon dolar ile Hollanda'dır. En az katkıda bulunan ülkenin ise 11.765 Milyon Dolar ile Litvanya olduğu görülmektedir.

³⁷¹ World Health Organization, "COVID-19 Strategic Preparedness and Response Plan- 2021 Edition" s.21.

Tablo 15. Pandemi Döneminde COVID-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'na Ülke Katkıları (Milyon\$)

ÜLKELER	KATKI DÜZEYİ
Hollanda	8.426.966
İtalya	7.838.480
Danimarka	7.403.020
Sırbistan	1.103.753
Portekiz	568.828
Singapur	500.000
Kıbrıs	349.324
Lihtenştayn	310.238
Kore Cumhuriyeti	300.000
İzlanda	204.290
Bulgaristan	111.982
Estonya	108.578
Letonya	108.576
Bangladeş	50.000
Vietnam	50.000
Litvanya	11.765

Kaynakça: World Health Organization verilerinden derlenmiştir.

3.2.2.2. Kamusal Katılım: DSÖ' ye Yapılan Finansal Destekler

Dünya Sağlık Örgütü'ne yapılan destekleri aynı yardımlar ve nakdi yardımlar olarak iki açıdan incelemek mümkündür. Aynı yardımlar, mal veya hizmet temini şeklinde yardımda bulunmaktır. Nakdi yardımlar ise parasal olarak yapılan ödemelerdir. Covid-19 pandemisi ile mücadele kapsamında ülkeler DSÖ' ye aynı ve nakdi yardımlarda bulunarak, yardımların mücadele sürecinde doğru ve etkin kullanılmasını istemektedirler. Ülkelerin mücadele kapsamındaki DSÖ' ye olan aynı yardımlarını bazılarını incelediğinde;

Almanya, 10 Kasım 2021 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'ne 924.000 cerrahi ve tıbbi maske bağışında bulunmuştur. Bağış ile birlikte DSÖ tarafından tüm dünyada 100 ülkeye 120 Milyondan fazla maske dağıtılmış oldu³⁷².

İspanya, 18 Kasım 2021 tarihinde COVAX aracılığı ile Antigua ve Barbuda'ya 19.200 doz Covid-19 aşısı bağışlamıştır. Antigua ve Barbuda'da ki aşılara erişimi

³⁷² World Health Organization, <https://www.afro.who.int/news/germany-donates-924-000-surgical-face-masks-who-support-ministry-health-covid-19-response-work>, Erişim Tarihi 22.01.2022

artırmaya yardımcı olmak ve ülkelerin aşılama hedeflerine ulaşmasını sağlamaya yönelik çabalarını desteklemiştir³⁷³.

Ülkelerin aynı yardımlarının yanında Covid-19 pandemisi ise mücadele çerçevesinde DSÖ' ye olan bazı nakdi yardımları da söz konusudur. Dünya Sağlık Örgütü görev tanımı gereği pandemi ile mücadele kapsamında aldığı aynı ve nakdi yardımları doğru ve etkin bir biçimde kullanmak ile yükümlüdür.

3.2.2.2.1. Ülke Katkıları

Ülkelerin her yıl Dünya Sağlık Örgütü'ne yıllık olarak ödemesi gereken zorunlu aidatları bulunmaktadır. Her ülkenin ödemesi gereken tutar, ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına dayalı olarak hesaplanır. Her üye devletin ödeyeceği miktar ülkenin zenginliğine ve nüfusuna göre belirlenir ve her iki yılda bir Dünya Sağlık Asamblesi tarafından onaylanır³⁷⁴.

Ödenmesi gereken zorunlu aidatların dışında Covid-19 ile mücadele kapsamında bazı ülkelerin gönüllü katkıları olabilmektedir. Gönüllü katkıların oranı da ülkelerin salgın ile mücadele çerçevesinde bedavacılık eğilimlerini ölçmede yardımcı bir ölçüt olabilmektedir. Salgın döneminde ülkelerin Dünya Sağlık Örgütü'ne ödedikleri zorunlu aidatlar, Tablo 16 ve Şekil 9'da verilmiştir.

---

³⁷³ Pan American Health Organization, <https://www.paho.org/en/news/22-11-2021-antigua-and-barbuda-receive-19200-vaccines-donated-spain-through-covax>, Erişim Tarihi 22.01.2022.

³⁷⁴ World Health Organization, <https://www.who.int/about/funding/assessed-contributions>, Erişim Tarihi 22.01.2022

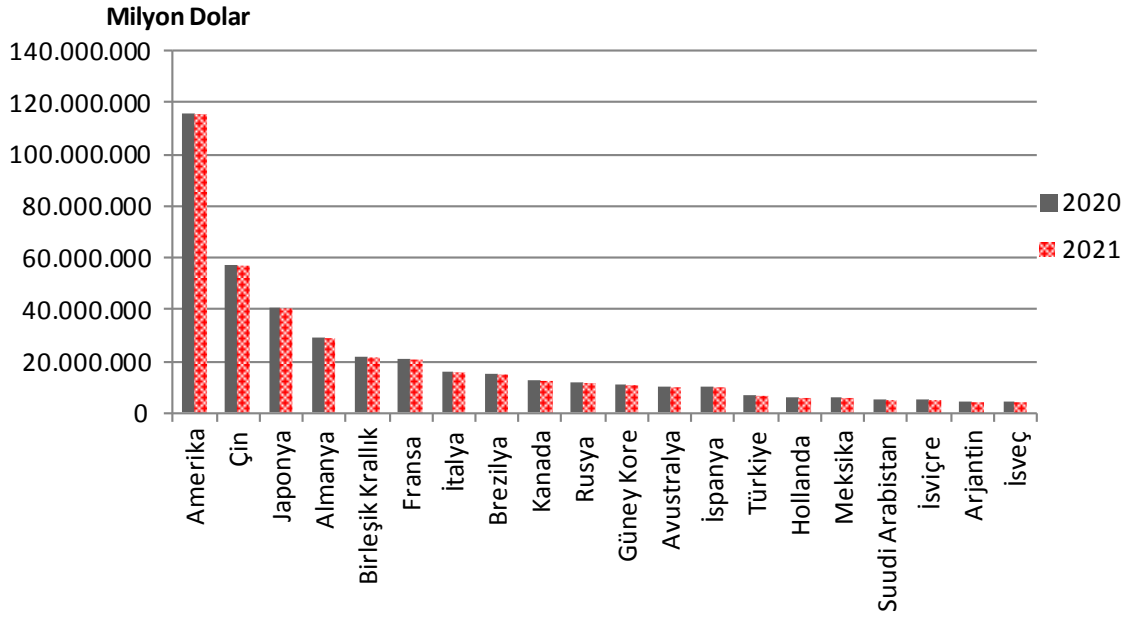
Tablo 16. Salgın Döneminde Ülkeler Tarafından DSÖ'ye Ödenen Katkı Payları (2020-2021)Milyon \$

ÜLKELER	ÖDENEN KATKI PAYI	
	2020	2021
Amerika Birleşik Devletleri	115.766.920	115.766.924
Çin	57.439.810	57.439.800
Japonya	40.795.800	40.795.800
Almanya	29.138.560	29.138.560
Birleşik Krallık	21.851.530	21.851.530
Fransa	21.181.680	21.181.670
İtalya	15.822.860	15.822.860
Brezilya	15.105.170	15.105.160
Kanada	13.081.250	13.081.250
Rusya	11.507.100	11.507.090
Güney Kore	10.846.820	10.846.820
Avustralya	10.574.090	10.574.090
İspanya	10.267.870	10.267.870
Türkiye	6.559.760	6.559.760
Hollanda	6.488.000	6.487.990
Meksika	6.181.780	6.181.770
Suudi Arabistan	5.607.620	5.607.620
İsviçre	5.507.140	5.507.140
Arjantin	4.377.960	4.377.960
İsveç	4.334.900	4.377.960

Kaynak: World Health Organizations, "Assessed Contributors Payable By Member States Associate Members 2020- 2021"

Şekil 7: Salgın Döneminde Ülkeler Tarafından DSÖ'ye Ödenen Katkı Tutarları (2020-2021) Milyon \$

Kaynak: World Health Organizations, "Assessed Contributors Payable By Member States"

Ülkelerin zorunlu aidat ödemeleri, nüfus ve ekonomik büyüklük göz önünde bulundurularak hesaplanmaktadır. Tablo 16 ve Şekil 7 birlikte incelendiğinde, salgın dönemi olan 2020 ve 2021 dönemlerinde en fazla aidat ödeyen ülke Amerika olmuştur. DSÖ sitesindeki veriler incelendiğinde aidat ödemesi yapan diğer ülkeler içerisinde Çin, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık yer almaktadır. Bu ülkelerin ödediği üyelik aidatları toplam 956 milyon dolarlık katkı payı bütçesinin % 53'ünü oluşturmaktadır³⁷⁵.

Türkiye'ye bakıldığında ise, her iki yıl içinde yaklaşık 6,6 Milyar Dolar ile en fazla aidat ödeyen 14'üncü ülke olduğu söylenebilir. Bu da DSÖ katkı payı bütçesinin yaklaşık %1,4'üne denk gelmektedir.

Ülkelerin ödediği zorunu aidatların yanında salgın sürecinde mücadeleye destek vermek amaçlı gönüllü ödemeleri de bulunabilmektedir. Tablo 17 DSÖ'ye salgın sürecinde gönüllü katkı ödemesinde bulunan ülkelerin bilgilerini içermektedir.

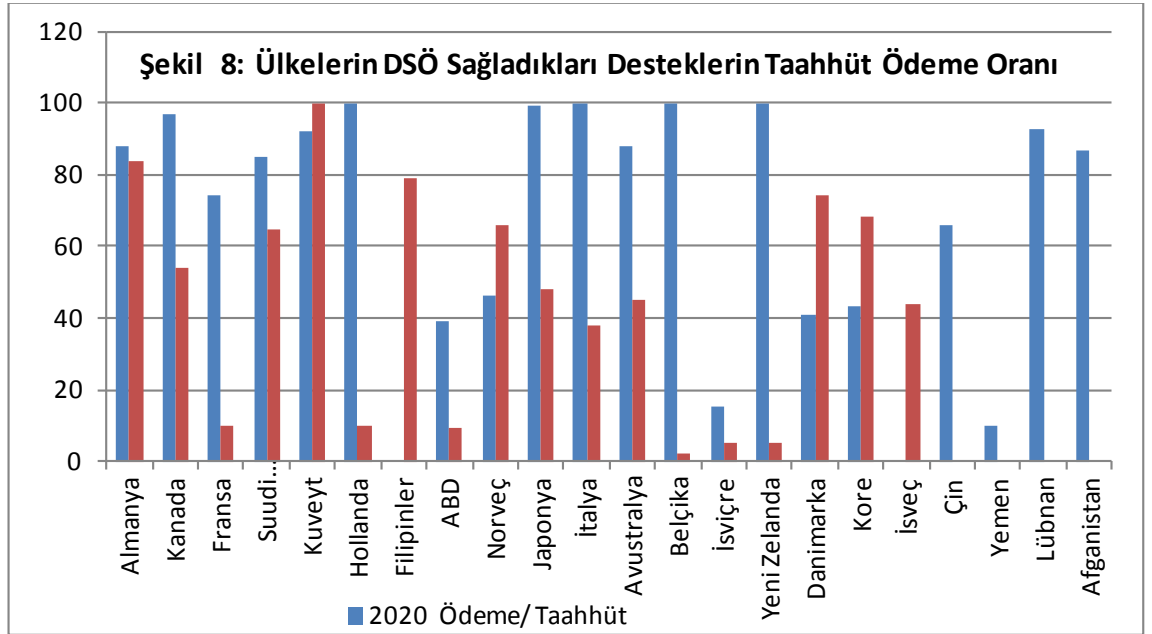
³⁷⁵ <https://tr.euronews.com/2020/07/19/dunya-sagl-k-orgutu-ne-hangi-ulke-ne-kadar-katk-pay-oduyor>, Erişim Tarihi 22.01.22

Tablo 17. Salgın Döneminde Ülkelerin DSÖ'ye Yaptıkları Gönüllü Katkıları 2020-2021

	GÖNÜLLÜ KATKI TUTARI (Milyon \$)					
	2020		2021		2020	2021
	Taahhüt Edilen Ödeme Tutarı	Ödenen Tutar	Taahhüt Edilen Ödeme Tutarı	Ödenen Tutar	Ödeme/ Taahhüt %	Ödeme/ Taahhüt %
Almanya	485.360	425.050	385.450	323.660	88	84
Kanada	14.730	14.310	82.670	44.390	97	54
Fransa	32.010	23.670	28.910	2.820	74	10
Suudi Arabistan	39.650	33.860	17.820	11.530	85	65
Kuveyt	60.000	55.280	15.000	14.990	92	100
Hollanda	50	50	14.090	1.350	100	10
Filipinler	-		14.090	11.150	0	79
ABD	107.160	41.290	44.632	44.866	39	9
Norveç	45.139	20.576	10.750	7.110	46	66
Japonya	48.790	48.060	43.374	20.880	99	48
İtalya	45	45	8.670	3.280	100	38
Avustralya	11.320	9.920	45.444	28.522	88	45
Belçika	53	53	4.690	72	100	2
İsviçre	12.860	1.990	2.100	95	15	5
Yeni Zelanda	3.260	3.260	1.740	80	100	5
Danimarka	24.110	9.800	1.410	1.050	41	74
Kore	5.260	2.250	1.500	1.020	43	68
İsveç			59	26	0	44
Çin	50.100	33.020	-		66	0
Yemen	20.000	1.910	-		10	0
Lübnan	13.150	12.170	-		93	0
Afganistan	10.260	8.930	-		87	0

Kaynak: World Health Organization

Tablo 17 incelendiğinde salgın sürecinde en yüksek gönüllü katkıda bulunan ülkenin Almanya olduğu görülmektedir. Almanya'yı Kanada ve Fransa takip etmektedir. Taahhüt ve ödeme oranları açısından bakıldığında en iyi performansa sahip ülkelerin Kuveyt ve Almanya olduğu görülmüyor. Bu ülkeler her iki yılda da istikrarlı bir katkı sağlamıştır. Genel olarak 2020 yılında tahakkuk ve ödeme oranları yüksek olan ülkelerin 2021 yılında performansının düştüğü görülmektedir. Örneğin, Hollanda, Belçika ve Yeni Zelanda'nın taahhüt ödeme oranı 2020 yılında %100 olarak gerçekleşmiş ancak 2021 yılında %10'un altında kalmıştır. Bu sonuç ülkelerin katılım isteğinin düştüğü yönünde değerlendirilebilir. Diğer taraftan 2020 yılında bedavacı tutum sergileyen ülkelerin 2021 yılında katılımlarını arttırdığı gözlenmektedir. Bu açıklamalar Şekil 8'den de takip edilebilir.

Almanya'nın hem zorunlu aidatlar açısından hem de pandemi ile mücadelede DSÖ'ye yaptığı ayni ve nakdi yardımlar açısında örnek bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Almanya, DSÖ'ye yaptığı yardımlardan başka müstakil olarak ülkelere

yaptığı yardımlarla sanlıkla küresel mücadeleye önemli katkı sağladığı görülmektedir³⁷⁶. Bu yönüyle bakıldığında Almanya bedavacı tutum dışında bir motivasyonla küresel kamusal malın üretimine özel bir destek sağlamıştır.

Şöyle ki Almanya, 2020 yılında en çok katkıyı Afganistan'a yapmıştır. Afganistan, Almanya'dan ve diğer ülkelerden aldığı bu yardımı 2020 yılında ağırlıklı olarak ulusal laboratuvar çalışmalarında ve vaka yönetiminde, 2021 yılında ise aşılama ve lojistik alanlarında kullanılmıştır. Almanya'nın en çok yardımda bulunduğu ikinci ülke Pakistan'dır. Pakistan 2020 yılında aldığı destekleri ağırlıklı olarak destek ve lojistik, ülke içerisinde mücadele çerçevesinde koordinasyon ve planlama alanlarında kullanmıştır. 2021 yılında ise ağırlıklı olarak aşılama, koordinasyon ve planlama alanlarında kullanılmıştır.

3.2.2.2.2. DSÖ Dışındaki Uluslararası Kurum ve Kuruluşların Katkıları

Ülkelerin Covid-19 ile mücadele kapsamında gönüllü ve zorunlu katkılarının yanında, uluslararası kurum ve kuruluşların da bu süreç içerisinde DSÖ' ye nakdi destekleri olmuştur. Salgın gibi mücadelenin de uluslararası olduğu kabul edilerek, gerek ülkeler gerekse küresel kuruluşlar ve vakıflar tarafından da bu süreç içerisinde oldukça destek verilmiş ve verilmeye de devam etmektedir. Tablo 19, Dünya Sağlık Örgütü dışında kalan uluslararası kurum ve kuruluşların salgın sürecinde DSÖ' ye yaptığı katkıları göstermektedir.

Tablo 18 incelendiğinde, 2020 ve 2021 yıllarını kapsayan salgın döneminde düzenli olarak destekte bulunan kuruluşların, Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (UNOCHA), Birleşmiş Milletler Merkezi Acil Müdahale Fonu (CERF), Afrika Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), GAVI, Susan Thompson Buffett Vakfı ve Bill & Melinda Gates Vakfı olduğu görülmektedir.

Her iki yılda da en yüksek katkı düzeyi Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankasından gelmiştir. Tabloya göre DSÖ bünyesinde oluşturulan fonların da yalnızca 2020 yılı için verilere sahip olduğu görülmektedir. Fonlar çerçevesinde toplanılan

---

³⁷⁶ World Health Organization, <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiaNzNmNTRkMWEtNmZjMS00NzdjLWYyMDYtYWExYzA4NzVhZGQwIiwidCI6ImY2MTBjMGU3LWJkMjQtNGIzOS04MTBiLlRkYzI4MGFmYjU5MCI6ImMiOj9>, Erişim Tarihi 22.01.2022

yardımların bir kısmı DSÖ' nün salgın ile mücadele çalışmaları kapsamında kullanılmış olup kalan kısımları fonların görev tanımları içerisinde yer alan farklı mücadele yolları için kullanılmıştır.

Tablo 18. Salgın Döneminde Kurum, Kuruluş ve Fonlar Kapsamında DSÖ'ye Yapılan Gönüllü Katkılar 2020-2021 (Milyon \$)

	GÖNÜLLÜ KATKI TUTARI			
	2020		2021	
	Taahhüt Edilen Ödeme Tutarı	Ödenen Tutar	Taahhüt Edilen Ödeme Tutarı	Ödenen Tutar
Avrupa Komisyonu	114.34	75.26	194.47	77.04
Dünya Bankası	68.73	64.70	7.00	3.04
Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu	53.53	44.78	0	0
Covid-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı	26.91	25.37	0	0
Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP)	25.90	24.28	27.59	11.13
Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (UNOCHA)	20.60	19.64	7.84	6.55
Birleşmiş Milletler Merkezi Acil Müdahale Fonu (CERF)	20.30	20.27	2.57	1.12
Afrika Kalkınma Bankası	16.76	10.58	9.62	7.48
Bill & Melinda Gates Vakfı	16.11	13.27	5.89	3.34
Susan Thompson Buffett Vakfı	10.11	7.69	5.00	4.48
GAVI	7.49	6.91	73.67	38.40
Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu	6.90	6.73	0	0
Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)	5.58	5.54	3.22	0.71
Alwaleed Hayırseverler Kurumu	5.00	5.09	0	0
Dünya Gıda Programı (WFP)	4.58	4.58	0	0
Covid-19 Tedarik Zincir Sistemi Köprü Fonu	2.41	0.33	0	0
OPEC uluslararası kalkınma fonu	1.50	1.48	0	0
Doğu Afrika topluluğu	0	0	8.52	8.12
Güney Afrika Kalkınma Topluluğu	0	0	8.50	7.07
Ulusal Hayırseverler Kurumu (NPT)	0	0	5.18	1.75
Rockefeller Vakfı	0	0	2.48	0.91
Uluslararası Göç Örgütü (IOM)	0	0	1.03	1.03

Kaynak: World Health Organization

SONUÇ

Kamusal mallar faydanın bölünmezliği, kolektif tüketimin var olması, arzın siyasal talebe göre belirlenmesi, fiyatlandırmanın mümkün olmaması, zorunlu talebin olması, dışsallık, bedavacılık gibi özellikleri taşıyan mal grubudur. Küresel kamusal mallar ise, kamusal ve hizmetlerin bir türüdür ve küreselleşme olgusu ile gündeme gelmiştir. Küresel kamusal mallarda tüketiminde dışlamanın ve rekabetin olmadığı mal grubudur. Bu mallar fayda ve zararları ulus ötesi etki gösterdiğinden küresel kamusal mal olarak adlandırılır. Sağlık, barış, güvenlik vb hizmetler küresel kamusal mal grubuna girmektedir. Tüketimde dışlamanın mümkün olmaması hali bedavacılık sorununun gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bedavacılık problemi, kişilerin kamusal mal ve hizmet tüketiminden bedelsiz yararlanacağı farkında olması halinde, içgüdüsel olarak tercihlerini açıklamayarak, bedava yararlanma eğiliminde hareket etmelerinin sonucunda ortaya çıkar.

Bedavacılık probleminin görüldüğü alanlardan biri de sağlık hizmetleridir. Sağlık alanında bedavacılık sorunu koruyucu sağlık hizmetlerinde ortaya çıkmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerinde tüketiminde dışlamanın mümkün olmaması nedeniyle, tüketiciler malın finansmanına katkıda bulunmak yerine bu malı bedava tüketme eğiliminde hareket ederler.

Tarihi süreçte dünya ölçeğinde yaşanan salgın hastalıklar özellikle insan yaşamında olumsuz etkiler yaratmış, toplumsal refah kayıplarına neden olmuştur. Bu nedenle, salgın hastalıkların negatif dışsallıklarıyla mücadele amacıyla koruyucu sağlık hizmetlerinin kamu ekonomisi içerisinde üretilmesi zorunludur. Bu noktada, koruyucu sağlık hizmetleri tam bir kamusal içerdiği için kamusal müdahaleyi gerektirdiği dikkatten uzak tutulmamalıdır. Ulus aşan dışsallıkların yaşandığı alanlarda kamusal mücadelenin nasıl yürütüleceği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 gibi salgın hastalıklarla mücadele koruyucu sağlık hizmetinin küresel koordinasyonun içinde yürütülmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Sağlık alanının da küresel yönetim organı olarak kabul edilen DSÖ üst otorite olarak pandemi ile mücadelede aktif rol almış ve önemli görevler üstlenmiştir.

Salgının 1 Aralık 2019 tarihinden itibaren hızlı bir şekilde tüm dünya ülkelerine yayılmaya başlaması ve hastalığın hızla yayılması ülkeleri ve vatandaşlarını panik içine sokmuştur. Paniğin azaltılması ve hastalık ile ilgili gerekli çalışmaları yapması açısından DSÖ devreye girmiştir. DSÖ henüz yeni bilinen bu hastalık ile ilgili ilk zamanlarda aktif rol oynayamamış bu durum ise oldukça fazla eleştirilmesine neden olmuştur. Salgının hız kazanması ile birlikte DSÖ gerekli araştırmalar yaparak, web sitesinden raporlar ve bilgilendirmeler yayımlayarak ulusal düzeyde yürütülen mücadelelerin koordinasyonunu sağlayarak standart bir mücadele yürütülmesine çalışmıştır.

Ancak, Covid-19 ile mücadele süreci DSÖ'nün performansının ciddi biçimde sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle DSÖ'nün acil durumlara müdahalede yetersiz kaldığı yönünde eleştirilmiştir. Eleştiriler özetle şöyle sıralanabilir:

- Covid 19 salgını için gerekli önlemlerin belirlenip uygulamaya alınması sürecinde koordinasyonu ve bilgi akışını sağlamada yetersiz kalması,
- Üye ülkelerin salgınla mücadele kapasitesini güçlendirme ye yönelik işlevinde yetersiz kalması,
- Sürecin takibine yoğunlaşılması ve üye ülkelerin mücadele sürecindeki yetersizliklerine ve isteksizliklerine duyarsız kalınması,
- Pandemi ilanını yapılmasında gecikme yaşanması,

Covid-19 salgın sürecinde DSÖ'ye yöneltilen eleştiriler aslında DSÖ'nün imkanları ve işlevselliği ile ilgili olduğu görülmektedir. DSÖ'nün böylesi salgın süreçlerinde politika belirleme ve uygulama etkinliğini sağlamaktan uzak olduğu görülmüştür. Bir otoritenin işlevselliği, yaptırım gücü kullanma kapasitesiyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla DSÖ'nün salgın sürecinde işlevselliğinin zayıf kalması yaptırım gücünün olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Diğer taraftan, işlevselliği belirleyen bir başka husus ta yeterli mali güçtür. Otoriteler, işlevlerini mali güçleriyle orantılı olarak yerine getirebilirler. DSÖ'nün işlevselliğinin artırılması için mali kapasitesinin ve yaptırım gücünün artırılması gerektiği söylenebilir.

Yönetsel kapasitesinin artırılması da diğer bir husustur. Bunun içinde finansal yapısının mali yardımlardan daha ziyade öz kaynaklarla güçlendirilmesini

gerektirmektedir. Mevcut haliyle finansal yapısının %90 düzeyinde bağış ve yardımlara bağlı olması kurumun bağımlılık içeren bir yönetsellik sergilemesine neden olmaktadır.

DSÖ'nün mali özerkliği üye ülkelerin ödedikleri aidatlara endekslidir. Üye aidatlarının belirlenmesinde üye ülkenin nüfus yoğunluğu ve GSYH kriterlerinden yararlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin nüfus yoğunluğunun az gelişmiş ülkelere oranla düşük olması gelişmiş ülkelerin DSÖ faaliyetlerinin finansmanın katkısının düşük kalmasına neden olmaktadır. GSYH düzeyinden önemli katkı sağlama potansiyeline sahip Belçika, Hollanda, İsveç ve Norveç gibi ülkelerin nüfus yoğunluğu düşük olduğu için DSÖ bütçesine katkısı sınırlı kalmaktadır.

DSÖ'nün ana finansörlerinin gelişmiş ülkeler olduğu açıktır. Ancak, gelişmiş ülkeler DSÖ'ye zorunlu ödeme dışında bağış ve yardımlar şeklinde daha fazla destekte bulunması DSÖ'yü bu ülkelere bağımlı kılmaktadır. Mevcut finansman yapısı içinde ABD'nin en güçlü finansör benim edası ile Çin Halk Cumhuriyeti üzerinde DSÖ marifetiyle baskı kurma çabası bağımlılık ilişkisinin en somut örneği olarak nitelendirilebilir. Bu da yukarıda da ifade edildiği gibi Örgütün proje bazlı faaliyetleri planlayıp uygulamasını engellemekte ve işlevselliğini zayıflatmaktadır.

Pandemi ile en etkili mücadelede hakimiyet yaklaşımı ile yapılmıştır. Üye ülkeler hakimiyet alanlarında maske, mesafe ve hijyenin sağlanmasına ilişkin gerekli önlemleri almıştır. Ancak bazı ülkelerin sürü bağışıklığı politikası izlemesi nedeniyle mücadele etmeme yönünde hareket etmeleri ve bazılarının da önlemleri uygulamadaki idari kapasite yetersizliği salgının küresel yayılımını devam ettirmiş ve önlem alan ülkelerin önlemlerinin başarısını da olumsuz etkilemiştir. DSÖ'ne yönelik eleştiriler de aslında bu noktada ortaya çıkmaktadır. DSÖ mücadelenin yerelde güçlü biçimde örgütlenmesi ve uygulanması konusunda üye ilkeleri bilgilendirme, yönlendirme ve önlem alma ve uygulama konusunda zorlamada yetersiz kalmakla suçlanmaktadır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi Örgüt'ün ülkeler üzerinde herhangi bir yaptırım gücünün bulunmaması ve finansal bağımlılığının yüksek olması DSÖ'den beklenen bu işlevselliğin sınırlı kalmasında etkili olduğu söylenebilir.

Salgınla mücadele sürecinde bazı ülkelerin DSÖ'ne ve DSÖ bünyesinde oluşturulan fonlara katkıda bulunurken, bazı ülkeleri ise bedavacılık eğilimi içinde

hareket ettikleri görülmüştür. Ülkelerin bedavacı tutumları şu iki perspektiften değerlendirilebilir: Aşı patentinin uluslararası kullanıma açılması talebi, Üye ülkelerin DSÖ'ye sağladıkları finansal katkılar ve ulusal düzeydeki sağlık harcamalarının analizi.

Aşı patentinin tüm dünyaya açılması yönünde ciddi talepler ortaya atılmıştır. Aşı çalışmalarında başarı sağlamış ülkelerin patentlerini DSÖ'ne vermeleri DSÖ koordinasyonu altında üretilerek tüm dünyanın kullanılmasına açılması talebi tam bir bedavacı tutum örneği olarak gösterilebilir. Bu talep Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde de ciddi biçimde tartışılmış ve aşı üretiminde başarı sağlamış ülkelerin bu konudaki haklı tutumları neticesinde karşılık bulmamıştır. Ancak süreç içerisinde bazı ülkelerin aşının patentini vermekten ziyade bedava aşı sunmaları bedavacı taleplerin belli ölçüde karşılanmasına imkan vermiştir. Aslında aşı patentinin küresel ölçekte açık kaynak haline getirilmesi pareto etkinlik anlamında doğru bir yaklaşımdır. Salgının yayılmasını aşı geliştirmelerine yönelik çalışmalar tam bir doğal tekel piyasası örneği olup, doğal tekellerin neden olduğu küresel ölçekte sosyal refah kaybının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aynı sonucu doğuracak aşı çalışmalarını ayrılacak kaynakların daha başka alanlara tahsis edilmesi kaynak kullanım ve tahsis etkinliğini artıracaktır. Dolayısıyla, ülkelerin aşı patentinin açık kaynak haline dönüştürülmesi talebini bedavacı eğilimin bir ürünü görmekten ziyade küresel ölçekte kaynak tahsis ve kullanım etkinliğinin artırılması niyeti olarak da değerlendirilebilir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ülkeler, ulusal düzeyde yürütülen mücadele sürecinde ulusal sağlık harcamaları önemli ölçüde artırmışlardır. Sadece sağlık harcamalarını değil bu süreçte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönelik transfer harcamalarını da önemli ölçüde artırmışlardır. Buna karşılık DSÖ'ye ödenen üye aidatlarının temel matrahı azaldığı için üye ülkelerin DSÖ'ye yaptıkları zorunlu ödeme miktarı da düşmüştür. Bu süreçte üye ülkelerin finansal yapılarının zayıflaması DSÖ'ye gönüllü desteklerinde belli oranlarda azalmasına neden olmuştur. Üye ülkeler DSÖ üzerinden Covid 19'la mücadeleye destek sağlamaktan ziyade siyasal nüfuz arayışı içinde karşılıklı çıkarlarını gözetecek biçimde ikili yardımlarda bulunmuşlardır. Bu noktada en öne çıkan ülke Almanya olmuştur. Tüm bu açıklamalardan hareketle ülkelerin finansal kaynaklarını, DSÖ'nün yürüttüğü salgınla

mücadelenin kendilerine de pozitif dışsallık sağlayacağı inancıyla, salgınla mücadele sürecinde yarar ilkesi çerçevesinde kullanmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Bu noktada üye ülkelerden bazılarının bedavacı tutum içinde hareket edip etmediğini şu biçimde ortaya koymak mümkündür. Ülkeler ulusal düzeyde sağlık hizmetlerine önemli harcamalar yapmaktadırlar. Bu noktada ABD en fazla harcama yapan ülkedir. Ancak ülkelerin küresel sağlık hizmetlerine yönelik harcamalara katılımda isteksiz davrandığı görülmektedir. ABD, DSÖ'ye en fazla finansal katkı sağlayan ülkedir. Ancak, salgının başlangıcında desteğini çekeceğini beyan etmiştir. Bu davranış şu iki gerekçeye bağlanabilir: Ülkelerin DSÖ'nün sunduğu hizmetlerden bedava yararlanma eğilimini kırmak, DSÖ'nün çalışma performansını protesto ederek etkin çalışmasına dikkat çekmek.

Aşı patentinin uluslararası kullanıma açılması konusunda ABD ilk olarak karşı çıkmış daha sonra fikrini değiştirdiğine dair açıklama yapmıştır. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde ABD hükümetinin salgın ile mücadele sürecinde belli ölçüde bedavacı bir yaklaşım sergilediğini söylemek mümkündür.

Almanya, ulusal sağlık harcaması sıralamasında ABD'den sonra ikinci sırada gelmektedir. Almanya hem ulusal sağlık harcamalarında hem de küresel alanda DSÖ'ye sağlanan destek hususunda oldukça etkili olduğu söylenebilir. DSÖ'ye ödenen zorunlu ve gönüllü katkıların fazla olmasının yanında salgınla mücadele ve aşılama sürecinde de zor durumda olan ülkelere nakdi ve aynı yardımlarının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bedavacılık açısından değerlendirildiğinde ise Covid-19 ile mücadele sürecinde Almanya hükümeti bedavacı yaklaşımdan uzak biçimde, birçok ülkeye örnek olabilecek çalışmalar yürütmüştür.

Fransa'nın da ulusal sağlık hizmetlerine yönelik harcamaların fazla olduğu, küresel alanda da DSÖ'ye destek konusunda etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Aşı patentinin uluslararası kullanıma bırakılması konusundaki olumlu tutumu bedavacılıktan uzak bir tavır sergilediğini göstermektedir.

Salgının ilk çıkış noktası olan Çin'de ise, ulusal sağlık harcaması çok az miktarda ve küresel alanda desteği de sadece 2020 yılında olmuştur. Hükümet tüm dünya ülkelere karşı olan sorumluluğunu hiçe sayan bir tutum sergilemiştir. Tüm bu

nedenlerle ÷lke kendi içerisinde de k÷resel alanda DSÖ'ye de katkı miktarının oldukça az olması ÷lkenin bedavacı bir tutum sergileyip mücadelede etkin bir rol oynamadığı söylenebilir.

Türkiye ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde görülmesinin ardından hükümet bir dizi önlem politikası uygulayarak salgını en az hasarla atlarmaya çalışmıştır. Bütçe imkanları ölçüsünde sağlık harcamalarında ve transfer harcamalarında önemli artışlar gözlenmektedir. Ancak, DSÖ'ne düşük üyelik aidatı ödemesi ve gönüllü finansal desteğinin de düşük olması bedavacı bir tutum sergilediği biçiminde değerlendirilebilir. Bu süreçte Türkiye salgınla küresel mücadeleye DSÖ üzerinden değil bireysel girişimlerle destek olmaya çalışmıştır. Aslında destek sağlanan ÷lkelerin siyasal etki alanı içinde olması sağlanan desteğin salgınla mücadeleden ziyade siyasal nüfuz kazanma adına yapıldığı iiminde değerlendirilebilir.

Elde edilen veriler ve yapılan analizler birlikte değerlendirildiğinde ÷lkelerin gelişmişlik düzeyleri ile bedavacılık olgusu arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. Buna en önemli örnek olarak Almanya'nın gelişmiş bir ÷lke olmasına rağmen salgın sürecinde bedavacı tutumdan uzak kalarak aktif bir rol oynaması verilebilmektedir.

Almanya'yı Kanada ve Fransa takip etmektedir. Taahhüt ve ödeme oranları açısından bakıldığında en iyi performansa sahip ÷lkelerin Kuveyt ve Almanya olduğu görülüyor. Bu ÷lkeler her iki yılda da istikrarlı bir katkı sağlamıştır. Genel olarak 2020 yılında tahakkuk ve ödeme oranları yüksek olan ÷lkelerin 2021 yılında performansının düştüğü görülmektedir. Örneğın, Hollanda, Belçika ve Yeni Zelanda'nın taahhüt ödeme oranı 2020 yılında %100 olarak gerçekleşmiş, ancak 2021 yılında %10'un altında kalmıştır. Bu sonuç ÷lkelerin katılım isteğinin düştüğü yönünde değerlendirilebilir. Diğer taraftan 2020 yılında bedavacı tutum sergileyen Filipinler, ABD, İsveç gibi ÷lkelerin 2021 yılında katılımlarını arttırdığı gözlenmektedir.

Sonuç olarak küresel kamusal mal olan küresel sağlık hizmet arzında piyasa yapıcısı olan DSÖ'nün kendinden beklenen işlevlerini yerine getirebilmesi için zorunlu finansman kaynakları ile donatılması gerekmektedir. Gönüllü finansman modeli kamusal mal piyasasında optimal hizmet alanının ve büyüklüğünün belirlenmesini

imkansız kılmaktadır. Bu nedenle DSÖ'nün planlanmış projelere dayalı öngörülebilir nitelikte küresel sağlık piyasasını yönetebilmesi ve dolayısıyla işlevselliğinin artırılabilmesi için özerk bir finansal yapıya kavuşturulması kaçınılmazdır. Ayrıca, DSÖ'nün işlevselliğini artırabilmek için ulus üstü bir nitelik kazandırılarak yaptırım gücü donatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR Ali, Mehmet ŞAHİN, "Küresel Kamusal Malların Üretim ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Tasnif Edilmesi", *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF, 21.Maliye Sempozyumu*, Antalya,2006,s.117-141.
- AKDUR Recep, "Sağlık Sektörü Temel Kavramlar Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumu", Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara, 2006, 2.Baskı.
- AKIN Hakan, Başak AKAR, "Pandemi Sürecinde Uluslararası Sağlık İletişimi: DSÖ İletişim Stratejilerinin Ulusal Sağlık Politikaları Üzerindeki Etkileri", *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2,2021, ss.94-114.
- AKINCI Berat, "Covid-19 Pandemisi Sonrasında Sivil Toplum Kuruluşları: Artçı Değişimlerin Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevsel Rollerine Yansımaları", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 2020, ss.1809-1816.
- AKTAN Coşkun Can, "Devlet mi? Piyasa mı? Mal ve Hizmetler Hangi Sektörler Tarafından ve Hangi Yöntemlerle Sunulmalı", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S.1,2011.
- AKTAN Coşkun Can, "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli", 2006.
- AKYOL Servet, Süleyman ULUTÜRK, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*,2007,ss.62-85.
- ALAGÖZ Ersin, "Kısa Vadeli Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri ve Tobin Vergisinin Türkiye'de Uygulanabilirliği", Yüksek Lisans Tezi,2019.
- ALICI Birgül , "Küresel Kamusal Malların Kamu Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ALTAY Asuman "Kamu Maliyesi Teorisi Gelişimi ve Kapsamı" Ankara: Seçkin Yayınevi,5.b,2019.
- ALTAY Asuman, "Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 64,ss.33-58.
- ALTINIŞIK İsa, Hasan SENCER PEKER, "Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı Global Public Goods and Financing", Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*,2009, Cilt 12, Sayı 1-2, ss.323-332.
- ALTUNÇ Ali Savaş, Hüseyin YILMAZ," Covid-19'un Türkiye ve Dünya Ekonomisine Etkisi", (Ed. Mahir Özhan, Mehmet Dağ, "Covid-19 Salgınının Sosyoekonomik Etkileri", Gazi Kitabevi: Ankara), ss.1-27.

- ARCE M., Daniel G., Todd SANDLER, “Transnational public goods: strategies and institutions”, *European Journal of Political Economy*, Vol 17 2001, ss.493-516.
- ARIKBOĞA Aysel, “Maliye Teorisi ve Politikası”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- ARSAN Hüren, “Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslar arası Kamusal Mallar”, ss.403- 426.
- ARSLAN Mehmet Oğuz, “Küresel Kamu Malı Olarak Sağlık ve Kuş Gribinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Doktora Tezi, 2006.
- ARSLAN İbrahim, Soner KARAGÜL, “Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Mayıs 2020,ss.1-36.
- AYDIN Murat, “Yerel Kamu Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Bir Yerel Kamu Malı Olarak Suyun Finansmanı ve Afyon Belediyesi Uygulaması”,Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- AYRANGÖL Zülküf, “Küresel Kamusal Mallar ve Su Hakkı”, 2012, Doktora Tezi.
- BALI Sibel, Gizem YAYLI, “Karbon Vergisinin Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*,2019,ss.302-319.
- BAKER Michael G., Amanda KYALSYİĞ, Ayesha J VERRALL, Lucy Telfar-BARNARD, Nick WILSON, “New Zealand’s Elimination Strategy For The COVID-19 Pandemic And What Is Required To Make It Work, *The New Zealand Medical Journal*, ss.10-14.
- BAŞARAN LOTZ Neslişah, “Covid-19, Kapitalizm ve Devlet’in Düzenleyici Rolü” *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Özel Sayı, Kasım 2021, ss.116-135.
- BAYAR Fırat, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, ss.25-34.
- BOZLAĞAN Recep,“Yerel Hizmetler ve Özelleştirme”, *Öneri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 10, 1998, ss.33-48.
- BİRD Richard M., “Global Taxes and International Taxation: Mirage and Reality” *ICTD Working Paper* 28, 2015.
- BİLGİÇ ULUN Ayşegül, “Covid-19 Salgınının Küresel Düzeyde İncelenmesi: Ekonomik Etkiler ve Vergisel Önlemler”, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2020, ss.89-102.
- BİLGİLİ Muhammed Yunus, “Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler ve Koronavirüs (COVID-19) Salgını”, *Turkish Studies*, ss.219-235.
- BUZGAN Turan, Öner GÜNER, “DSÖ’nün Pandemilerdeki Etkinliği ve Post-Pandemik Dönemdeki Geleceği”,(Ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut,

- “Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği”, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2020), ss.132-148.
- CORNES Richard, Todd SANDLER, “*The Theory Of Externalities, Public Goods and Club Goods*”, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- COVID-19 ile Mücadelede Örnek Ülkeler (https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608825450_stm-blog-covid-19-ile-mucadelede-ornek-ulkeler.pdf)
- CHOREV Nitsan, “*The World Health Organization Between North and Souths*”, Ithaca, Cornell University Press, 2012.
- ÇELİKAY Ferdi, Erdal GÜMÜŞ, “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.177-216.
- ÇEVİK Arzu, Cihan YÜKSEL, “Yarı Kamusal Mallar ve Asimetrik Bilgi arasındaki İlişki Bağlamında Sağlık Hizmetleri”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21, S.85-107.
- ÇOBAN Hilmi, “Sağlık Ekonomisi ve Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması” Doktora Tezi, 2009.
- DEDEBEK Emin, “Küresel Kamusal Mal Olarak Barış ve Güvenlik”, Doktora Tezi, Ankara, 2015.
- DEDEOĞLU Necati, “DSÖ ve Sosyal Haklar”, 2009, ss.194-198.
- DEMİRCİ Zeynep, İbrahim Atilla ACAR, “Küresel Kamusal Mal Çerçevesinde Mülteci Koruması”, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2019, ss.422-447.
- DOĞAN Merve, “Uluslararası Kuruluşlarda ve Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi: Covid-19 Örneği”, *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, Sayı 2, Kasım 2021, ss.1-21.
- DURMUŞ Mustafa, “Sosyal(Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 17, Sayı 59, s.65-97.
- EKE Erdal, Selin EROYMAK, “Uluslararası Aktörlerin Küresel Sağlık Politikaları Üzerine Etkileri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 28, 2019, ss.388-407.
- EMİR Nergiz, “Covid-19’a Karşı Aşılama Uluslararası İş Birliği: DSÖ ve Covax”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, ss.2861-2880.
- ENER Meliha, Esra DEMİRCAN, “Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2008, ss.57-82.

- ERDEM Metin, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOĞLU, “*Kamu Maliyesi*”, Bursa: Ekin Kitapevi,13.b, 2016.
- EROĞLU Erdal, , “Covid-19’un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi”, *International Journal of Public Finance*, 2020,ss.211-236.
- ERYİĞİT Burak Hamza, “Yerel Mal ve Hizmetlerin Kapsamındaki Değişmenin İktisadi Açıdan Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 181, 2013.
- ESER Levent Yahya, Nagihan BİRİNCİ, “Global Vergi Önerileri ve Uygulanabilirlikleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, 2013, ss.177-195.
- European Commission, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/public-health_en, Erişim Tarihi 21.01.2022.
- European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/thefunds/doc/solidarity/eusf_contributions_covid_en.pdf, Erişim Tarihi 21.01.2022.
- FİŞEK Nusret,“Tıp Fakültesinde Öğretim Programlarının Geliştirilmesinde Çağdaş Görüşler”,_İstanbul Tıp Kurultayı, Tıp ve Hemşirelik Eğitimi Sempozyumları, 25-30 Eylül 1997 İstanbul.
- GAVI, <https://www.gavi.org/covid19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.
- GEDİZ ORAL Burcu, , Tuğba ARPAZLI FAZLILAR, Küresel Sağlık Politikasının Aktörleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, ss.249-267.
- GÖKER Zeliha,“Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler”, *Maliye Dergisi*, S.155, Temmuz-Aralık 2008.
- GÜLEN CİHANOĞLU Gülnihan, “İşlevsel Bir Bütünleşme Alanı Olarak Küresel Sağlık ve Sağlık Diplomasisi”,Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- GÜLER Hünkar, “Struggling The Pandemic Crises as a Global Public Good The Economic Implications Of Pandemics”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2020, Sayı 14, ss. 758-775.
- GÜNAY Hamdi Furkan, Nurullah ALTUN, “Küresel Ölçekte Önerilen Vergilerin Mali ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1,ss.84-96.
- GÜNAYDIN Ferhat, Osman YILMAZER, “Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Covid-19 ile Mücadele”,*Hukuk Gündemi*, 2021, ss.80-85.
- GÜVENEK Burcu, “Devletin Regülasyonlar Yoluyla Piyasalara Müdahalesi ve Türkiye Enerji Piyasaları”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss.45-62.
- GÜZEL İbrahim Halil, “Covid 19 Pandemi Sürecinde Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek”, (Ed. Mahir Özhan, Mehmet Dağ, “*Covid-19 Salgınının Sosyoekonomik Etkileri*”, Gazi Kitapevi: Ankara), ss.41-59.
- GONG Fanghua, Yong XIONG, Jian XIAO, Li LIN, Xiaodong LIU, Dezhong WANG, Xiaokun LI, “China’s local governments are combating COVID-19 with unprecedented responses from a Wenzhou governance perspective”, 2020, *Frontiers in Medicine*.

- GOSTIN Lawrence O., James G. HODGE, Lindsay F. WILEY, “Presidential Powers and Response to COVID-19”, *JAMA*, 2020, ss. 1547-1548.
- GÖKOVALI Ümmühan, Kurtuluş BOZKURT, “Fikri ve Sınâî Mülkiyet Hakkı Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, ss.135-146.
- International Federation Of Pharmaceutical Manufactures & Associations, <https://www.ifpma.org/resource-centre/ifpma-statement-at-wto-event-covid-19-and-vaccine-equity-what-can-the-wto-contribute/>, Erişim Tarihi 17.01.2022.
- KALENDEROĞLU Mahmut, “Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma”, 17.b, Ankara,2017.
- KANBAK Ayşegül, “Küresel Kamu Malı: Barış ve Güvenlik”, *Journal of Current Debates in Social Sciences*,2018,ss.77-87.
- KANBUR Ravi, Todd SANDLER, Kevin MORRISONS,” The Future of Development Assistance: Common Pools and International Public Goods”, Policy Essay No 25,1999.
- KAUL Inge, Isabelle GRUNBERG ve Marc A. STERN, “Defining Global Public Goods” (Ed. Inge Kaul, Isabelle Grunberg ve Marc A. Stern, “*Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*”, New York: Oxford University Press, 1999).
- KAUL Inge, Pedro CONCEIÇÃO, Katell Le GOULVEN ve Ronald U. MENDOZA, “Why Do Global Public Goods Matter Today?”, *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*, (Ed.Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, and Ronald U. Mendoza, New York: Oxford University Press.)
- KAUL Inge, Ronald U. MENDOZA, “Advancing the Concept Of Public Goods”, (Ed. Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003),ss. 78- 111.
- KAPUR Devesh, “The Common Pool Dilemma of Global Public Goods: Lessons from the World Bank’s Net Income and Reserves “,*World Development*, Vol. 30, No. 3, 2002,ss.337-354.
- KARGI Nihal, Ekrem KARAYILMAZLAR, “Küresel Probleme Küresel Çözüm: Tobin Vergisi”, *Cağ University Journal of Social Sciences*,2009, ss.22-48.
- KAYIRAN Meltem,“Kamu Malları: Piyasa Başarısızlığı Mı Teorilerin Başarısızlığı Mı?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 4, 2013, s.147-184.
- KESKİN ATA Funda, “KOVID-19 Pandemisi: Uluslararası Hukuk Açısından DSÖ'ne İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 76, No.1, 2021, ss.1-35.
- KİRMANOĞLU Hülya, “*Kamu Ekonomisi Analizi*”, İstanbul: Beta Yayınevi, 2007.
- KİRMANOĞLU Hülya, Binhan Elif YILMAZ, Nazan SUSAM, “Maliye Teorisi'nin Çıkması: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)”, *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak – Haziran 2006, ss.25-52.

- KÖSE Zeynep, “Covid-19’un Küresel Ekonomiye Etkileri”,(Ed. Erdal Şen, Duygu Hıdıroğlu, Osman Yılmaz, “Covid-19 Pandemisinde Yönetim ve Ekonomi”,Gazi Kitapevi: Ankara), ss.43-66.
- KUBAR Yeşim, , “Teorik Açıdan Sağlık Ekonomisi Analizi”, (Ed.Özge Uysal Şahin, Nilay Köleoğlu, “Teoride ve Uygulamada Sağlık Ekonomisi ve Politikaları Güncel Sorunlar ve Araştırmalar”, Rating Academy Yayınları 2018), ss.25-64.
- KÜÇÜKAYCAN Dürdane, “The Global And National Struggle With The Covid-19 Pandemic As A Global Public Goods” *International European Conference On Interdisciplinary Scientific Researches-III*, Ed.Güllü Karanfil, Mehmet Emin Kalgı, Moldova, 2021, ss.686-692.
- LIN Qianying, Shi ZHAO, Daozhou GAO, Yijun LOU, Shu YANG, Salihu S. MUSA, Maggie H. WANG, Yongli CAI, Weiming WANG, Lin YANG, Daihai HE, “A conceptual model for the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in Wuhan, China with individual reaction and governmental action “,*International Journal of Infectious Diseases* 93, 2020, ss.211-216.
- LOFT Philip, “Covax and Global Access To Covid-19 Vaccines”, 10 Aralık 2021, House Of Commons Library.
- LORENZO Giuseppe, Rossella TROLIO, “Coronavirus Disease (COVID-19) in Italy: Analysis of Risk Factors and Proposed Remedial Measures “,Nisan 2020.
- HAFFAJEE Rebecca L., Michelle M. MELLO, “Thinking Globally, Acting Locally-The U.S. Response to Covid-19” *The New England Journal of Medicine*, 2020.
- HOTUNLUOĞLU Hakan, Recep TEKELİ, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Temmuz- Aralık 2007, ss.107-126.
- MAZGİT İsmail, “Ekonomik Kalkınma Sürecinde Türkiye’de Sağlık Sektörünün Yeniden Yapılanması”, Doktora Tezi, 1998.
- MUTLU Ayşegül, “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak – Haziran 2006, ss.53-78.
- MUSHKIN Selma J., “Toward a Definition Of Health Economics”, *Public Health Reports*, Vol 73, No 9, 1958, ss.785-794.
- MORRISEY Oliver, Dirk WILLEM TE VELDE, ve Adrian HEWITT, “Defining International Public Goods: Conceptual Issues”, (Ed. Marco Ferroni ve Ashoka Mody, “*International Public Goods: Incentives, Measurement and Financing*”,The World Bank: 2002.)
- MOON M. Jae, “Fighting COVID-19 with Agility, Transparency, and Participation: Wicked Policy Problems and New Governance Challenges”, *Public Administration Review*, ss.651-656.

- MOZSAR Ferenc, “On The Notion Of Public Goods”, In Lengyel, I.(Ed) 2003: Knowledge Transfer, Small And Medium – Sized Enterprises, And Regional Development In Hungary, Jatepress, Szegec,ss.60-78.
- NARLIKAR Amrita, ““*The Good, The Bad, And The Ugly: Germany’s Response To The COVID-19 Pandemic*”, ORF Special Report 108, May 2020, Observer Research Foundation.
- NORDHAUS William,”Paul Samuelson and Global Public Goods “,2005.
- ÖZTÜRK Nazım, “Piyasa Başarısızlıkları”, *Öneri Dergisi*, Cilt 6, Sayı21, 2004,s.173-187.
- PAUL James A., Katarina WAHLBERG, “Global Taxes for Global Priorities”, Global Policy Forum, the World Economy, Ecology and Development Association (WEED), 2002.
- Pan American Health Organization, <https://www.paho.org/en/news/22-11-2021-antigua-and-barbuda-receive-19200-vaccines-donated-spain-through-covax>, Erişim Tarihi 22.01.2022.
- PEHLİVAN Murat, “Küresel Kamu Malları ve Finansmanı”, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- SAGASTI Francisco, Keith BEZANSON, “*Financing and Providing Global Public Goods: Expectations and Prospects*”, Report prepared on behalf of The Institute of Development Studies for the Ministry of Foreign Affairs of Sweden, Stockholm, 2001.
- SANDLER Todd, “Financing International Public Goods”(Ed. Marco Ferroni and Ashoka Mody, “*International Public Goods: Incentives, Measurement and Financing*”,The World Bank: 2002 “ ss.81-117.
- SANDLER Todd, “Assessing the Optimal Provision of Public Goods: In Search of the Holy Grail”, (Ed. Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003),ss.131-151.
- SANDLER Todd, “Global and Regional Public Goods: A Prognosis for Collective Action”, *Fiscal Studies*, vol 19, no 3,1998, ss.221-247.
- SANDLER Todd, “On Financing Global and International Public Goods”, *Policy Research Working Paper 2638*, The World Bank Economic Policy and Prospects Group ,July 2001.
- SANDMO Agnar, “International Aspects of Public Goods Provision”,(Ed.Inge Kaul, Pedro Conceicao, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza, “*Providing Global Public Goods*”, New York: Oxford University Press,2003), ss.112-130.
- SAVAŞAN Fatih, “*Piyasa Başarısızlığından Devlet Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*”, Bursa: Dora Yayıncılık,8.b, 2019.

- SAYICI Celal Burak, “Küresel Kamusal Mallarda Finansman Sorunu ve Mali Çözümler”, 2014, Yüksek Lisans Tezi.
- SEÇİLMİŞ Erdem, Cahit GÜRAN, “Kamusal Malların Sağlanmasında Bedavacılık Problemi ve Deneysel İktisat Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 2010, s.221-256.
- SELEN Ufuk, “Global Public Goods & the Sovereignty Responsibility Approach”, *Journal of Economics, Business & Political Studies*, 2020, ss.193-213.
- SUSAM Nazan, “Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008, ss.277-303.
- ŞENER Orhan, “*Kamu Ekonomisi*”, İstanbul: Beta Yayınevi, 13.b, 2016.
- TAŞCI Nazım, “Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı”, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- TEKİN Fazıl, “Mali Tevzin”, *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 1977.
- TEYYARE Erdoğan, Kübra SAYENER, “Suriye İç Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Göç Hareketinin Kamusal Mallar Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2017, ss.429-454.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, “Sağlık Hizmetleri ve Personel Yönetimi”, Ankara, 2015.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md 56.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, “*DSÖ ve Türkiye İle İlişkileri*”, Ankara, 1997.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/ispnya/ulke-profili/kovid-19-gelismeleri>, (erişim tarihi 15.11.2021)
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/rusya-federasyonu/ulke-profili/covid-19-gelismeleri> (erişim tarihi 15.11.2021)
- THOYER Sophie, “The provision of Global Public Goods and Global Governance”, Institute for International and European Environmental Policy, Workshop organized by Ecologic, 2002.
- TORUN Abdullah, Onur ŞATLI, “Uluslararası Güvenlik Kapsamında Risk Toplumu ve Fonksiyonalist Bakış Açısı: Covid-19 Salgını ve DSÖ Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 59, Mayıs-Ağustos 2021.
- TUCK Richard, “*Free Riding*”, Harvard University Press, 2008.
- TURAN Deniz, “*Kamusal Mallar ve Finansmanı*”, Bursa: Dora Yayınevi, 2010.
- TROJEN Paul J., “Public Goods”, (Ed. Donijjo Robbins, “Handbook Of Public Sector Economics”, America: Public Administration and Public Policy/112.), ss.169-232.
- OECD, *Cities policy responses*, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126769-yen45847kf&title=Coronavirus-COVID-19-Cities-Policy-Responses, Erişim tarihi 24.12.2021.

OECD, “*Health A Glance 2021*”.

ORGAN İbrahim, Taha Emre ÇİFTÇİ, “Karbon Vergisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2013, ss.81-95.

ORTAÇ Fevzi Rifat, “*Global Kamu Malları ve Finansmanı*”, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

ORTAYLI Nuriye, “DSÖ’nün Yapısı Covid-19 Pandemisine Yanıtı”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Mayıs - Haziran 2021 Cilt: 36 Sayı: 3, ss.190-197.

Our World In Data, <https://ourworldindata.org/grapher/covaxdonations?tab=table&country=FRA~ESP~SWE~USA~CAN~NOR~NZL~GBR~DNK~CHE~ITA~DEU~PRT~ARE~BEL~European+Union~JPN~NLD~FIN~HKG~IRL>, Erişim Tarihi 06.01.2022

ÖZER Mehmet Akif, “Yerel Yönetim Merkezi Yönetim İlişkilerinde Gelir Bölüşümü Sorunu ve Türkiye’deki Son Durumun Değerlendirilmesi”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 481, 2015, ss.525-558.

ÖZDEMİR Oya, Esin OCAKTAN, Recep AKDUR, “Sağlık Reformu Sürecinde Türkiye ve Avrupada Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt 56, Sayı 4, 2003, ss.207-216.

ÖZDEMİR Hakan, Okan ATAK, Zafer HATİPER, “Koronavirüs (Covid-19) Küresel Salgını Dolayısıyla Türkiye ve Bazı Gelişmiş Ülkelerde Alınan Ekonomik ve Mali Tedbirler”, *Vergi Raporu*, Sayı 248, 2020, ss.186-200.

ÖZKÖK GÖKMEN Başak, “Covid-19 Aşıları Üzerindeki Patent Hakkının Kapsamının Kamu Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss.161-224.

QUIGLE Helena , José Tomás MATEOS, Vanesa Regulez CAMPOS, Montserrat Gea-SANCHEZ, Carles MUNTANER, Martin MCKEE, “The Resilience Of The Spanish Health System Against The COVID-19 Pandemic”, *The Lancet*, ss.251-252.

UĞUR Alparslan, Edanur GEYGÜÇ, “Tam Kamusal Bir Mal Olarak İç Güvenlik Hizmetleri: Türkiye’de İç Güvenlik Hizmetlerini Sağlayan Genel Bütçeli Kurumların Harcamalarının Değerlendirilmesi”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019.

UĞURLU Aytaç, “Kamusal Mallarda Bedavacılık Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

ULUTÜRK Süleyman, “Kamu Ekonomisi Mal ve Hizmet Üretimi Analizi”, *Kamu Ekonomisi*, Ed. Abdulkadir Kökocak, Bursa: Ekin Kitabevi, 2011, ss.127-166.

UNICEF, <https://www.unicef.org/>, Erişim Tarihi 21.02.2022.

UNICEF, <https://www.unicef.org/reports/responding-to-covid-19>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

United Nations Development , “Universal Declaration of Human Rights”, md.25, 1948.

United Nations Development, <https://www.undp.org/press-releases/vaccine-inequity-undermining-global-economic-recovery>, Erişim Tarihi 21.01.2022

- United Nations Capiyal Development Fund, “Covid-19 Emergency Response Local Government Finances Guidance Note for Immediate Action”,4.Baskı, Mayıs 2020.
- ÜNLÜ Hayriye, Emine ÇİÇEK, “Salgın Hastalıklardan Koruma ve Kontrol Önlemleri, COVID-19 Pandemisi ile Mücadele ve Yaşanan Güçlükler”, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2021, ss.101-107.
- ÜNVEREN Burak, (<https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCsekar%C5%9F%C4%B1-hangi-%C3%BCIke-hangi-ekonomik-%C3%B6nlemi-ald%C4%B1/a-52969655>), (erişim tarihi 14.11.2021)
- VON BOGDANDY Armin, Pedro Alejandro VILLARREAL, “Critical Features of International Authority in Pandemic Response: The WHO in the COVID-19 Crisis, Human Rights and the Changing World Order”, ss.90-116.
- VURAL Tarık, “Yerel Kamusal Malların Sunumunda Alternatif Yöntemler”, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- YALÇIN Arman Zafer, “Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12 Sayı 21, Haziran 2009.
- YAŞAR Burze, Sinem GÜRAVŞAR GÖKÇE, "COVID-19 Krizi Sürecinde Sosyal Girişimlerin Mevcut Durumu ve Sosyal Girişimleri Destekleyici Politika Önerileri",*Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, Sayı 46, ss.43-62.
- YAVAN Sercan, “Çevre Küresel Kamusal Malının Finansmanına Alternatif Bir Yöntem: Uluslararası Sosyal Regülasyonlar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:50, 2016, ss.1-25.
- YILDIZ Seyfi, “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Karbon Vergisi”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*,2017,ss.367-384.
- YILDIRIM SAVAŞ, “Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi”, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, 1994.
- YILMAZ Binhan Elif, Sevinç YARAŞIR, “Bir küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 55. Seri / Yıl 2011.
- YILMAZ Eren Alper, “Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu”, *Turkish Studies – Social Sciences*, 2020, ss.2219-2232.
- YUSUFOĞLU Arkan, Özay ÖZPENÇE, “Küresel Kamusal Malların Sunum ve Finansmanında Ortaya Çıkan Sorunlara Bir Çözüm Önerisi”, *International Journal of Human Sciences*,2015, ss.15-35.
- YÜKSEL Cihan,”Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi,2006.
- YÜKSEL Cihan, “*Kamu Ekonomisi ve Çevre Sorunları*”. (http://www.cihanyukse1.org/kitap_bolumu_2013_1.pdf)

- World Bank, <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/world-bank-group-operational-response-covid-19-corona-virus-projects-list>, Erişim Tarihi 21.01.2022.
- World Health Organization, *Global Public Goods For Health*, The Report of Working Group 2 of The Commission On Macroeconomic and Health, Geneva, 2002.
- World Health Organization, <https://www.who.int/about/funding/assessed-contributions> (erişim tarihi 09.11.2021)
- World Health Organization, <https://www.who.int/about/funding> (erişim tarihi 09.11.2021)
- World Health Organization, <https://www.who.int/about/funding/flexible-funding> (erişim tarihi 09.11.2021)
- World Health Organisation, Emergencies preparedness, response. Pneumonia of unknown cause - China. Erişim: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline/>, (erişim tarihi: 20.11.2021.)
- World Health Organisation, https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19?gclid=Cj0KCQjw7pKFBhDUARIsAFUoMDY9A1Jvpng1s8BQ-B0gR6S7Idejuzq5Sm15qWNnJHta-KcaAidvLKo aAkKpEALw_wcB, Erişim tarihi 15.12.2021
- World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>, Erişim Tarihi 03.01.2022.
- World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/covid-19-operations>, Erişim Tarihi 21.01.2022
- World Health Organization, <https://www.afro.who.int/news/germany-donates-924-000-surgical-face-masks-who-support-ministry-health-covid-19-response-work>, Erişim Tarihi 22.01.2022.
- World Health Organization, “*COVID-19 Strategic Preparedness and Response Plan-2021 Edition*” s.21.
- World Health Organization, <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiaNzNmNTRkMWEtNmZjMS00NzdjLWYyMDYtYWEyYzA4NzVhZGQwIiwidCI6ImY2MTBjMGI3LWJkMjQtNGIzOS04MTBiLTNkYzI4MGFmYjU5MCI6ImMiOj9>, Erişim Tarihi 22.01.2022
- World Trade Organization, Council for Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Waiver From Certain Provisions Of The Trips Agreement For The Prevention Containment And Treatment Of Covid-19, Communication From India And South Africa, ss.1-4.
- World Trade Organization, https://www.wto.org/english/news_e/news21_e/trip_23feb21_e.htm, Erişim Tarihi 17.01.2022.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protokol%C3%BC, Erişim Tarihi 09.11.2021
- https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, Erişim tarihi 25.10.2021

<http://www.aysegulyildirimkaptanoglu.com/rsmlr/dosya/Sa1khizmetlerininsunulur.pdf>,
Erişim tarihi 01.11.2021

https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Sa%C4%9Fl%C4%B1k_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC, Erişim tarihi 09.11.2021

<https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-ile-m%C3%BCcadelede-%C3%BCIkeleler-hangi-%C3%B6nlemleri-ald%C4%B1/a-52811940>, Erişim Tarihi 13.11.2021

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54683959>, Erişim Tarihi 14.11.2021

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-asiyi-sosyal-faaliyetlerde-zorunlu-hale-getiren-yesil-gecis-belgesi-tartisiliyor/2312471>, Erişim Tarihi 14.11.2021

<https://medyascope.tv/2021/08/11/dunya-artan-koronavirus-vakalarina-karsi-hangi-onlemleri-aliliyor-asi-olmayanlar-fransada-kapali-alanlara-giremiyor-rusyada-isten-uzaklastiriliyor/>, Erişim Tarihi 14.11.2021

<https://www.worldometers.info/coronavirus/>, Erişim Tarihi 15.11.2021

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusyada-asi-sertifikasi-bazi-alanlarda-zorunlu-olacak-625628.html>, Erişim Tarihi 15.11.2021

<https://tr.euronews.com/2021/06/03/abd-de-covid-as-s-tesvigi-beda-va-bira-ve-ucretsiz-cocuk-bak-m-hizmeti>, Erişim Tarihi 16.10.2021

<https://www.oncusehir.com/rusya-nin-covid-19-a-karsi-aldigi-ekonomik-onlemler/59082/>, Erişim Tarihi 16.11.2021

<https://www.hurriyet.com.tr/aine/galeri-suru-bagisikligi-nedir-suru-bagisikliginin-koronaviruse-etkisi-41783169/2>, Erişim Tarihi 15.12.2021

<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/ingiltere-ve-isvecin-kovid-19-salginıyla-mucadelede-suru-bagisikligi-stratejileri-basarisiz-oldu/2106887>, Erişim Tarihi 15.12.21

<https://www.indyturk.com/node/286616/d%C3%BCnya/i%CC%87sve%C3%A7-s%C3%BCr%C3%BCba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-raporunu-a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z- olduk>, Erişim Tarihi 15.12.21

<https://tr.euronews.com/2021/02/18/covid-19-da-suru-bag-s-kl-g-nedir-nas-l-ulas-l-r-ve-varyantlar-bag-s-kl-g-etkiler-mi>, Erişim Tarihi 15.12.2021

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/halit-yerebakan/2021/11/20/kovid-19u-tedavidecek-ilaclar-yolda>, Erişim Tarihi 19.12.2021

<https://sarkac.org/2020/12/ilac-asi-gelestirme-asamaları/>, Erişim Tarihi 19.12.2021

<https://evrimagaci.org/faz-1-faz-2-faz-3-klinik-deneyler-nedir-ve-neden-onemlidir-9630>, Erişim Tarihi 19.12.2021

<https://www.medikalakademi.com.tr/covid-19-pandemisinde-lac-gelestirme-calismaları/>
Erişim Tarihi 20.12.2021

<https://www.proskauer.com/alert/the-french-government-response-to-the-covid-19-highlights-of-measures-taken>, Erişim Tarihi 21.12.2021

<https://www.unicef.org/turkey/bas%20n-b%20cltenleri/d%20n-ya-sa%20flik%20brg%20ct%20-ve-unicef-covid-19dayan%20b1%205%20fma-m%20cdahalefonuarac%20b1%20%20f%20b1yla>, Erişim Tarihi 04.01.2022.

<https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained>, Erişim Tarihi 06.02.2022

<https://msf.org/countries-obstructing-covid-19-patent-waiver-must-allow-negotiations>, Erişim Tarihi 17.01.2022.

<https://www.gatesfoundation.org/ideas/articles/covid19-faq>, Erişim Tarihi 21.01.2022.

<https://m.bianet.org/bianet/cocuk/222480-dso-ve-unicef-den-covid-19-a-karsi-ortak-mucadele>, Erişim Tarihi 21.01.2021.

<https://tr.euronews.com/2020/07/19/dunya-saglik-orgutu-ne-hangi-ulke-ne-kadar-katk-pay-oduyor>, Erişim Tarihi 22.01.2022

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunya-saglik-orgutune-korona-virus-estirileri-artiyor-484201.html>, Erişim Tarihi 23.01.2022

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-cekilme-karari-dunya-saglik-orgutunu-nasil-etkileyecek/1904470>, Erişim Tarihi 26.02.2022